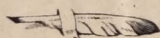

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE

1894-IK ÉVRE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

❧ X. ÉVFOLYAM. ❧

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1894.

MAGY. TUD. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

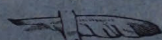
AZ 1894. ÉVI „ÉVKÖNYV” TARTALMA.

	Lap.
1. Mészáros Lázár életrajza. Irta Grosschmid Gábor	1.
2. Adatok Bács-Bodrogh vármegye adójához 1848 előtt. Irta Iványi István	17.
3. A Czobor uradalom összeírása 1724-ből. Közli Muhoray Alfonz	31.
4. Jegyzőkönyv	36.
5. Titkári jelentés	39.
6. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulat tagjainak névjegyzéke 1894. évre	41.
7. Tárca	43.
8. Regesták az Országos Levéltárból. Közli D. Gy.	45.
9. Fröchlich Róbert dr. és a bácskai római emlékek. Irta Muhoray Alfonz	49.
10. Adatok Szóntha helyrajzához. Irta Iványi István	51.
11. Ödry András. Irta Grosschmid Gábor	61.
12. A Czobor-család és birtokviszonyai Bács-Bodrogh vármegyében. Irta Dudás Gyula dr.	63.
13. Tárca. Közli d. gy.	93.
14. Szlatkovics Máté, zombori r. hath. plébános emlékirata. Latinból szabadon fordította és közli Grosschmid Gábor	97.
15. Szabadkai régiségek. Gohl Ödöntől	112.
16. Ürményi József, Bácsvármegye főispánja. Grosschmid Gábortól	120.
17. Magyar László. Életleírás. Grosschmid Gábortól	123.
18. Bács-Bodrogh vármegyei alispánok és szolgabírák névsora. Iványi Istvántól	126.
19. A tiszai koronai kerület kiváltságlevelei. Fordította és közli Muhoray Alfonz	128.
20. Óskori tárgyak vármegyénkben. Irta dr. Dudás Gyula	138.
21. Tárca	140.
22. Regesták az Országos Levéltárból. (II. közlemény.) Közli D. Gy.	142.
23. Töredékek Zombor krónikájából. Irta Erdújhelyi Menyhért	145.

	Lap.
24. Bács-Bodrogh vármegyének történelmi emlékei. Grosschmid Gábortól	149.
25. A római birodalom érmeiről. Ismertető tanulmány Gohl Ödön hasonló nevű művéről Grosschmid Gábortól	160.
26. Jegyzőkönyv	179.
27. Titkári jelentés a tört. társ. 1894. évi működéséről	181.
28. A Bács-Bodrogh vármegyei tört. társ. tagjainak névsora az 1895. évre	182.
29. A panonhalmi szent Benedek-rend névtára. Közli Czirfusz Ferenc	185.
30. Irodalom. Dr. D. Gy. től	185.
31. Regesták az Országos Levéltárból. Közli D. Gy.	188.

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,

TÁRSULATI TITKÁR.

✠ X. ÉVFOLYAM. I. FÜZET. ✠

ZOMBOR.

BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJABOL
1894.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

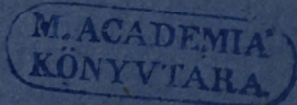
E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grosschmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

Mészáros Lázár életrajza.

Praecipuum munus annalium ne virtutes
sileantur et ut pravis dictis factisque ex
posteritati metus sit.

Tacitus.

a valaki megérdemli, hogy az utónemzedék róla kegyelettel emlékezzék meg, bizonyára az Mészáros Lázár, az egykori magyar hadügyminiszter.

Mint egy rendíthetlen ércszobor magaslik ő ki a legutóbbi idők lezajlott nagy eseményei közül, mint az ó-kori hősök volt ő is a honszeretet, becsület és áldozatkészségnek valódi mintaképe, míg csak őt is el nem sodorta a kérlelhetlen sors végzete, anélkül, hogy bármely siker, vagy csak reménye is annak vigasztalhatta volna örömtelen életét annyi küzdelem és annyi szenvedés után.

Mészáros életrajzának ismertetését nagyon megkönnyíti saját életleírása, melyet 1853-ik évben Jerseyben kezdett meg és habár az nem is terjed ki egész életére, de 1848-ik és 1849-ik évi feljegyzései, hozzá és haza írt levelei, valamint a későbbi időkből származó emléktörődékei annyira kiegészítik azt, hogy mindezekből hű képet varázsolhatunk magunk elé egész életéről. Sikerült is ez annyira Szokoli Viktor életleírójának, hogy mindenki kielégítve olvashatja a történeteket, és pedig olykép, hogy beleélheti magát Mészárosnak szellem és humorral vegyült irmodorába is.

Mészáros Lázár 1796-ik évben február 20-án Baján Bács-vármegyében született; atyja Mészáros János pacséri közbirtokos és megyei tiszttviselő, anyja pedig Piukovics Katalin, tekintélyes dalmata család leánya volt.

A Mészáros család származását illetőleg az emlékiratban sok hagyományra találunk, ugyanis a múlt század derekán bizonyos Fekete János és Mészáros János mint csalóközi pór-születésű jó barátok, neki indultak a nagy világnak szerencsét keresni. Mészáros katona lett és a sors annyira felvitte dolgát, hogy mint cs. kir. altábornagy és báró halt meg, Fekete ellenben jó barátjától elválva, tanulni kezdett és Bácsvármegyében hivatalnok lett, hol mint szállító és élelmezési kiküldött, megyei biztos részt vett a török háboruban, vagyonában is annyira gyarapodott, hogy Lipót királytól nemességet nyert, egyszersmind Bácsvármegye táblabírója és pénztárnoka lett.

Ugyanezen Fekete János a hagyomány szerint az altábornagy iránti szeretet és barátsága jeléül felvette a Mészáros János nevet és alapítója lett a bácsvármegyei Mészáros családnak, egyszersmind édes atyja hősünk Mészáros Lázárnak; az öreg Jánosnak két neje volt, az első a báró Hunt családból származott, ez hat gyermekkel ajándékozta meg, első neje halála után másodszor nősült és Piukovics Katalint vette nőül, kitől született Lázár fia, a mi hősünk, keresztelőre az előkelő Kruspér és Kruspérné, ki Zomborban k. kincstári igazgató volt és nagy tekintélynek örvendett, kérettek fel.

Mészáros Lázár szellemesen és humorral beszéli el édes atyja életkörülményeit; anyja beteges lévén, a kis Lázár dajkát kapott, ki őt gyengéden ápolta. Anyja híres szépség volt, atyja pedig az akkori időkhöz mérve elegendő képzettséggel, hozzá válogatott könyvtárral birt, melyben Beccaria híres műve a büntetésekről és Holbach báró „System der Naturja“ is németül feltalálható volt, mit Lázár csudának mond az akkori időben Bácsvármegyében. Atyját fia tréfás és kedélyes embernek mondja, ki irányában elég szigorú volt, szerette mint az

akkori megyei urak a kártyát és a szüntelen füstölgő tajték-pipáját.

Atyja elhalván, a kis Lázit anyja fivéréhez, Piukovics plébánoshoz Katymárra vitték, hol Vertalics káplán lett tanítója, de Piukovics plébános is hamar elhalt és akkor anyjával Pestre került és a Bóbics kisasszonyok folytatták nevelését, mint mondja Lázár, packa, vessző, kuckó, konyha kanál és effélékkel. Innen azután Bajára került az Adamovics családhoz, hol Adamovicsné a meghalt Piukovics plébános nővére volt.

Anyja is elhalálozván, a számos gyermek közül csak hatan éltek. Az első házasságból Dániel és Erzsébet, a másodikból Sybilla, Antal, hősünk és Charitas. Erzsébet férjhez ment Szucsics Józsefhez és Baján lakott.

Baján Lázár nevelését és tanítását most a Szent-Ferenciek vették át, kiket Lázár egynek tart a francia „Freres ignorautins“-okkal és a kik Lázár véleménye szerint növendékeiket, mint tinókat vették, hogy később ökrök legyenek belőlük, Baján rossz tanuló volt, de azért tudta leckéjét.

A következő évben Bajáról Szabadkára vitték Demerácznéhoz, szinte rokonukhoz, hol ismét a Szent-Ferenciek kezébe került és hasonló nevelésben részesült. Egy évi latin kinzás után a vakációt Bajmokon, melyet Adamovicsék bérbe tartottak, töltötte, onnan ismét Szabadkára visszatért és nézte hogyan csalogatják vasárnaponként dudaszó mellett kólótáncsal a bűnyókat a vecsernyére. Szabadkáról ismét Bajára jutott, hol Gvadányi „Rontó Pálja“ lett kedvelt olvasmánya, innen Antal bátyja felvigyázata alatt Pestre küldötték a latint folytatni, melyet a piaristák már észszerűbben tanítottak, de itt is több Cicerot és Curtiust öntöttek a gyermek fejébe, mint képes volt megbirni és azért inkább Dugonics, Baróti és Gvadányihoz fordult, az utolsó gimnáziumi évet Pécsen Dániel bátyja felügyelete alatt járta le, hol hegedülni tanult, noha minden siker nélkül, de itt már annál több hajlamot mutatott a komoly olvasmányokhoz és a nyelvek tanulásához. Mikor Pestre visszajött

Antal bátyjához jogot tanulni, épen kiűtött a francia háboru és minthogy 1812-ik évben Bácsmegye könnyű lovasokat, „veliteseket“ állított, könyörgésére megválasztották a 16 éves Lázárt a velitesekhez főhadnagynak, hol oly jó viselte magát, hogy a feloszlás után, 1814-ik évben, ötet rangjában megerősítve, a Lichtenstein nevét viselő 7-ik huszárezredhez osztották be és Lippichbe Slavóniába küldötték, hol első irodalmi munkálatait kezdte meg, a 7-ik huszárezredben egész kapitányságig vitte, 1827-ik évben mint legfiatalabb kapitány őrnagy lett és a Radeczky nevét viselő 5-ik számú huszárezredbe, Olaszhonba tétetett át, hol csakhamar az öreg Radeczky becsülését is kinyerte; Olaszhonban elég alkalma volt tanulmányokra, mit a legnagyobb szorgalommal folytatott, megtanulván hozzá majdnem minden európai nyelvet. De nem hanyagolta el hazájának történetét sem tanulmányozni, közbe-közbe irodalmi munkát is végzett, írt a lovakról, svajci tehenekről, az olasz selyemtenyésztsérről, hozzá szeretve a természetet, gyümölcsöt, dinnyét termesztett, mit az akkori hosszú európai béke megengedett. Ebbeli munkássága hazájában elismerésre talált és 1845-ben a magyar tudományos akadémia levelező, 1847-ben pedig a gazdasági egyesület munkás tagjául választotta meg.

Mikor 1848-ik évben a magyar miniszterium kineveztetett, a legkényesebb feladat a hadügyi miniszter választása volt, sok tanakodás után a választás Mészáros Lázár, akkor már ezredes személyére esett; két jelölt volt: Benedek és ő, de a sors játéka őt tette miniszterré.

Őfelsége V. Ferdinand király 1848-ik évi április 18-án kelt legfelsőbb kéziratával tudatta vele kinevezését, egyszersmind május 26-án Insbruckban kelt diplomájával őfelsége tábornokká (vezérőrnagygyá) nevezte ki. 1848-ik évi július 23-án pedig Baja városa nagy lelkesedéssel egyhangulag választotta meg Mészárost országgyűlési képviselőjévé, mely napon Mészáros már mint hadügyminiszter ellenjegyzésével, Görgei mint főhad-

nagy az 5-ik honvédzászlóaljhoz kapitánynak, Klapka pedig szinte századosnak a 6-ik honvédzászlóaljhoz neveztetett ki.

Igen érdekesen, szokott humorával, írja le Mészáros kinevezését és Olaszhonból Budapestre utazását. Ugyanis az olaszok elleni hadjárat megkezdetvén március 17-én, az osztrák sereg több szünnapot tartott, ezen időtájban valamelyik kávéházban reggelizvén, a „Pesti Napló“ jött véletlenül kezébe, melyben álmélkodva olvasta magyar hadügyminiszterré történt kinevezetését.

Soha esze ágában sem volt miniszternek lenni, nem is kereste azt, azért nagyban csudálkozott kineveztetésén, rövid időre reá jött őfelsége kézírata és Batthyány gróf miniszterelnök felhívása és sürgetése a miniszteri szék elfoglalása végett. Azért átadván ezredesi vezényletét utódjának, és lejárván bucsuzókép a főhercegeket és katonai főnökeiket, útnak indult Pest felé; az olasz császári hadsereg tisztjei nem jó szemmel nézték kinevezését, de azért gondolák: inkább ő, mint más. Salcburgban megpihent, Linzen túl az országúton találkozott 12 udvari hintóval, melyek egyikén a császár haladt Innsbruck felé, utána több egyes kocsi és császári futár jött egyenkint, ezek közt volt az angol követ is, kik mind kérdezősködtek, hol a császár? mire nem felelhetett. Bécsben lejárt ismét kollégáit, a minisztereket, a katona parancsnokokat és a magyar kancellária tagjait, mind szívesen fogadták, de mindenütt csak zavart és tájékoztatlanságot tapasztalt. Az egyedüli volt Pulszky Ferenc, akkor Eszterházy herceg miniszter államtitkára, kitől hasznos felvilágosításokat és útbaigazítást nyert. Rossz benyomást tettek reá Latour osztrák hadügyminiszternek mind személyessége, mind kétes nyilatkozatai. Innen Pozsonyba ment, hol először tapasztalta a császári tisztek ellenszenvét az új rendszer irányában. Végre felszállván egy gőzhajóra, az nap este Pestre megérkezett, dacára inkognitójának, a gőzhajón felismerték és megjötte után nagy néptömeg gyűlt össze, mely óvációkkal üdvözölte, másnap miniszter társai, valamint István főherceg igen szívélyesen fogadták.

Mészáros nem volt szónok, nem is volt alkalma eddig a szónoklatot gyakorolni, mint hadügyminiszternek pedig ez most feladataihoz tartozott, annál meglepőbb volt fellépése, mert csakhamar a parlament egyik hőse lett. Az egyik főgondja volt azonnal hivatala kezdetén az új sereg szervezése, a második az ország védelme a szerbek ellen Bánát és Bácskában, hol a még rendezetlen magyar sereg már szemben állott az ellenséggel. A hadsereg kezdetben már mint magyar haderő szervezetett és Mészárosnak az óvatos eljárást ajánló tervezete elfogadtatott. A második feladatot illetőleg Mészáros maga utazott le a küzdelem színhelyére, hogy személyesen láthassa a történeteket. Visszajövéen, előadta tapasztalatait az országgyűlésben. Elmondotta, hogy bejárta a sereg felvonulását, Perlasztól kezdve majdnem a Dunáig és megelégedett a katonaság szellemével, megemlítette a nemzetőrök, valamint az önkéntesek viselkedését és azon meggyőződését jelentette ki, hogy a bánáti és bácsi táborozás, ha mindjárt vér- és pénzbeli kárára vált is az országnak, mindenesetre azon hasznára volt, hogy a nem katonák, milyenek a nemzetőrök és önkéntesek, megszokják a rendet és fegyelmet az ellenséggel szemközt. Előadta azután, miért nem sikerültek Szent-Tamásnak megtámadásai. Kifejtván továbbá, hogy ha nem is volt képes, különösen a bácsi sereg eredményhez jutni, elegendő siker az, hogy megvédte Bácsvármegyét a szerb vadság ellen. Ha a sereget összpontosítani lehetne, mondá Mészáros, egyesített erővel más eredményre lehetne jutni, de az Bácsvármegye feladása nélkül lehetetlen, már pedig Bácsvármegyét feladni nem lehet és kímélni kell, azért szükséges, hogy a bácsi tábor megelégedjen a védelmi rendszerrel.

Elismeri, hogy feladatának tartja, hogy a magyar haderő magyar legyen, de azért szükséges az is, hogy kíméljék az idegen, most szolgáló osztrák katonai tiszteket, hogy alkalom adassék nekik a közeledésre. Erősen hangsúlyozta a fegyelmet és a botbüntetés fentartását, mit Széchenyi István is fentartani kívánt.

A mi magának Mészárosnak a verbászi táborbani személyes fellépését illeti, elmondhatjuk, hogy szeptember 19-én történt a Mészáros vezénylete alatt az utolsó próba Szent-Tamás ellen, hol kitüntetett bátorsága a hihetatlenséggel határos. A legveszélyesebb helyet választá ki s 36 ágyúgolyó esett le közelében. S midőn látta, hogy szigorú rendeletei dacára sincsen bevéve a Ferenc-csatorna, abba lóháton beleugrott, átúsza, a túlsó parton megtette a szükséges intézkedéseket és megint visszaúszott.

Ez volt kezdete Mészáros fellépésének, mint hadügyminiszternek. Nem lehet itten feladatunk az országos dolgokhoz tartozó eseményeket elősorolni, mert csak a Mészáros személyét megillető eseményekre szorítkozhatunk.

Már július 2-ka előtt, minekelőtte az országgyűlés megkezdett, Mészáros szorgalmasan kutatta az ország viszonyait és iparkodott megismerni annak tényező egyéniségeit, kikhez főleg a miniszterek tartoztak. Azt is csakhamar belátta, hogy az országgyűlésnek fő tárgyai a pénz és a katona, és minthogy az utóbbi őt illeti, Tanárki titkárával hamar tisztába jött az ujoncozási törvényre nézve, megállapodván, hogy Magyarországnak most oly ujoncozási törvény kell, mely a polgárt katonává, a katonát pedig polgárrá tegye. Mikor a bonyodalmak megkezdődtek és Rajasics Jelasics bánnal felléptek, már a védelemre is szükség volt, mely nagy feladatot rótt a miniszter nyakába.

Gyorsan észrevette, hogy a miniszterek között csak Kossuth Lajos volt a tulajdonképeni tényező, de azt is tapasztalta, mily gyűlölettel viseltettek a monarchia második felének tényezői a magyarok irányában. Mindenben hiány volt, mire a hadügyminiszternek szüksége lett volna, csak a tisztí és hivatalos állásért folyamodók voltak nagy bőségben. De azért az első honvédszászlóalj kiállítása és felszerelése a legnagyobb sikerrel teljesült.

Ily körülmények között nyílt meg az országgyűlés, mely lényegében nem sokat különbözött az előbbi országgyűlésektől, mert majdnem egészen a régi emberekből állott, de a katonai

szellem az országban, valamint az országgyűlésen is csak kvietált kapitányok és főhadnagyk által volt képviselve, mert a császári katonaság, mint idegen elem, abban részt nem vett, a nemesség pedig már rég elszokott a katonáskodástól, sőt előjogának tartotta német katonának nem lenni. Ezen okoknál fogva a nemzetőrség szervezéséhez kellett fordulni, mely új véderőt adott, vagy pedig az önkéntesekhez, kik alaperejét tették az első honvédségnek is. Bácsvármegye Mészáros szerint eleinte szunnyadozva nézte a szerb mozgalmat, végre felébredt és ezen vármegye is a nemzetőrséghez fordult, 20,000 nemzetőrt híván össze a szomszéd vármegyékből az ó-kéri táborba.

Mészáros máskép beszélt az országgyűlésen a verbászi táborról és vezéreiről és máskép emlékirataiban, hol világosan megmondja Bechtold tábornokról, hogy minden intézkedése okatlan volt, vagy úgy vala intézve, hogy az idő muljék anélkül, hogy valami tétetnék, miért tette ezt Mészáros? melyyel maga ellen is gyanut ébresztett, valószínűen egyedül békülékeny szelleme kifolyásából. De hasztalan, mindenütt hibázott az egyetértés, még magát a miniszteriumot sem véve ki. Teleky Ádám gróf volt hadügyi államtitkár rosszalván az eddigi eljárást, elhagyta hivatalát és csak Lamberg gróf altábornok és királyi biztossal tért vissza Pestre. Lamberg megöletése és a miniszterium lemondása után Teleky Ádám neveztetett ki Bécsben a hadügyhez helyettesítő miniszternek.

Mészáros a szeptember 19-iki szenttamási megtámadásnál, mint már mondánk, jelen volt, akkor egy egész hónapot töltött a verbászi táborban, maga vezényelte a támadást és látta a kudarcot, de nem változtathatott rajta, mert a hadsereg és vezetőiben nem volt meg a szükséges egység és lelkesedés. Október 1-ső napjaiban Bajára és onnan Pestre sietett, de még Baján a hírlapokból értesült Lamberg szerencsétlen esetéről, Batthyány Lajos leköszönvén, ismét új miniszterium alkotásával bízott meg, mely össze is állított, ezek voltak Szentkirályi Móric, Kemény Dénes, Ghyczi Kálmán, Deák Ferenc, Eötvös

József, Erdődy Sándor gróf, Vay Miklós báró és ismét Mészáros Lázár, a helyett azonban, hogy a miniszterium megerősítése jött volna Bécsből, azon hiob posta érkezett, hogy a horvátok már szeptember 9-én átlépték a határt. Ezen hír hallatára a honvédelmi bizottmányban Perczel Mór, Nyári Pál, Madarász László és társaikból álló pártja Kossuthnak mindig merészebb lett; Mészáros hazaárulással vádoltatván, Batthyány vette át ideiglenesen a hadi tárcát is.

Jelasics mindinkább, ha lassan is, közeledett Budapest felé, most a nádor kéretett fel az ellene küldendő sereg vezényletére, ki el is utazott, de látván a lehetetlenséget, leköszönt és elutazott.

Ezen időtájban Mészáros a közdolgokban nem vett részt; egymásután követte Lamberg megöletését: a pákozdi-sukorói csata és következményei, Perczel hadvezérsége és Roth és Filipovics elfogatása, Görgey első fellépte, Zichy Ödön elítélése és kivégzése, Batthyány ismételt leköszönése, az ujonnan kinevezett Vay Miklós miniszteriumának nem sikerülése és Récsey kinevezése. Mészáros ezen idő alatt csak mint helyettes hadügyér ideiglenesen működött.

Mészáros Kossuth-tal nem rokonszenvezett, de Kossuth sem szerette, Kossuth véleménye az volt, hogy Mészáros halasztgatásaival több kárt okozott az országnak, mint Jelasics vagy Rajasics betörésükkel. Az országgyűlés, a sajtó és a közvélemény is egyaránt gyanúsítani kezdette, ezt tudta Mészáros, még is barátai kérelmére megmaradt hadügyéri állásában, mit később emlékirataiban maga is rosszállott, és újból szorgalmas napszámosként intézkedni, rendelkezni és dolgozni kezdett.

Munkásságának meg is termett eredménye, mindenféle szaporodtak a gyalog zászlóaljok, a lovas századok és a tűzérütegek, melyeket azután Mészáros élelmezett, szervezett, felruházott, és fegyverrel látott el, noha ez utóbbi volt a legnagyobb nehézség és csak az ő fáradhatlan működése által volt lehetséges, hogy a kápolnai csata előtt a büszke Windisgrätz herceg

is elismerni kényszerült, hogy egy tekintélyes „achtunggebiete“ hadsereg állott előtte.

A mi ezután történt, nincsen egyenes összeköttetésben Bácsvármegyével, de Mészárosnak élettörténete sem önálló többé, mert az összeforr Magyarország történetével. Kossuth, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, erélyesen kezdett működni, de Mészárosnak, noha a bizottmány tagja volt, annak határozataiban kevés része volt, mert a szélsők, mint Nyáry Pál, Pálffy János, Madarász László, Patay, Zsembery többségben voltak.

A schwehati csata után nem volt több miniszterium és Kossuth mint kormányzó-elnök működött a bel- és külügyekben, V. Ferdinánd királynak 1848. év december 2-ika előtti lemondása után minden oldalról megindultak a seregek Magyarország meghódítására. Ezek között volt Schlick tábornok is, ki seregével Duklánál betört. Mészáros meguntván az ellene intézett durva sajtóciikkeket, de főleg elkedvetlenítve lévén Kossuthnak a katonai dolgokban szakavatatlan beavatkozásai által, elhatározta odahagyni irodáját és a tett mezejére lépni, ekkor vállalta el a Schlick elleni vezérséget, noha tudta, hogy a Kassa körüli Pulszky vezénylete alatt álló haderő, habár 18 ágyuja volt is, csak rosszul felfegyverkezett nemzetőrökből és ujoncokból állott és egyedül a 300 fejből álló lengyel legióba lehetett bízni. Mészáros Miskolc körül találkozott a sereggel, melyhez 6, csak részben jól felfegyverkezett honvéd zászlóalj csatoltatott, úgy, hogy az egész sereg mintegy 12000 gyalogoshól, 1600 lovasból és 20 ágyúból állott, mely azonban rendezetlen és rendetlen volt, fegyelmet nem ismert, mit különösen Kossuth a hadügyminiszter „chronicus schwarzgelb nyavalyájának“ tulajdonított, de fegyelemmel a különben vitéz és lovagias lengyel legió sem dicsekedhetett.

Schlick december 28-án Forró előtt megjelent seregével, mire Mészáros, ki szinte odáig hatolt, Szikszóig visszavonult és jó hadiállásba helyezkedett, erre Schlick is visszavonult. Mikor

a két sereg ismét előre menve, szemközt állott, egyik rendezavarás a másikat követte és Mészáros csak azt vette észre, hogy az egész sereg egy pár ellenséges röppentyű és gránát lövés után, minden parancs nélkül, Miskolc felé hátrált, nem üldöztetvén Mészáros, a Sajó partján hason jó állást foglalt el, de Schlick további visszavonulása folytán Mészáros 1849. évi január 4-én 16 R. fok hideg dacára előre nyomulván, Kassa előtt érkezett meg és seregét ismét jó állásba helyezte, itt történt a második ütközet, mely alig 15 pereig tartott, minthogy az egész sereg egy-pár röppentyű szíszegésétől és egy-pár schrapnelgolyó szétrobbanásától ismét megijedvén, igen kevés kivétellel futásnak eredett és nem volt többé feltartható. Csak kis része volt ismét összeszedhető Miskolcon, hová Mészáros visszavonult és igyekezett veszteségeit pótolni. Itt értesítettett Vetter tábornok és helyettes hadügyér segédtisztje által, hogy január 4-én elhagyta helyét a hadügyminisztérium és hogy az egész kormány a kormányzóval együtt vasúton Szolnok felé Debrecenbe tette át székhelyét, hol január 10-én meg is érkezett. Legfőbb idő is volt, mert már január 5-én Windisgrätz elfoglalta Budapestet, hogy tehát Debrecen fedezze és a kis seregét megmentse Mészáros, elhatározta Miskolcot elhagyni és a Sajó, Hernád, Tisza és Bodrog folyók között, Tokaj és Tarcal vidékén állást foglalni. Midőn ép serege elhelyezésével foglalkozott Mészáros, január 15-én este betoppan az időközben a kormányzó által ezredessé emeltetett Klapka György s mint felváltója jelentkezik, mire Mészáros átadván a vezényletet Klapkának, Tokajból Debrecenbe utazott.

Január 17-én megérkezvén Debrecenben, a kormányzó eddigi gáncsoskodó modora ellenére, igen szívesen fogadta és a közeli tanácskozásokra meghívta. Debrecenben eddigi hivatalát és mindent a legnagyobb rendetlenségben találta, szeretett volna mindentől szabadulni, de most már nem engedte a becsület. Igazi tekintélye, mint hadügyminiszternek úgy sem volt és a kassai szerencsétlen események után még inkább fogyott,

többször lemondott, de lemondását nem fogadták el és így maradni kényszerült, a nélkül, hogy magának igazi hatáskört vívhatott volna ki.

A legnagyobb bajhoz tartozott, hogy nem volt igazi hadvezér, a seregek ugyan központosítva egyesültek, de nem volt ki vezethette volna, ekkor érkezett Kossuth meghívására Dembinszky, kinek megérkezte és a szolnoki szerencsés ütközet újból feleleveníté a sereg bátorságát. Mészáros helyeselte Dembinszky meghívását, nem úgy az eddigi magyar vezérek, kik között az egyenetlenség és versenyző féltékenység feltámadt, nagy bajjal sikerült Dembinszkynek, mint fővezérnek a sereget Kápolna felé jó hadállásba helyezni és az ott vívott csatát a magyarok előnyére dönteni el.

Görgey fegyelem elleni késedelme majdnem kockáztatta az eredményt, különben is sok egyenetlenséget okozott a kormánynál, úgy mint a hadseregben is. Görgey rejtélyes magaviselete Mészáros szerint itt vette már kezdetét és Dembinszkyvel összeférhetlensége mindenben nyilvánult, mit Mészáros emlékirataiban bőven kifejtett. Mészáros belátta ugyan Dembinszky tarthatatlanságát, de a nehézségeket is utódot találni helyére. Végre Dembinszky lemondott, utána Vetter vette át a fővezérséget, ezen időtájban történt a függetlenségi nyilatkozat Debrecenben, mely tagadhatlan, hogy a hadseregben elégületlenséget okozott, Mészáros ismét lemondott hadügyéri állásáról, Vetter pedig megbetegedvén, rövid ideig Mészároshoz Görgey helyettesítette, de Mészáros mint képviselő megmaradt Debrecenben. Az idősebb tábornokok gáncsolták a fiatalabbak hibáit, ezek viszont engedetlenséggel és fegyelmetlenséggel válaszoltak, ily körülmények között nevezte ki végre Kossuth Görgeyt helyettes fővezérnek és ezt követte a magyar sereg diadala a Tiszától egész a komáromi Dunáig, de ez sem hozott egyetértést, a hiúság, nagyravágyás, itt-ott talán árulás is, egyre növekedett, ismét mindenütt csak zavar, összeférhetlenség mutatkozott és a magyar hadügyi dicsőség Budavára ostromának löporfüstjében szinte

füstbe ment, csakhamar megjött az orosz invasio is, mely aránylag rövid idő alatt Temesvár és Világoshoz vezetett, de mindez Magyarország története és az nem tartozik egy életleírás szűk keretébe, annál kevesebbet, mert hőszünk a most történetekben csak passzive vett részt, Dembinszky és Perczel már előbb lemondottak, a visszavonulás nemcsak a csatátérekén, de a vezénylők között is, napirenden volt. A ki a felsorolt tényekről bővebb részleteket kíván, olvassa Mészáros Lázár emlékiratainak 1849-ik évről szóló 2-ik részét.¹⁾

1849-ik augusztus 19-én Dembinszky kinyilatkoztatta tábornoki karának, hogy ő barátjával, Mészárossal elhagyja az országot; estefelé érkeztek mindketten Orsovára, hol a parancsnokló török tiszt szívélyesen fogadta őket. A törökök udvariasak voltak, de bizalmatlanok.

Eleinte az osztrákok és oroszok a menekülteknek kiadátását követelték, de később megelégedtek a határtól távolabbi belebbezéssel. A bécsi kormány azonfelül Hauslaub tábornokot azon megbízással küldötte Widdinbe, hogy igyekezzék a menekülteket amnestia útján hazájukba visszatéríteni, minek folytán sokan visszatértek. Az ottmaradtak Sumlába szállítottak, Sumlából pedig Kis-Ázsiába Kiutahiába belebbezettek, hol 1850-ik évi február 15. napjától egész 1851-ik évi május közepéig tartózkodtak. Kiutahiában mondotta Mészáros Katona Miklós tollába emlékiratainak első részét, a második részét maga írta. Kiutahiából 21 napig tartó tengeri út után érkezett meg Mészáros Angliába és pedig ép testtel és lélekkel. Londonban Mészárost Mayer szücsárú kereskedő hazákfia fogadta és mindennel, mi legszükségesebb, látta el. Innen Párisba ment foglalatosságot keresni, honnan [III. Napoleon trónralépte és rendörszabályai elűzték Jersey szigetére, hol Hugó Viktor házában élvezhette társaival a vendégszeretetet.

Mészáros életének további folyását leginkább ismerhetjük

¹⁾ Mészáros emlékiratai. Szokoli Viktortól. 3. kötet.

meg azon levelekből, melyeket a külföldről, különösen Amerikából írt. Ezen levelek legtöbbje bátyjához, Mészáros Antalhoz és rokona Szucsics Amália kisasszonyhoz voltak intézve, azután következtek barátai: Vukovics Sebő, Kméty György és Ludvig János, több levele van gróf Batthyányi Lajos özvegyéhez is intézve, melyek köszönő-levelek a grófnő segélye- és jótéteményeiért. Jerseyből írja 1853-ik évi május 7-én Szucsics Amáliához, hogy elhatározta magát a távol nyugatra menni és hogy pár hét múlva, június havában, Katona Miklóssal Amerikába utazik. Első levelét Amerikából Vukovicsához, 1853. évi szeptember 2-án Brooklyn Newyorkból intézte. December 25-én ismét értesíti Vukovicsot Scotch Plains, Newyork state, on the central rail roadból, hogy özv. Batthyányi Lajos grófné segélyével Newyorktól 20 mértföldnyire, de gőzősen egy óra távolságban, 23³⁵/₁₀₀ acres földet vásárolt, hozzá vett lovat, tehenet, malacokat és tyúkokat. Bátyjához írt levelében hozzáadja még, hogy maga sepri szobáját, tisztítja az istállót, fát vág, sövényt javít és piacra jár, mert segédje, Katona Miklós, a nehezebb mezei munkát végzi. Ára a kis birtoknak 1600 tallér volt, melyből 600-at lefizetett. Azt is érinti, hogy egy harmadik társat kaptak: Dances, volt főhadnagyot Husztról.

De csak ezután vette kezdetét valóságos nyomorúsága. 1854. évi március 12-én értesíti Antal bátyját, hogy házikója leégett és sok más ingósága beleégett, dicsekszik benne Haraszty született Dedinszky honfitársné szívességével, ki mint szomszédné mindenben segélyére és vigaszára van, nagyon örült Perczel Miklósné, Latinovics Mina szomszédságára is. Tömérek apró bajjal küszködött, pedig már az is elég volt, ha a tehén nem jött haza és napokig keresni kellett. De jó napok is voltak, ha megvendégelhették szomszédjaikat önkezüikkel nevelt rántott csirkével és a kertben nőtt ugorkasalátával; Katona Miklós volt ilyenkor a szakács. De az igazi baj csak akkor állott be, mikor hetekig nem esett eső, hozzá 30° Reaumur volt az állandó hőmérséklet, a forró nap elperzselt mindent, annyi gabona

sem maradt, mely élelemre elég lett volna. Ismét új baj volt, hogy Dancs máshová szegődött és cselédet nem kaphattak; végre Harasztyné is elhagyta őket, mert férje Kaliforniában 3000 talléros hivatalt vállalt.

Sok panasz után 1855. évi ápril 15-én jelentette Mészáros bátyjának, hogy kénytelen eladni birtokát, mert azt adósságra revén, azokat fizetni nem győzte, az eladás elég előnyösen meg is történt, de a vételárból az adósságát kellett kifizetni úgy, hogy alig maradt valamivel több 400 tallérnál. Jelenti egyszerűsmind, hogy megúnván a mezei életet, nevelő lett 300 tallér évi díjjal és egész ellátással egy amerikai családnál, melytől egy kis kertet is kap, hol különösen dinnyét akart tenyészteni. 2 leány és két fiú növendéke volt és mindannyian amerikaiasan jó családi életet éltek. Ez volt Flushingban, Long Islandban. Itt maradt két és fél évig, de 1857-ik évi április 5-én Vukovichhoz írt levelében ismét panaszkodik, hogy nagyon megúnta a nevelői állást és nagyon szeretne szabadulni, de ninesen több 100 tallérjánál.

1857-ik évben rokonai, valamint európai jó barátai által lépések tétettek Mészáros hazatérhetése iránt, de Mészáros június 12-én Antal bátyjához intézett levelében, következő sorokkal utasított vissza minden kísérletet:

„Az én szerepem burkolt, viharos, két szikla között levő, a hol az egyikbőzi ütdés hason veszedelemmel fenyegetett és a hol nem maradt más hátra, mint lelkiismeret és az igazság közt választani. Mi volt az igazi igazság? azt az Ur Isten tudja, mit tartottam én annak, következetes esküm által indított cselekedetem mutatja.

Szerencsétlenül sült ki! — Vae victis!

1857-ik évi december 27-én Vukovich Sebőhöz írt levelében értesíti, hogy 1858-ik évi októberben szándékozik Európába visszatérni, ha Puki Miklós Genfben megtartja számára az ajánlott nyomdai állomást. De már 1858-ik évi június 7-én Szucsics Amáliához írt levelében nagyon panaszkodik egészsége

változásáról, noha következő levelében értesíti, hogy október 15-én szándékozik indulni és csakugyan már október 28-án Eywoodból Angliában értesíti is Vukovicsot, hogy megérkezett és Lady Langdale, Teleky Sándor anyósánál szállott meg, azonban csakhamar reá november 4-én Lady Langdale aggasztósan írt a beteg állapotáról, mely mindig rosszabbra fordult. A Lady november 11-én Vukovicsot, 13-án pedig Rónay Hiacintot értesítette a közelgő katasztrófáról, mi november 16-án be is következett.

A halott az eywoodi parktól egy negyed órányira a Titley helységhez tartozó sírkertben temettetett el, hol a Lady egy faragot kőlapot tétetett sírjára angol és magyar felirattal, a magyar felirat így hangzik:

Mészáros Lázár tábornoknak.

A jó hazafinak.

A vitéz katonának.

A nemes barátnak.

Az ő általa készített síriratot csak később találták meg iratai között, ennek szavai a következők:

Intus qui est fuit Lazarus.

Pauper sicut patronus.

Hungarus Mészáros natus.

Honestus ab suis vocatus.

Sed tumen semel mortuus.

Resurgat meliur, alius.

Czecz János tábornok és Szabó Imre ezredes értesítették november 18-án Mészáros Antal bátyját a szomorú eseményről, egyszersmind, hogy hátrahagyott ingóságai már előbb egyenesen Genfbe Puki Miklóshoz küldettek és hogy a gyógyítási és temetkezési költségeket Lady Langdale nagylelkűen a magáéból fedezte.

Csekély hagyatékáról már előbb rendelkezett. Mindenki sajnálta, de becsülte emlékét.

Frangi, sed non flecti poterat.

Grosschmid Gábor.

Adatok Bács vármegye adójához 1848 előtt.

Magyarország eredetileg nem ismert semmiféle adót. Szt-István óta divatba jöttek némi ajándékok s adományok; ezek s a többszöri zsarolások, továbbá az u. n. „kamarai nyereség“ (lucrum camerae) és az önkéntes segedelmek elegendőképen fődözték a szükségletet; mert országunk sajátságos viszonyainál fogva az államkiadások igen sok ága, melyek más európai államokban milliókat vettek igénybe, a magyar financiának egy krajcárjába sem került. Ezek t. i. fekvőjavak, alapítványok s más segédforrások által teljesen fődözve voltak.¹⁾ Így az egyház és az iskolák a kir. kincstárnak épen semmi költséget sem okoztak, s azért azoknak fentartására nem is kellett az ország lakosaira adót vetni. A katonaság eltartása is igen kevésbe került, különben a nemesség a maga költségein tartozott személyesen a király és a haza védelmére fegyvert fogni; s épen e révén élvezte mindig adómentességét, míg az adó a nem nemesektől szedettet be.

Rendkívüli országos szükségletekre nem vettek fel államkölcsönt, hanem az országgyűlés esetről-esetre segélyt (subsidium) ajánlott fel. A közigazgatás és az igazságszolgáltatás is egyszerű és olcsó volt; a vármegyei és állami tisztek a vagyonosabb birtokosokból választva, tiszteletből szolgáltak s igen kevés²⁾ vagy semmi fizetést sem kaptak; a nyugdíjintézmény is ösmeretlen volt. A kir. udvartartásra (civilliste) sem adtak régebben adót; a kir. korona fentartására részint uradalmak, részint más kir. haszonvételek jelöltettek ki. A magyarországi statusjavak is koronai és kamarai jószágokból állottak. Az előbbiekhöz tartozott az elidegeníthetetlen tiszai szabad-terület is, ide tartoztak a szab. kir. városok, a só, a bánya, a harmincad-

¹⁾ Szt-István társ. Encyclop. I. köt. 589.—V. ö. Dudás Ödön: Bács-Bodrogh évnegyedes folyóirat, I. évf. 161. stb. lap.

²⁾ Az állami tisztviselők többnyire só t kaptak fizetésül, a mely azért „salarium“-nak is neveztetett.

jövedelem stb. A hűtlenség és magvaszakadás következtében a kir. fiskusra esett uradalmak és birtokok pedig, a melyeket a királyok ismét más érdemes hazafiaknak adományozhatott, képezték a kinestári vagy kamarai birtokokat.

Az 1715. évi országgyűlés a 8. t. c. által állandó katonaságot hozott be, és ennek ellátására mindenkor országgyűlésileg megállapítandó adó is határoztatott. S ez volt az első állandó országos adó Magyarországon. Eleintén ez is még tulnyomóan természetményekben, ló- és katonai élelmi adagokban (portio) állott, melyeket a nádori konkurzusokon vagy gyűléseken esetről-esetre állapítottak meg; de 1722. november 1-je óta pénzzé változtatták át ezen adót, a mely királyi vagy hadi adónak (contributio) neveztetett, s melyet csak nem nemesek tartoztak fizetni.

Az országgyűlés által e címen megajánlott összeget az egyes vármegyék és szab. kir. városok között szintén az országgyűlés osztotta fel az azokra kivetett nádori vagy palatinális porták arányában; ezek pedig az illető összeget rovások vagy dikák szerint az egyes helységekre és adókötelezett személyekre és dolgokra reparciálták vagy részletezték.

A porta I. Károly király ideje alatt 1342. óta valóságban vétetett s oly udvarkaput jelentett, a melyen egy szénás vagy gabonás szekér bemehetett. Ezeket az országban összeszámlálták és egyenlően megadóztatták, rendesen egy-egy fél frttal. Később a jobbágyak elszegényedése miatt egy portára 4 paraszt-udvart vagy 12 zsellért vettek. 1647-ben újra megállapították a portának fogalmát. De idővel csak képzeleti szám lett, a mely a vármegyékben vagy a városokban az adófizetők vagyonságát fejezte ki. Az országgyűlés a vármegyékre és 1729. óta a városokra is bizonyos számú portát vetett ki, megállapítván, hogy egy-egy porta alatt mily nagy pénzösszeg értendő. De a portakivetés sokszor alap nélkül és önkényűleg történt, azért is főképen 1715-ig minden országgyűlésen panaszok emeltettek ezen aránytalanság miatt. Ekkor a vagyont kezdték a megadóztatás alapjául venni és e célból országos összeírást is kezdetek, a mely azonban soha sem fejeztetett be; és az adó későbbre is aránytalan maradt. — II. József a földbirtok felmérése és osztályozása által akart az országos adónak természetes u. n. fiziokratikus és méltányos alapot adni; azonban töméntelen

sok ellenszegülést tapasztalt az országban a nemesség részéről, a mely nem akarta megengedni, hogy a jobbágyak kezein levő földbirtokai vétessenek az adó alapjául, hanem minden terhet a jobbágyak iparára akart vetni. S azért II. József halála után örömrivalgás között égették fel a tudománynak kárára is az általa eszközölt összeírásokat és felméréseket. — A rovás vagy dika (incisio, incisura) értékének megállapítása a vármegyének és szab. kir. városok jogához tartozott, s azért az mindenütt más meg más volt. Bács vármegye 1727-ben 4 ökröt, 4 tehenet, 3 lovat, 25 kecskét vagy juhot, 35 mérő kevert gabonát stb. számított egy-egy dikának. Az adókimutatás minden évben az adónak alávetett tárgyaknak u. n. dikális összeírásával vette kezdetét.³⁾

Ezen állapot egészen 1849-ig tartott. Ezen időig az egyenes adó kétféle volt: 1. az említett királyi vagy hadi adó (contributio) a katonaság eltartására, a mely a kir. kincstárba vitetett, és 2. az u. n. házi adó, domesztika, a melyet a vármegyék és a szab. kir. városok a maguk belső szükségleteikre fordítottak. Utóbbinak egy részét képezte a szintén katoná-eltartásból eredő u. n. deperdita vagy katonai veszteség. E szerint az országos adó a mint általában a katonaság számára hozatott be, mindenkor legnagyobb részt ugyancsak a katonaság céljaira fordítatik.⁴⁾

(I. Az országos vagy hadiadó.) Miután az 1699. jan. 26-án kötött karlovici béke következtében a török a Bácskát, a melyet Lipót császár már eddig is tényleg birtokában tartott, most már végérvényesen engedte át neki; itt a régi Bács és Bodrog vármegyék is újra kezdtek alakulni. Bács vármegye 1699-ben szervezkedett és október hóban írta össze a területén akkor található helységeket megadóztatás céljából. Az egész vármegye a bácsi, a zombori és a bajai járásokból állott összesen 47 helységgel, melyekből katonai részről ötöt összeíratni nem engedtek. Így az egész Tisza vidéke és Szabadka, mely határőri célokra volt fentartva, szintén nincsen felvéve. Az összeírt 42 helységben mindössze 2256 adózó gazda volt.⁵⁾

³⁾ Encyclop. I. 609. és 617.

⁴⁾ Vess össze: Iványi, Szabadka város története II. köt. 92. stb. lap.

⁵⁾ Lásd a társ. Évkönyv I. köt. 2. füz. 25. lap.

Bodrog vármegye is 1699. december 2-án kapott főispánt, de a vármegye területe nem volt megállapítva, Bács vármegye területéből kellett volna kihasítani.

A Bácska összes területéből polgári hatóság alatt maradt helységekre és pusztákra az 1700. november 1-től 1701. október 31-ig terjedő adó-évre 54 porta volt róva, t. i. Bácsra 50 és Bodrogra 4 porta, úgy hogy a két vármegye együttvéve az országos két millió hadiadóból 15,279 frt 69 dénárt és 1183 frt 72 dénárt = 16,463 frt 41 dénárt tartozott fizetni. — A határőri szerb milícia nem járult hozzá az adófizetéshez; sőt a szegedi és a péterváradi várparancsnokok sok tehetős vármegyei adófizetőt is pártfogásuk alá vévén, az adófizetők számát igen érzékenyen megapasztották. S ezen körülmény folytonos panaszoknak szolgált okul a vármegyének.

1701—1702. évre Bodrognak megmaradt a 4 portája.

Bács vármegye pedig külön 64 portát kapott (à 445 frt 38½ dén.) = 1781 frt 54 den. + 31,504 frt 64 dén., összesen 33286 frt 18 dén.

Ezen összegekről Bács vármegye számolt el, mert a bodrogi főispán csak 1702. január 28-án tiltja meg a magának vindikált 14 helységnek, nehogy adójukat Bács vármegyének adják be. Február 13-án pedig Pétervárad (a későbbi Ujvidék) székhelylyel még 18 helyet követel magának⁶⁾, és áprilisban tartja installációját. — De azért az adószedés igen sok viszály közt folyt le, mert Bács vármegye szomszédját nem respektálva, ennek területén is hajtotta be az adót.⁷⁾

Eközben Bodrog vármegye területe nagyjából véglegesen lefoglaltatott a most szervezett tiszai határőrvidék számára; másrészt a Rákóczy-féle mozgalmak már 1703-ban a Bácskába is átesaptak és pusztítottak mindent, úgy, hogy a még alig feléledt Bodrog, de még Bács vármegye is újra elpusztult, elnéptelenedett és a vármegyei élet teljesen megszűnt. A nép

⁶⁾ Lásd Iványi: Az új Bodrog vármegye, 8. lap.

⁷⁾ Lásd Iványi: Az új Bodrog vármegye, 9. lap.

1711-ben kezd ismét viasszaszállingózni, és a vármegyék is újból alakulnak.

Bács vármegye 1712. június 2-án diplomát kap, és december 1-én Kalocsán tartja újraalakulását. Bodrog vármegye csak 1714-ben kapott újra főispánt; de ennek is előbb területét kellett keresnie. Ez hosszas pörlekedéssel, erőszakoskodásokkal és a szegény nép nagy megadóztatásával járt, s nem egy helységből mindkét vármegye erőszakkal szedte be az adót.

Egyelőre különben Bács vármegye számolt el az adóval, és az 1715. november 1-től 1716. október 31-ig terjedő adó- vagy katonaeévben összesen 27650 frt 36 krt adott ki adó fejében, és 494 frtot mult évi adóhátralék címén.

Különben Bács vármegye az adók elviselhetetlen nagysága ellen a királyhoz folyamodott, mire a magyar kir. udvari kamara Pozsonyban 1715. június 26-án kelt ily véleményt adott e tárgyban: Minthogy a vármegye az adóterhet úgy véli könnyíthetni, hogy vagy részben elengedtéssék, vagy pedig a szerb nemzeti milícia adófizetésre szoríttatnék, a megszökött adófizető lakosság Szerém vármegyéből visszaparancsoltatnék, és a szegedi, meg a péterváradi várparancsnokok a vármegyei adózó szökevények befogadásától eltíltatnának: mindezen ügyek nem a kir. kamarához, hanem a király kegyelméhez s újabb intézkedés szerint a kir. kancelláriához intézendők. Bács vármegye nagyobb rész kir. kamarai birtokokból (bona fiscalia) áll és marhakereskedőkből; hogy tehát kárt ne szenvedjen, folyamodjék a vármegye a királyhoz a portaszám leszállításáért, a többiben pedig a kancelláriához.

1716—17. évre Bács vármegye 1717. február 28-án Baján tartott közgyűlésén az összes 53 helységre 35260 frtot vetett ki, s ezen összegből Bodrog vármegye területét 19410 frt illette. Az akkori adó valami 23 ezer frt lehetett; a többi a vármegye adminisztrációjára kellett.

1717. szeptember hóban Bodrog vármegye ismét önálló lett, területét Bácséből hasították ki. Erre októberben a nádori

kongresszus a Bács vármegyei 64 portából négyet Bodrog vármegye számára levont. Így az 1717—18. évre Bács vármegye 60 és Bodrog vármegye külön 4 portával (25752 frt és 4500 frt) szerepel; Bács vármegye a Dunán inneni kerületbe tartozott, Bodrog vármegye pedig Csongrád, Torontál és Békés vármegyékkel együtt a Tiszán tuli kerületbe soroltatott.

Bács vármegye sokszori panaszára a nádor 1718. június 7-én közli a már május 27-én kelt kir. rendeletet, mely az eddigi hibás adókimutatás helyébe lelkiismeretes új összeírást és méltányos kimutatást ígér.

1718—19-re Bodrog vármegyének már 6 portája volt, a következő 1719—20-ra a portakiigazítás következtében Bácsnak 53 és Bodrognak 13 porta adatott.

Bács vármegye hátraléka azonban 1719. április 30-án (1711. november 1-je óta) már 239,995 frt 56 krra emelkedett. A király a fenforgó körülményeket tekintve 190,459 frtot engedett, de reményli, hogy a vármegye a hátralévő 49,536 frtot annál biztosabban fogja befizetni. A vármegye azonban 1721. februárban is még 25,210 frt 19 krral volt adós, és a király a vármegyének utánjárására (u. l. Baranyai László képviselte) újból 17,210 frtot enged el, és a kancellária 1721. február 17-iki leirata szerint a vármegye a még hátralévő 8 ezret siessen lefizetni. Csakhogy április 11-én katonai exekució is fenyegeti a vármegyét ezen összegért; s a katonaság előzékenységből újabb fizetési határidőt enged Bács vármegyének.

Az 1721. december hóban tartott nádori kongresszuson továbbra is megmaradt náluk a 66 porta, t. i. Bács vármegye 53 és Bodrog vármegye 13 portával.

Az 1722—23. évre Bodroggal egyesített Bács vármegye a nádori adókimutatás szerint 25,710 frt 56 krral szerepel. S a király 1723. október 16-án a szegény nép felségélyezésére ezen összegből 1723—24. évre 3507 frt 3 krt elengedett.

Az 1723. november 13-án kelt kir. rendelet alapján az adóporták ideiglenes kiigazítása elrendeltetvén, 1723—24. évre

Bács vármegye 50 portát kapott (à porta 389 frt 32½ krjával) = 19477 frt 5 kr; a hozzákapcsolt Bodrog vármegye pedig 7 portát = 2726 frt 48 kr. S így Bács vármegye mindkét vármegye után 22203 frt 53 kr adóval volt terhelve.

A két vármegyének 57 portája 22203 frt 53 kr adóval megmaradt 1726—27-ben is.⁸⁾

Az 1728—29. évben Bácsnak 54 és Bodrognak 7 portája volt, mindkettőnek tehát 61 portája (à porta 455 frt 30 kr). Eszerint Bács vármegye adója 24596 frt 53 kr (v. 83 dénár), Bodrogé 3188 frt 29 kr (v. 60 dénár), mindössze 27785 frt 22 krral járultak az országos 2 millió és 500 ezer frtnyi adóhoz. — Így maradt 1729—30. évben is.

1730-ban új portakiigazítás volt, de a december 4-én kelt kir. rendeletre Bács és Bodrog vármegyékre továbbra is az eddigi 61 porta maradt; azonban ingyen munka címen (gratuiti labores) még Bács részére 250 frt 60 dénár, Bodrog részére 32 frt 48½ dénár adatot hozzá, úgy, hogy e két vármegye 1730—31. évi egész hadiadója mégis 28068 frt 45½ dénárt tett.

Ezen portaszám és adóösszeg megmaradt az 1745. évi október hóig. (Így 1738—39-ben Bács 24596 frt 55 krt, Bodrog 3188 frt 29 krt = 27785 frt 22 krt fizetett.)

Egy 1745. október 12-én kelt helytartótanácsi rendelet szerint az adók aránytalansága miatt országszerte emelt panaszok orvoslása végett az országgyűlésen kívül egy 3 évre érvényes új, ideiglenes portakiigazítás készült; s e szerint Bács- és Bodrog vármegyékre 67 porta (455 frt 30 krjával) vettetett ki, a mi e két vármegye eddigi 27785 frt 22 kr adóját 2733 frttal 30518 frt (22 kr) 36 dénár-ra emelte. — Ezen 2733 frt adószaporodást Bács vármegye a helytartótanács rendeletére 1746. június 25-én kezdte a vármegye lakosságára kivetni. Az ingyen munkák fejében fizetendő adó egyelőre még nem állapítottatott

⁸⁾ 1727-ben a vármegyei helyiségekre 30079 frt volt kivetve a díkák szerint, továbbá a kapitáció (fejadó) 3346 frt, végre nemesek taksája, malmok, görögök (boltosok) és zsidók után 300 frt.

meg, de már 1746—47-re e címen a két vármegye 311 frt 68 dénárt fizetett.

A vármegyei adónak 6 új portával való szaporítását az eddigi militáris helyek részbeni polgárosítása is indokolta. — 1743-ban t. i. megszűnt a szabadkai sánc és szabadalmazott kamarai mezővárossá lett; adóját azonban soha sem vitte be a vármegyébe, hanem mindig függetlenül maga kezelte és vitte fel a hadifőpénztárba.⁹⁾

1745. októberben Zombor, Palánka és Bresztovác katonai sáncok adattak át a vármegyének, a mely ezeket 1747-ben iratá össze; de Zombor összeírását beszüntették, mert szabad királyi várossá tervezik emelni, a mi 1749-ben meg is lett. 1746-ban a pétervárad sánc lett polgárvá, de már 1748-ban Ujvidék néven szabad királyi várossá emeltetvén, a vármegye hatósága alól kivétetett. — Viszont Szabadka helyett 1746-ban Mosorin, Lok, Gardinovác, Kovil, Turia, Goszpodince és Temerinnek egy részét kellett katonai hatóság alá adni; miért is az 1746—47. évi adóból az említett helyek után járó 1599 frt 24 dénár évi adó a vármegyei 30518 frt 46 dénár adóból törölték. E szerint 1746—47. évre a két vármegyének adója volt (30518 frt 36 dénár, ebből levonva 1599 frt 24 dénár =) 28919 frt 12 dénár, továbbá az ingyen munkák címén 311 frt 68 dénár, tehát összesen 29230 frt 80 dénár.

1747—48. évre ama 6 új katonai helység címén 1880 frtot vontak le s így a vármegye adója 28949 frt 88 dénár.

1748. évi október 8-án kelt helytartótanácsi rendelet szerint a királynő új porta kiigazítást készítettett, de a mi két vármegyénkben ezután is megmaradt a 67 porta (455 frt 30 kr-ával) azaz 30518 frt 30 kr. Ebhez járult az ingyen munkák címén 311 frt 50 kr és a kerületi hadibiztos (provinc. commissarius) fizetéséhez 138 frt 7 kr.

Ennyi volt a 2 vármegye adója, melynek törzsösszegéből 1748—49. évben a 6 csajkás hely, a megszűnt Pasiráda falu

⁹⁾ Szabadka tört. II. köt. 95. lap.

és a szab. kir. várossá lett Ujvidék után járó contributio fejében 3040 frt 33 krt levontak. — 1749—50. évre az említett helyek és szab. kir. várossá lett Zombor után járó adó fejében 3654 frt 83 dénár vonatott le, mire a vármegyét az ingyen munkákért járó összeggel együtt 27175 frt 50 dénár terhelte. Mult évi hátralék ezuttal a vármegyei lakosságnál nem volt.

1750. évi augusztus 15-én kelt kir. rendelettel végképen megszűnt a tiszamenti határőrvidék és az ottani helységek ez év november 1-től adójukat már a vármegyének tartoztak befizetni. E szerint Martonos, Mohol, Szt-Tamás, Turia, Csurog, Goszpodince, Ó- és Uj-Kovil csak a vármegyéhez; Kanizsa, Zenta, Ada, Petrovoszelló, Becse, Földvár, mert lakosai részben még katonai életre határozták magukat, egyelőre részben Szegedre a katonasághoz, részben pedig a vármegyéhez viszik be az adót. Titel, Lok, Mosorin, Gardinovác, Vilova, Zsablya pedig mint csajkás községek katonai hatóság alatt vannak.¹⁰⁾ — 1752. évi január 13-án közli a helytartótanács a január 7-én kelt kir. rendeletet, hogy Bács vármegye a bekebelezett volt tiszai határőrvidék, most tiszai koronakerület adóját külön kezelje. — S erre 1752—53. évre egy 1753. évi szeptember 13-iki kir. rendelet értelmében 10,021 frt 67 dénár vettetett ki.

A tiszai militárisoknak tömeges elköltözése miatt azonban a vármegye nem volt képes a koronakerületet megillető egész adót 56 porta = 32534 frt 8 krt beterepíteni, miért is a helytartótanács 1753. évi szeptember hóban ezen 1753. évre az adónak felét, 1754. évre a harmadát, 1755. évre pedig a negyed részét s így összesen 35245 frt 18²/₃ krt elenged, de a vármegye iparkodjék e 3 év múlva már az egész illetéket beszedetni. (Vármegyei levéltárból.)

1751. év óta Bács-Bodrogh vármegyékre 77 porta volt kivetve, továbbá Palánkára és Osonoplára külön 2¹/₄ porta = 79 ¹/₄ porta, azonkívül a tiszai kerületre is külön 34¹/₂ porta. Vármegyénk területén akkor Szabadkának is még külön 13¹/₂, Zombornak 12¹/₄ és Ujvidéknek 8 portája volt. Egy-egy porta pedig 580 frt 58 krba számíttatott. A vármegyére tehát az

¹⁰⁾ Iványi. A tiszai határőrvidék. 116. lap.

akkori 3 millió 200 ezer frtnyi országos adóból $79\frac{1}{4}$ portája után 46041 frt $36\frac{1}{2}$ kr adó volt vetve, a tiszai kerület 14 helységére pedig külön 20043 frt 21 kr.¹¹⁾ 1752. évi május 10-én a vármegye ideiglenesen ismét visszakapta ama hat csajkás helységet 2708 frt évi adóval, amely 1762—63. évben a vegyes címekkel együtt 3913 frtra emelkedett. 1763. évi májusban ama 6 hely újra a katonai hatóságnak adatott át.

Ezen adó megmaradt 1764. évig. Ekkor az országgyűlés az akkor felállított nemes kir. testőrség eltartására felvett 100 ezer frttal együtt az országos adót 3 millió 900 ezer frtban állapította meg. Az adóporták is újra kiigazítottak és egyenkint 671 frt $10\frac{1}{4}$ krba számítottak. Bács és Bodrog vármegyékre akkor 86 porta jutott, 58895 frt 25 dénár, a tiszai kerületre pedig mint azelőtt is $34\frac{1}{2}$ porta, 23164 frt 75 dénár. Utóbbi összeg kisebb lett (1766—67. évre 23155 frt 24 kr), főképen midőn 1769. évi májusban ama 6 csajkás helyhez a kerületből még 4 helységet adtak (Csurog, Goszpodince, Ó- és Új-Kovil) és a vármegyéből is kettőt (Káty, Szentiván). Azért

1769—70. évben a vármegye adója 800 frttal kevesbedett, 58076 frt 72 dénár. Hasonlóképen a tiszai kerület (most csak 10 helység) porta száma is megapadt, (1771—72. évben 18564 frt 10 kr az adója és 3285 frt a domestikája, így 1773—74. évre is), legalább 1776—77. évben 27 portával szerepel és

1777—78. évben a vármegye $85\frac{1}{2}$ és a tiszai kerület $27\frac{8}{16}$, sőt későbben $26\frac{3}{8}$ portával. (Külön még Ujvidék 10, Zombor 13 és Szabadka 16 portával volt megadóztatva.)

Ezen portaszám ($111\frac{7}{8}$ porta 671 frt $10\frac{1}{4}$ krjával) 77063 frt $13\frac{6}{8}$ kr adóval, melybe a vármegye 58820 frt és a distr. 19180 frtot adott, megmaradt 1802. évig.¹²⁾

Az 1802. évi országgyűlés 5 millió évi országos adót

¹¹⁾ 1762—63. évben e címen 22751 frt 91 dénár volt az adóösszege.

¹²⁾ Az 1795. évi Magyar Almanach 199. lapján Bács-Bodrogh vármegye 3 szab. kir. várossal, 8 mezővárossal és 86 faluval szerepel, 164690 lakossággal, $84\frac{1}{2}$ portával = 77131 frt $16\frac{3}{8}$ kr adóval.

szavazott meg, mire augusztus 7-én új kiigazítás is történt, egyenkint (688 frt 50 kr és új szaporítás címén még 94 frt $1\frac{3}{8}$ kr), összesen 782 frt $51\frac{3}{8}$ krba számítva. — Ez alkalommal Bács-Bodrogh most már törvényesen egyesült vármegyére 150 porta vettetett ki. A tiszai kerület külön nem említettén, a vármegye barátságos egyességre lépett azzal, mely szerint 1802. nov. 1-től kezdve a 150 portából 113 a vármegyére esett (88462 frt $45\frac{3}{8}$ kr) és 37 a tiszai kerületre maradt, (28965 frt $40\frac{7}{8}$ kr). Az évi adó a 150 porta után 117428 frt $26\frac{2}{8}$ kr. — Azonkívül a szabad királyi városoknak önállóan jutott: Szabadkának 23, Zombornak 15 és Ujvidéknek $14\frac{1}{8}$ porta.

Ezen portaszám sokáig maradt meg, de 1825. decembere havában ismét kisebb összegben (688 frt 83 dénár) vétetett, így a 113 porta után 77826 frt $8\frac{4}{8}$ kr és a 37 porta után 25498 frt $51\frac{4}{8}$ kr, összesen a 150 porta után 103,325 frt.

1830-ban újra volt portakiigazítás, a nádor az eddigi 150 portához még 70 portát vetett ki s így Bács vármegyére összesen 220 porta jutott.

A vármegye 1831. június 6. tartott gyűlésében (jk. 1371. sz.) ezekből 165 portát a vármegyére és 55 portát a tiszai kerületre osztott ki.

Az 1832—36. országgyűlés után azonban vármegyéneknek már 290 portája volt, (à 688 frt) évi 199,661 frt 40 kr hadiadóval.

S ezen összeg megmaradt 1849-ig. Ezen időben volt Szabadkának is külön 46, Zombornak 30 és Ujvidéknek 22 portája.

(II. A háziadó.) A vármegyére rótt országos hadiadó, mint láttuk, hosszabb-rövidebb időszakokra változatlan maradt ugyan; azonban az itt állomásozó és az itt átvonuló katonaság ellátása s továbbítása, valamint az e körüli kisebb-nagyobb mellékadók és subdiumok részint ingyen, részint igen csekély összegben felszámíttatni szokott természetbeli szolgálmányoknak árkülönbözetéből keletkezett deperditák, a melyek pedig évről-évre nagyon

szaporodtak, a hadiadó alapösszegét nagyon felrúgtatták, úgy, hogy a vármegyei adózó népre a vármegye által részletezve kivetett évi adó sokkal nagyobb összeget mutat, némelykor majdnem kétszer annyit, mint amekkora az alapösszeg. — Ehez járult még a vármegyei adminisztrációra szükséges úgynevezett háziadó is. Az adókivetésben mindig a költségvetésben az illető évre kitüntetett összeget vették alapul és dikák szerint vetették ki az egyes adózó községekre és adózókra úgy, hogy gyakran néhány száz frttal többet is találunk a kivetésben. De ha mind befolyt és a pénztárban hátramaradt, a következő évben az beszámítva ismét kevesebbet reparciáltak, mert a vármegyei pénztár fölöslegesen nem gyűjtött. De igen sokszor megtörtént, hogy a kivetett összeget nem birták mind behajtani és e címen mindig bizonyos összeg mint behajthatatlan és elengedett adó szerepel.

Igy 1715—16-ban 27650 frt 36 kr hadiadóval szemben a vármegye összesen 39380 frtot szedett be s ezt 244 frt bíával országos adó, valamint vármegye tisztviselők fizetése és egyéb célokra el is költötte.

1716—17-ben beszedtek 33508 frtot, a mely adói túlfizetések címén visszakapott 5510 frttal és a pénztári maradékkal stb. 40028 frt 18 kr-ra emelte a pénztár állapotát. Ebből országos és háziadó címén összesen 37895 frt 13 krt költöttek el.

1717—18-ban kivetnek 20730 frtot, (1717. február 28. Bács vármegye, Bodrog vármegye területét is beleszámítva, 35260 frtot vetett ki.) Az összes kiadás volt 19875 frt (t. i. kontribució 10350 frt, tisztviselők fizetése 1950 frt, napidíjak 1881 frt stb.)

1719—20-ban kivetnek 33759 frtot s kiadnak 38803 frtot. A kiadásban a Bodrog vármegye elleni költségek vannak 6944 frt discreció címen és 3451 frt diurnum.

1720—21-ben kivetnek 45443 frtot és kiadnak 46075 frtot. Most a kontribució 25338 frttal szerepel, a salarium 2774 frt, diurnum 2421 frt, vegyes címek 10384 frt.

1726—27. évre Bács és Bodrog vármegyék kontribuciója

22203 frt 53 kr, a főispán 1000, a tisztviselők és szolgák fizetés 3694 frt stb., összesen 33615 frt 15 kr-ra van szükségük. Ennek fedezetére volt a pénztárban 3239 frt; a taksális nemesek, görögök (boltosok), zsidók, cigányok, molnárok, serföző 297 frttal volt megadóztatva; a még szükséges 30079 frtot pedig az egyes vármegyei helységekre osztották fel, a melyekben a vagyon arányát tekintve 10025 dikát találtak (à 2 frt 40 kr) és 3346 házaspárt (capita), melyek 1—1 frtot fizettek. — A dika értéke itt nem volt állandó, hanem a szükségekhez képest változott, így 1728—29-ben 2 frt 35 kr és 1729—30-ban 2 frt 50 kr stb. Egy-egy dikát képezett ezen években: 4 ökör, vagy 4 tehén, vagy 3 ló, vagy 25 juh, vagy 25 disznó, vagy 25 méhkas, vagy 20 akó bor, vagy 25 mérő buza, vagy 40 mérő árpa, vagy 60 mérő zab, vagy 60 mérő cirok, köles, kukorica.

1730—31. évre a két vármegye adóján (28,068 frt 45 dénár) kívül 7630 frt 80 dénár volt előirányozva. Erre a vármegye 13316 dikát az adóra 2 frt 11 dénár és a domestikára 55 dénár, tehát összesen 2 frt 66 dénárral adóztatották meg; ehhez a taksalisták is 307 frtot adtak.

1734—35. évre kivetettek 28068 frt 45 dénár kontribúciót, 3608 frt 10 kr rendkívüli segílyt, 11,188 frt domestikát, összesen 42,864 frt 54 krt. — 1738—39. évre a dikák szerint 28,068 frt constribuciót és 12,150 frt háziadót vetettek ki, ami körülbelül úgy aránylik egymáshoz mint $\frac{2}{3}$ az $\frac{1}{3}$ -hoz.

A következő évben az országos adó ugyanaz maradván, a domestikára is rendszeren 10—12 ezer forintot vetettek ki, 1740—42. évben pedig már 13 ezernél is többet, 1748—50. évben ismét 10—11 ezer frt. (1746—47. évben kivetnek 29,230 frt 80 dénár contr. és 8577 frt 24 dénár domestikát; és 1847—48. évben 28,949 frt 88 d. contr., meg 9072 frt 80 d. domest.)

Az 1750-es években kivetnek 46 ezer frt adót és 8—9 ezer frt domestikát.

1760—61. évben 10 ezer frt domestikát vetnek ki; utóbbi pénztárból, melyben régibb készpénz is volt, 14,583 frtot adtak

ki ez évben, a többi között: salarium volt 7430 frt 58 dénár, szolgálk fizetése 2149 frt, a főispáni installációra 1861 frt, kir. testőrségre 1666 frt és irodai kellékekre 34 frt 70 dénár. — 1762—63. évben a rendes 46,041 frt, adó mellett 12,696 frt domestikát vetnek ki, de utóbbihoz már Szabadka és a tiszai districtus is járul még 2399 frttal.

1764—65. évre 57,385 frt adón kívül 11,918 frt háziadót vetnek ki, ehhez járul még Szabadka és a districtus 7052 frttal.

1766—67. évben a vármegye adója 58,895 frt 15 dénár, a districtusé 23,155 frt 24 dénár, a kiadás volt 87,126 frt. — A domestikába fizetett a vármegye, Szabadka és a distr. 11 ezer frtot; azonkívül a szabadkai kaszárnya (domus stabalis) építésére is 5152 frt stb. Ezen pénztár összes kiadása volt 14034 frt, t. i. salarium 7474 frt, conventiók 2661 frt, deperdita milit. 1689 frt és irodákra 38 frtot.

Ezentul a domestika jobban kezdett emelkedni. 1769—70. évre 14 ezer, 1770—71. évre 18 ezer frt volt kivette és a helytartótanács 1771. évi március 18-án elrendelte, hogy a vármegyék tisztújítás alkalmával semmiféle domest. költséget ne merjenek csinálni; mert nálunk is rendesen néhány száz frtot költöttek el e címen. — 1777. évben a vármegyére 61 ezer frt adót és 46 ezer frt domest. vetnek ki. — 1780—81. évben 49,850 frt kell a domestikába s ebből a distr. 15 ezer frtot ad.

1781—82-ben a költségvetés szerint 38583 frt kell a házi-pénztárnak, e célra a vármegyére 30 ezer és a distriktusra 11 ezret vetnek ki. A felsorolt költségek ezek: salarium 10283 frt, napidíjak 600 frt, szolgálfizetés és ruha 5000 frt, irodai kellékek és irtók 600 frt, rabtartás és börtönőrök 700 frt, hidak, épületek és utak javítása 5000 frt, deperdita 12800 frt stb. — A következő két évben 33 és 45 ezer frtot vetettek ki.

1784—85-re csak 27283 frt kellett a domestikába, ebből a vármegyére esett 23383 frt és a distriktusra 3900 frt.

1797—98. évben 20,922 dika volt a vármegyében, melyeket 2 frttal adóztattak meg a domestika és 2 frt 50 krral

a contributió részére (a distriktuson kívül), s így 87 helységre kivetnek 57,830 frt 27 dénárt contributióra és 41,844 frt domestikára. Ehez azonban a distrika is adott 19,193 frt contributiót és 9902 frt domestikát, továbbá az újlakók 5340 frt contributiót és 3769 frt domestikát, úgy, hogy domestika címen összesen 55 ezret vetettek ki. Ily összegek maradtak a következő évben is.

1802. óta a contributió is megszorodott s azért 1805—6-ra contribució címen kivetnek csak a vármegyére 90 ezer frtot és a domestika címen 75193 frtot.

Érdekes a házipénztár kimutatása 1809—10. évre. A pénztár állománya 308,193 frt, az év végén még visszamaradt a pénztárban jövőre 162,351 frt. Kiadtak tehát 145,842 frtot s pedig ily címekre: tisztviselők fizetése 12,983 frt, szolgálké 20,416 frt, napidíjakra 1616 frt, irodai költségek 5896 frt, rabtartás 7385 frt, épületek javítása 9109 frt, a zombori új vármegyeházra 66,390 frt, utak s hidak javítása 1502 frt, deperdita milit. 11.976 frt, különféle 7359 frt.

1811—12. évben 91,777 frtot vetnek ki contribució és épen ennyit domestika címen, de csak a vármegyei helységekre. Így a következő években is. — 1815—16. években 94,190 frt a kivetés a contribució és 130,820 frt a domestika címen, azonkívül a distriktusra is 30,202 frt és 32,965 frtot. E szerint a contribucióra 124,392 frtot, míg a háziadó sokkal nagyobb, 163,785 frt összeggel szerepel.

Iványi István.

A Czobor uradalom összeírása 1724-ből.

Az Országos Levéltárban levő eredeti összeírás után. Közli: **Muhoray Alfonz.**

Praedium *István-Megye*, ad septentrionem supra Baja oppidum vicinum, etc. Három allodiális birtok van benne. Fája semmi. Szőleje valami. Vize semmi.

Praedium *Csávoly*, habet a septentrione praedium Rim etc. Jó szántói vannak, miket a pauduriak birnak. Fája, vize semmi. Legelője jó.

Praedium *Rim*, ad septentrionem cum Cumanis convicinatur

etc. Szántóföldje, vize, erdeje semmi sincs. Legelőjét használják csupán.

Praedium *Borota*, a septentrione habet praedium Kéllös, sive campos Cumanos etc. Nikoletics bajai marhakereskedő bírja bérbe. Van szántója, erdeje semmi.

Praedium *St.-Ivan*, a septentrione habet Borotam etc. Szántói jók, legelője is van, erdeje semmi, van egy tava, de nyáron kiszárad.

Praedium *Mátéháza*, habet vicinos a septentrione Csávoly etc. Szántói kevésbbé termők és nem sok, legelője elég, ha betelepíttetnék, úgy 7 hospes itt ellakhatnék.

Praedium *Matheovic*, ab ortu habet Hergyovica etc. Szántója nincsen, legelője jó, jó időben 100 petrence szénát lehet gyűjteni, de szárazságban csak 20—30-at. Bajaiak bérlik.

Praedium *Zide*, a septentrione convicinatur praedium Szt-György etc. A török időben népes, most puszta, van legelője, erdeje semmi, földjei vizesek. Mélykuttal együtt 40 frt árendát fizet.

Praedium *Kéllös*, tempora Turcico ab aliquibusdam inpopulabatur, etc. Most nincs szántója, legelője gyöngye, vize, fája semmi.

Praedium *Jankovác*, habet vicinos ab ortu Ivanka etc. Szántói elhanyagolva, legelői jók, jó lenne betelepítésre. Bírják a szent-ivániak 20 frt bérért.

Praedium *Ivánka*, habet ab ortu Halass etc. Földje jó, egy része homokos. Évi árendája 28 frt.

Praedium *Milkuth*, habet ab ortu militare praedium Kelebia etc. Szántója semmi, bár földje jó, erdeje semmi, vize semmi, 70 hospes lehetne betelepíteni, Zidevel együtt 40 frtot fizet.

Praedium *Hergavice*, ab ortu habet Melykut etc. Szántója, vize, fája semmi. Legelője jó, 60 petrencét lehet gyűjteni.

Praedium *Perlekovic*, semper usuabatur cum Radonic etc. per Almas. 30 hold szántója van, legelője jó, kaszálója 30 petrencét ad, földje homokos, vize, fája semmi.

Praedium *Tatahaza* habet ab ortu Milkuth etc. csak legelésre használtatik a bajaiak által.

Possessio *Hratonic* tempore reoccupationis Temeswar inpopularunt Almasienses, habet ab ortu Kelebiam etc. Van 7 lakója, 30 hold termő földje van, 20 petrence szénát termel, fája, vize semmi, 145 frt árendát fizet.

Praedium *Almás* habet ab ortu Hradonic etc. termékeny földje van, szénája is, ha az év esős, elég van. 15 hospessel lehetne betelepíteni, fája semmi, egy mocsara van, de az is kiszárad néha.

Praedium *Bikic* ab ortu habet Almas etc. földje termékeny, fája semmi, kaszálója elég jó, a bajaiak árendálják.

Praedium *Garra* habet ab ortu praedium Szalatic etc. Szántója 20 ekényi. Földje termékeny, fája semmi, legelője kevés, esős időben van egy mocsara. A bajaiak árendálják.

Praedium *Baskut* ab ortu habet Vrainos etc. e puszta területe nem nagy. Vrainos pusztával együtt itt 5 telepes lakhatik, termőföldje kevés, de termékeny.

Praedium *Surdok* a meridie habet Parvum Monostor etc. csekély területű, egy telepes részére; van azonban halban bővelkedő tava, földje homokos, fája semmi.

Possessio *Tautova* ab oriente habet praedium Slokruci etc. földje termékeny, azonban nagyjából homokos, kaszálója nem igen van, fája azonban elegendő.

Ide tartozik Slokruci puszta, melynek földje jó, erdeje semmi, mocsarai kiszáradnak, Tautovával együtt fizet 265 frt árendát, a mi 5300 frt tőkének felel meg, 5%-kal véve.

Possessio *Santova* habet ab oriente praedium Mironica etc. nagyjából homokos, földje termékeny. Legelője nincsen. Vannak mocsarai, melyek vízbőség idején hallal is bővelkednek. Van némi szőlője is. Fizet 230 frtot, ami 4600 frt tőkének felel meg. Van 30 telepes.

Possessio *Perek* habet ab oriente Mironic etc. homokos földje részben termékeny, fája nincs semmi, kaszálóját a Duna

árvize rongálja. Van némi szőlője, de igen rossz bort terem. 160 frt árendát fizet, a mi megfelel 3200 frt értéknek.

Possessio *Kolluth* ab oriente habet Merkapnia etc. jó földje van, a dunai szigeten jó legelője és igen nagy mocsara, mely halban gazdag. Szőlője kevés és rossz bort termel.

Perek és Kolluth possessiók *állítólag* a nagyméltóságu Kollonics családhoz tartoznak, de erről az összeírónak nincs értesülése. Fizet 112 frt bért, a mi megfelel 2240 frt tőkének.

Possessio *Sterbac* habet ab oriente praedium Merkapnia et Krubacovics, a meridie Magnum Monostor seu Bodrogh, ab occasu Daumbium olim pagum Csők, a septentrione Kolluth. Földjei termékenyek, erdeje tölgyes, melyet a zombori szállásiak használnak. Van kaszálója és hozzá tartozik Merkapnia puszta, mely szénát termel, van mocsara hallal és van erdeje tölgyből és fűzből. Merkapnia puszta a Csusian vagy Kormoss családhoz tartozik. Árendát fizetnek összesen 190 frtot, a mi megfelel 3800 frt tőkének.

Possessio *Magnum Monostor* alias Bodrogh, ab oriente habet praedium Borthan et Platevic, a meridie Monostor, ad occasu Daumbium, a septentrione Sterbac. Népes helység, 46 telepessel, van a Duna mellett erdeje, földje termékeny. Hozzátartozik Hettis puszta jó kaszálókka és halászhelyekkel. Ide tartozik a Veres Marttal szemben levő sziget. A Duna rombolásai miatt megfogyott területe Monostornak most kicsiny s alig egy sessióra való. A török időben Bodrogh lakott volt és adófizető. Az a hely, a hol most laknak a nagymonostoriak, volt azelőtt Bodrogh helység. Tudni kell azt is („Hoc etiam sciendum“), Bodrogh valaha híres helység volt és hogy területének egy része Veres Marttal szemben levő szigeten volt, melyet a veresmartiak most is Bodroghnak neveznek. Most alig bir 10 petrence szénát termelni, van mocsara is, de hal kevés. Erdeje füzes, szőlője is van, de bora igen rossz terem. Fizet 240 frtnyi bért, ami megfelelel 4800 frt tőkének.

Possessio *Bassinada* ab oriente habet Milesic mali, ad

occasum Hettis et Bodrogh, ad septentrionem Blasevic et Borthan. E possessio másként „Sugumia sziget“-nek nevezetik, majd „Bassinada“-nak és ezen sziget elnevezését egy török basától nyerte, mert a török időben az emberek ide menekültek, lévén e hely köröskörül véve vízzel, melyekben sok a hal. Van szőleje is, nemkülönben kaszálója. Hozzátartozik Blasevic, Borthan, Sivulie és Grabacovic puszta, melyek termékenyek. Borthan és Grabacovic tölgyerdőkkel is bir. Összesen 280 frt bért fizetnek, a mi megfelel 5600 frt tőkének.

Possessio *Zombor* ab oriente habet Gradina etc. Népes helység, szántója nincs semmi, az egész terület közös a militarisokkal és a nagyobb részt ezek bírják. Van szőleje. Szántója van Sivolie, Mali Miletic, Cernobrinia és Petessova pusztákon, melyekért arendát fizetnek, a lakosok folyton veszekszenek a militarisokkal, ugyanitt szénát is termelnek. Erdeje nincs semmi, földje különben termékeny, de némi szőlőn kívül nincs semmi. Fizetnek 390 frt bért, a mi 7800 frt tőkének felel meg.

Possessio *Rigica* habet ab oriente Segin et Sarra praedia etc. jó és termékeny földje van, bő legelője, de fája nincs, szénát jobbára Sarra pusztán gyűjtenek. Vize semmi. Arendát fizet 140 frt, a mi 2800 frt tőkének felel meg.

Possessio *Kacmar* habet ab oriente Magnum Roglatica etc. Van jó szántója, kaszálója, legelője és mocsarai is vannak esős évben, fája azonban semmi, 8 telepese van, a kik 130 frt arendát fizetnek s ez 260 frt tőkének felel meg.

Praedium *Sarra* habet ab oriente militare praedium Szabadka etc. Van jó szántója, szénagyűjtésre is alkalmas, fája nincs semmi, vizei vannak. Évi bére 50 frt, a mi 1000 frtnak felel meg.

Praedium *Roglatica* habet ab oriente praedium Madaras etc. Van jó szántója, kaszálója, legelője és vize itatásra, fája azonban nincsen. E puszta 50 frt bért fizet, a mi 1000 frt tőkének felel meg.

Praedium *Merkapnia* habet ab oriente militare Piperos, a

meridie Borthan, adoccasum Sterbac et Kolluth etc. Van jó szántója, de kaszálója semmi, legelője kevés; van azonban tölgyerdeje egy órányi járású kerülettel. Árendát 30 frtot fizet, a mi megfelel 600 frtnak.

Praedium *Baka* ab oriente habet praedium Nenadic et Kotecova militare, a meridie militare Piperos, ad septentrionem Mironic et Santova etc. van jó szántóföldje, de ezenkívül semmije sincs. Fizet 200 frt bért, a mi 400 frt tőkének felel meg.

Praedium *Mironic* ab oriente habet Krusevia et Kakova militare etc., e pusztát Urbanec úr birja bérbe évi 10 frtért, a mi 200 frt tőkének felel meg. Van jó szántója és kaszálója, vize azonban nincsen. Kerülete két óra járásnyi.

Praedium *Rastina* habet ab oriente Guric, a meridie Mironic etc., van jó szántója, egyebe azonban nincs is. Kerülete 1 óra járásnyi. Évi bért 20 frtot fizet, a mi 400 frtnak felel meg.

Praedium *Peakova* habet ab oriente Magnum et Parvum Sarra etc., van jó szántója és vize, legelője kevés, fája semmi, kerülete közel 2 órányi. Évi bére 40 frt, a mi 800 frtnak felel meg.

Praedium *Salasity* habet ab oriente Kacmár etc., jó legelő terület, szénája is van elég, szántója és fája semmi, vize sincsen. Évi bére 30 frt, a mi megfelel 60 frtnak.

Kelt Baján, 1724. december 13-án. (Aláírás nincsen.)

Jegyzőkönyv.

Felvétetett a Bács-Bodrogh vármegyei „Történelmi Társulat” által Zomborban 1893. évi december 27-én tartott közgyűlésről.

Jelen voltak: Schmausz Endre alispán elnöklete alatt Czirfusz Ferenc, Mihályi János, Frankl István, dr. Spitzer Mór, Dalmay Pál, Érdujhelyi Menyhért, dr. Thim József, Treer János, Bittermann Nándor, társulati tagok, továbbá Pozsonyi Béla társulati pénztárnok, Grosschmid Gábor társulati első- és dr. Dudás Gyula társulati másod-titkár.

1. Elnök emelkedett szavakkal üdvözölvén a jelenlevőket, az ülést megnyitja és felkéri a társulati első titkárt, hogy 1893. évi jelentését terjessze elő. — A titkári jelentés felolvastatván, az az elnök úrnak a monografia ügyére vonatkozó helyreigazításával tudomásul vétetett.

2. Bemutattatott a társulat 1892. évi zárszámadása és a számvizsgáló bizottság jelentése. — A bemutatott számadások szerint az 1892. évi jövedelem kitett 1150 frt 12 krt, a kiadás pedig 743 frt 62 krt, maradt tehát pénztári maradvány 406 frt 50 kr, mely áll 45 frt 38 kr készpénz és 361 frt 12 kr takarékpénztári betétből, melyből 100 frt mint alapítvány kezeltek, mi tudomásul vétetik s miután a számvizsgáló bizottság szerint a múlt évi számadások helyeseknek találtattak, a választmány javaslata alapján a felmentvény e számadásokra nézve a társulati pénztárosnak kiadatik.

3. Folytatólag bemutatattik a társulati választmánynak javaslata az 1893. és 1894. évi költségvetési előirányzatra nézve. — A választmány javaslata elfogadtatván, az előirányzatok a következőleg állapíttatnak meg:

1893. évre.

a) Bevétel:

Készpénz a takarékpénztárban	316 frt 50 kr.
Hátralékos tagdíjakból	18 frt — kr.
Rendes tagdíjakból	285 frt — kr.
Tőke-kamat	12 frt — kr.
Összesen	631 frt 50 kr.

b) Kiadás:

Évkönyv nyomtatása	260 frt — kr.
Titkári átalány	50 frt — kr.
Postadíj	15 frt — kr.
Előre nem látott kiadás	25 frt — kr.
Összesen	350 frt — kr.
Maradvány	281 frt 50 kr.

1894. évre.

a) Bevétel:

Pénztári maradvány	228 frt 12 kr.
Hátralékos tagdíjakból	6 frt — kr.
Rendes tagdíjakból	276 frt — kr.
Tőke-kamat	12 frt — kr.
Összesen	522 frt 12 kr.

b) Kiadás:

Évkönyv nyomtatása	260 frt — kr.
Titkári átalány	50 frt — kr.
Postadíj	15 frt — kr.
Előre nem látott kiadások	25 frt — kr.
Összesen	350 frt — kr.
Maradvány	172 frt 12 kr.

4. Érdujhelyi Menyhért társulati tag indítványa az iránt, hogy a megyei papság, a községek és községi jegyzők a társulatba való belépésre kéressenek föl. — Többek hozzászólása után elhatározzatik, hogy Császka György kalocsai érsek, nemkülönben a többi egyházi főhatóságok fejei is fölkéressenek az iránt, hogy a hatóságok alatt álló papságnak a történelmi társulatba való belépést ajánlani kegyeskedjenek. Egyúttal elhatározott, hogy a községek tagsága ügyében a vármegye törvényhatósága hason értelemben megkerestessék.

5. Czirfusz Ferenc kir. tanácsos indítványa az iránt, hogy a községek és községi plébániák által vezetendő évkönyvek megfektetése és vezetése tárgyában a kalocsai érsekség és a megyei törvényhatóság fölkéressenek. — Elnök indítványára az indítványttevő kir. tanácsos úr fölkéretik, hogy indítványát kellőleg motiválva, írásban terjessze a legközelebbi ülésre elő.

6. Elnök bemutatja a társulati első titkár által a társulati tagok folyó és jövő évre kiegészített névjegyzékét. — A bemutatott névjegyzék kellő eljárás végett a társulati pénztárosnak kiadatik.

7. Végül bemutattatnak a felolvasásra kijelölt dolgozatok.
— Felolvastatott Érdujhelyi Menyhértnek: „Ujvidék ipartörténete“, Iványi Istvánnak: „Bács-Bodrogh vármegye alispánjai és főbb tisztviselői“, Grosschmid Gábornak: „Péter és Bánk-Bán összeesküvése“, végül dr. Dudás Gyulának: „Gr. Wesselényi urbariuma 1652.“ című dolgozata, melyek az Évkönyvben ki nyomatni rendeltetnek.

Egyéb tárgy nem lévén, elnök a közgyűlést berekesztetnek nyilvánítja.

Kmft.

Grosschmid Gábor,
titkár.

Schmausz Endre,
elnök.

Citkári jelentés.

Tisztelt közgyűlés!

A lefolyt 1892-ik és 1893-ik évnék két fő mozzanata volt. Ugyanis nagyságos alispán úr úgy is mint a történelmi társulat elnöke, a vármegye monografiájának ügyét véglegelni akarván, újból felszólította a társulat választmányát, hogy a megirandó monografia módozata és az előterjesztett pontokra nézve egy részletes tervezetet készítsen. A mit is a választmány megtevéen, egyszersmind szakértőkül Iványi István, Grosschmid Gábor és dr. Dudás Gyula társulati tagokat ajánlotta.

Mely előterjesztésre a vármegyének monografiai hetes bizottsága 1892. évi augusztus 31-én tartott ülésében bírálóknak Iványi István és Grosschmid Gábort, jegyzőül pedig dr. Dudás Gyula választmányi tagokat választotta meg, utóbb pedig a monografia szerkesztését, dr. Molnár István távozása után, dr. Dudás Gyula társulati másod titkárunkra bízta.

Mi a második mozzanatot illeti, Császka György őnagyméltósága őfelségének magas kegyelméből kineveztetvén kalocsai és bácsi érseknek, őt, mint a történelmi írásnak hathatós partfogóját, a társulat választmánya megválasztotta a társulat tiszte-

letbeli tagjának, a miről ömagyméltósága elnök alispán úr által értesítettén, 1892. évi június 2-án kelt válaszában nemcsak megköszönte a kitüntetést, de egyszersmind az egylet céljaira egy száz forintot küldött át.

A mi a társulat tagjainak számát illeti, abban kevés a változás, a működő tagok közül elhalálozott kettő, Balázs Imre és Csirity Izidor, a pártoló tagok közül pedig dr. Csihás Benő, ellenben mint új tagnak belépett 9 pártoló tag és így összesen a tagok száma 1894-ik évre 6-al emelkedett.

A mi a vagyoni állást illeti, 1891-ik évi december 31-én maradt a társulat pénztárában 295 frt 25 kr. Ehez hozzáadván az 1892-ik évi bevételt 1150 frt és levonván a kiadást 743 frt 62 kr, maradt 1893-ik évi december végével 406 frt 50 kr pénztári állapot, melyhez ismét hozzáadva az 1893-ik évi bevételt 635 frt 50 krt és levonván a kiadást 350 frt, maradt 1893-ik év végével 285 frt 50 kr, melyből a takarékpénztárban 228 frt 12 kr, kézi pénztárban 57 frt 38 kr.

A mi a társulati tagok tevékenységét illeti, az a szokott kis körben továbbá is megmaradt úgy, hogy mind a két évben az Évkönyv mind a négy füzete minden akadály nélkül tartalmas dolgozatokkal megjelenhetett.

A régészeti leletekre nézve az Évkönyvben megjelent cikemben már nyilatkoztam. A könyvadományokra nézve ismételve kiemelem Bittermann Nándor urat, ki nemcsak a nyomdájában megjelent nyomtatványokat, de a „Bácska“ című lapjának két utolsó évi folyamát is felajánlotta a társulatnak.

Vétel útján beszereztetett a társulat gyűjteménye részére egy régi ezüst szerb karperec, egy hasonló vasgyűrű és egy török eredetű edény 3 frt vételárban.

Zomborban, 1893. évi december 27-én.

Grosschmid Gábor,
titkár.

Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulat tagjainak névjegyzéke 1894. évre.

Alapító tagok: 1. Balla Pál ügyvéd, Ujvidék. 2. Gróf Zichy nep. János nagybirtokos, Budapest.

Tiszteletbeli tagok: 1. Császka György kalocsai érsek, Kalocsa. 2. Oltványi Pál prépost, Szeged. 3. Dr. Szentkláray Jenő csanádi kanonok, akadémiai tag, Temesvár.

Működő tagok: 1. Dr. Badics Ferenc tanár, Budapest. 2. Bieber Gyula pénzügyi bírósági fogalmazó, Budapest, Budavárban. 3. Drescher Rezső ügyvéd, lapszerkesztő, Baja. 4. Dr. Donoszlovits Vilmos orvos, Zombor. 5. Dr. Dudás Gyula társulati titkár, Zombor. 6. Erdélyi Gyula városi aljegyző, Baja. 7. Érdujhelyi Menyhért plébániai adminisztrátor, Kis-Kőrös. 8. Frankl István nyug. gimn. igazgató, Szabadka. 9. Fridrik Tamás tanító, Ada. 10. Graef Nikáz segéd-tanfelügyelő, Zombor. 11. Dr. Gertinger Pál városi tanácsnok, Zombor. 12. Grosschmid Gábor nyug. kir. törvészéki bíró, Zombor. 13. Hubert Herman tanító, Szabadka. 14. Iványi István gimnáziumi tanár, Szabadka. 15. Jung Ferenc tanító, Batina. 16. Dr. Kanyurszky György tanár, Budapest. 17. Kuzmiák Sándor tanító, Keresztur. 18. Dr. Lovászy Márton jegyző, Ada. 19. Dr. Molnár Gyula ügyvéd és lapszerkesztő, Zombor. 20. Dr. Molnár István Lajos tanár, Pozsony. 21. Paukovics Ödön királyi táblai bíró, Szeged. 22. Pozsonyi Béla megyei számvevő, Zombor. 23. Schwerer János nyug. pénzügyőri igazgató, Zombor. 24. Stelczer Frigyes lelkész, Kiszács. 25. Sziebenburger Károly tanár, Szabadka. 26. Dr. Thim József megyei járásorvos, Zombor. 27. Tormásy Gábor esperes-plébános, Katymár. 28. Városhy Tivadar gimnáziumi igazgató, Ujvidék.

Pártoló tagok: 1. Ada község. 2. Dr. Alföldy Gedeon ügyvéd, Zombor. 3. Armbruszt Péter plébános, Német-Palánka. 4. Arnold Antal jegyző, Almás. 5. Bartal József takarékpénztári

igazgató, Zombor. 6. Bende Imre megyés püspök, Nyitra. 7. Bende József apát-kanonok, Kalocsa. 8. Bezdán község. 9. Bikitzky Tamás segédjegyző, Monostorszegh. 10. Bittermann Nándor nyomdatulajdonos, Zombor. 11. Boromisza János polgármester, Zenta. 12. Boromisza Tibor kanonok, Kalocsa. 13. Blumenthal János nyug. telekkönyvvezető, Zombor. 14. Bránovacs Ignác városi tisztviselő, Zenta. 15. Cziráky József jegyző, Kis-Hegyes. 16. Czirfusz Ferenc kir. tanácsos, tanfelügyelő, Zombor. 17. Csupor Gyula főszolgabíró, Palánka. 18. Dalmay József nyug. kir. pénzügyi tanácsos, Zombor. 19. Deák Zsigmond főszolgabíró, Almás. 20. Dudás István takarékpénztári igazgató, Zenta. 21. Eigl József apát, esperes-plébános, Uj-Futtak. 22. Fischer Nándor községi jegyző, Gajdobra. 23. Dr. Fleischer Simon járásorvos, Zsablya. 24. Fratricsevits János földbirtokos, Kis-Hegyes. 25. Dr. Grüner Samu ügyvéd, Zombor. 26. Dr. Guln György ügyvéd, takarékpénztári igazgató, Szabadka. 27. Gimnáziumi könyvtár, Szabadka. 28. Haverda Mátyás igazgató, Szabadka. 29. Dr. Holländer Adolf orvos, Jankovác. 30. Hoffmann Amália képezde-igazgatónő, Szabadka. 31. Dr. Huszágh Nándor ügyvéd, Zenta. 32. Jankováci olvasókör. 33. Dr. Kameniczky Sándor megyei járásorvos, Ujvidék. 34. Kármán József lelkész, Uj-Verbász. 35. Karácson Gyula megyei főjegyző, Zombor. 36. Krappenheim József plébános, Veprovác. 37. Keszler Mátyás plébános, Bajsa. 38. Kleiner Adolf esperes-plébános, Hajós. 39. Koch József lelkész, Kis-Kér. 40. Kis-Kéri olvasókör. 41. Kovalszky Lajos gimnáziumi igazgató-tanár, Uj-Verbász. 42. Korosy Emil lelkész, Szabadka. 43. Kozma László ügyvéd, Zombor. 44. Lakatos Péter jegyző, Temerin. 46. Latinovics Ernő képviselő, Budapest. 46. Latinovics Géza földbirtokos, Borsód. 47. Lukácsévits István városi tanácsos, Zenta. 48. Malin Károly jegyző, Obrovác. 49. Matkovics Lajos főszolgabíró, Zenta. 50. Melkay György birtokos, Szabadka. 51. Mihájlovics Miklós nyug. kir. kuriai alelnök, Zombor. 52. Mihályi János megyei árvaszéki elnök, Zombor. 53. Mokossay Mátyás plébános,

Szabadka. 54. Nemzeti kaszinó, Szabadka. 55. Dr. Ognyanovics Illés orvos, Ujvidék. 56. Ő-Morovica község. 57. Papp Antal városi tanácsnok, Zenta. 58. Pártos Gyula műépítész, Budapest. 59. Dr. Pavlovics Simon vármegyei főorvos, Zombor. 60. Payerle János jegyző, Bukin. 61. Temerini polgári kör. 62. Dr. Rátay József nyug. megyei főorvos, Zombor. 63. Rauschenberger Adolf községi jegyző, Pigl.-Szt-Iván. 64. Rohonyi Gyula országos képviselő, Budapest. 65. Sándor Béla főispán, Zombor. 66. Schlagetter Gyula polgármester, Zombor. 67. Schmausz Endre alispán, Zombor. 68. Schenk Antal községi közgyám, Ada. 69. Schneeberger János lelkész, Uj-Verbász. 70. Sigmond Göntér községi jegyző, Ő-Sóvé. 71. Dr. Spitzer Mór tisz. főorvos, Zombor. 72. Széchényi József kir. törvényszéki elnök, Zombor. 73. Szemző Gyula birtokos, Zombor. 74. Dr. Szemző Mátyás földbirtokos, Kernyaja. 75. Szilágyi Mór ügyvéd, Zombor. 76. Sztankovits Miklós szerb vasúti forgalmi igazgató, Belgrád. 77. Tessényi István községi jegyző, Bulkesz. 78. Tipka Antal tanár, Szabadka. 79. Treer János igazgató-tanító, Prigl.-Szt-Iván. 80. Ujvidéki magyar olvasókör. 81. Ujvidéki főgimnázium. 82. Ujvidéki ipariskola. 83. Vujevics Alajos zombori takarékpénztári hivatalszolga, Zombor. 84. Valics János kanonok-plébános, Madaras. 85. Városhy Gyula apát-kanonok, Kalocsa. 86. Vojnits Imre földbirtokos, Szabadka. 87. Vuics György földbirtokos, Zenta. 88. Vuics Vazul földbirtokos, Zenta. 89. Dr. Zomboresevics Vince orvos-tudor, Szabadka. 90. Valihora Ágoston plébános, Prigl.-Szt-Iván. 91. Zsigmond Göntér községi jegyző, Piros.

Összevonás: Alapító tag 2, tiszteletbeli tag 3, Működő tag 28, Pártoló tag 91, összesen 124.

Grosschmid Gábor,
titkár.

Cárca.

Uj leletek. Az Arch. Ért. f. évi első füzete szerint Bács-Bodrogh

vármegyéből az 1893. év folyamán két nagyobb éremlelet került a nemzeti muzeumba. E leletek egyike a priglevica-szent-iváni, hol 561 darab érmet találtak; a másik a déronyi (Bács mellett), hol 998 darab régi pénz került napfényre. E leletekben nagyobbbrészt már eddig is ismert középkori érmek vannak s különlegessége által csak a déronyi leletnek egy érme tűnik ki. Ez t. i. Hunyady János kormányzónak és Brankovics György szerb deszpótnak közös érme, mely még eddig ismeretlen volt a numismaták előtt. Hunyady Jánosnak ily nemű érmei, melyek Szerbia számára verettek, általában a legnagyobb ritkaságok közé tartoznak, a déronyi leletben előforduló példány pedig egyetlen számba megy, a mennyiben a címerpajzs a besztercei oroszánokkal és a hollóval elüt az eddigi példányok címerétől, melyben az első és harmadik mezőben a magyar csíkok, a másodikban a patriarchális kereszt s a negyedikben a gyűrűs holló foglal helyet. Az érdekes lelet teljes leírása különben a következő: A közönséges denár nagyságu érem előlapján a Hunyadyak címere áll négy mezőre osztott pajzszzsal, melyek közül az első és harmadikban a besztercei oroszán, a második és negyedikben a gyűrűs holló látható. Felirata: IOHANNES GUB (ernator) HVNGARI (ae). A hátlapon egy sisakkal, köpenyben álló férfi jobbjaiban kardot, baljában pedig keresztet tart. Felirata: DESPOTU RAS (ciae).

Társulati gyűjteményeink gyarapodása. Muzeumunk könyvtára számára a f. évben eddig a következő adományok érkeztek: „A székésfehérvári tört. és régészeti-egylet Évkönyve“ 2. köt., szerkeszti dr. Hattyufy Dezső. „Moha község tört. vázlata“. Irta dr. Hattyufy Dezső. „Századok“, szerk. Szilágyi Sándor, I—III. füzet. „Arch. Értesítő“, szerk. dr. Hampel József. I. füzet. „Gazdasági Értesítő“, szerk. Halász Gyula. I. füzet. Adatok a zombori takarékpénztár 25 éves történetéhez. Irta dr. Balogh Ernő, 1 füzetben.

Az érem-gyűjtemény részére dr. Thim József tagtársunk 3 drb római és 1 drb modern (szerb) érmet adományozott.

Fehér vármegye és Székésfehérvár szab. kir. város történelmi és régészeti társulata f. évi március hó folyamán megkereste társulatunkat, hogy kiadványaival csereviszonyba lépjünk. Társulati titkárságunk megköszönte a megtiszteltetést s a nekünk átküldött három kötetnyi kiadványért Évkönyvünk három legutóbbi évfolyamát expedialta.

Tagbejelentés. Bezdán nagyközség előljárósága f. évi február 23-án kelt elhatározásával társulatunk tagjai sorába belépett. Óhajtandó, hogy e nemes példát vármegyénk többi községei is kövessék.

Szakirodalom. Társulatunk tagjai közül Érdujhelyi Menyhért alapos tanulmányt közöl: „A karlócai patriárchatus és a boszniai gör. keleti egyház“ cím alatt a „Századok“ f. évi III-ik füzetében. Ugyanő szép vonásokkal ismertette társulati kiadványunkat „A bácskai nemes családok“ c. művet a „Katholikus Szemle“ VII-ik kötetében.

Décényi dr. Schönherr Gyula jeles fővárosi historikus, ugyancsak a „A bácskai nemes családok“ című társ. kiadványunkat ismertete behatóan és elismerőleg a „Turul“ c. herald. és genealogiai folyóirat legutóbbi füzetében. (XI. köt. 158—160. l.)

Dudás Gyula dr. Bodrogh várról érkezett a „Bácska“ husvéti számában. Ugyanő hosszabb tanulmányt közöl: „A Czobor család és birtokviszonyai Bács-Bodrogh vármegyében“ c. alatt „Turul“ legújabb füzetében.

Regesták az Országos Levéltárból.

Bács-Bodrogh vármegye történetéhez a XV. századból.

(Első közlemény)

• 1403.

A bácsi káptalan Zsigmond király (okt. 26-án kelt) ren-

deletére Szilágyi Lászlót („propter fidelitiam et gratissima sua servitia“) beiktatja a Czobor Jánostól hűtlenség miatt elkobzott Czoborszentmihály, Halmos és Jánosi nevű Bodrogh vármegyei birtokba. („In possessionibus Choburzentmyhall Janossy et Haalmos vocatis.“)

(Kelt a beiktatás hatod napján, december 26.)

• 1403.

Zsigmond király oklevele, melyben meghagyja a kalocsai káptalannak, hogy Nicolaus filius Leukus de Kallon-ot a neki szolgálataiért adományozott possessióba Madarasba, Bács megyében iktassa be. (Homo regiusként több ismeretlen nevű ember közt kijelöli a király Petrus de Zuzapa-t, melyhez Pesty jegyzetben azt írja, hogy: „Kétségkívül a későbbi Csőzapa“.)

(Er. a Kállay család levéltárában.)

• 1403.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint Zsigmond király rendeletére Czobor Jánostól hűtlensége miatt elkobzott összes bodroghmegyei javakba kir. adomány folytán Szilágyi Lászlót bevezette. A birtokok: Czoborszentmihály, Janossy et Haalmos. A beiktatást Jacobus de Raad homoregus és Márton kanonok végezték.

(Er. a budai kam. levéltárban.)

• 1403.

Zsigmond király Budán 1403. december 6-án kelt oklevelével Czoborszentmihályi Czobor Miklós fiának, Jánosnak az országos rendek által előterjesztett kérelmére mint rebellisnek és kegyvesztetnek megkegyelmez, „capiti, possessionibus, ac rebus et bonis ipsius universis gratiam facientes specialem,“ és meghagyja a hatóságoknak, hogy ne bántalmazzák. (E Cz. János előbb Marczali Miklós lázadó főúr hívei közé tartozott.)

(Kelt december 6-án.)

• 1404.

A bácsi káptalan előtt Emericus Zumbor „in personis magistrorum Lorandi et Johannis de Nemphy nec non nobilium dominarum Katharine consortis, Egeorgii et Nicolai filiorum et Anne filie ipsius Lorandi ac Anne consortis ejusdem magistri Johannis“ tiltakozást jelent be az ellen, hogy „magister Ladislaus, Andreas et Dominicus filii Emerici Bubek de Pelseweh ac Janko officialis eorundem de Zenthelye in possessionem predictorum magistrorum . . . Tharnuk vocatam in comitatu de Valko habitam . . . betörték és ott hatalmaskodtak, azt elfoglalván.

„Datum sabbato proximo ante dominicam Jubilate“, (ápr. 19-én.)

• 1404.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint Zsigmond király által Székely Györgytől és testvéreitől elkobzott összes bács-megyei javakba Maróthi János macsói bánt bevezette királyi adomány folytán. A birtokok Irugh és Kyusth possessiók, Korztyl és Nozthur praediumok.

Homo regius: Simeon de Feleg haz és Fülöp kanonok végezték a bevezetést.

(Er. a budai kam. levéltárban.)

• 1404.

A bácsi káptalan előtt Stephanus dictus Buduk de Syap bizonyos David de Alpussal a neki szánt tartozás fejében járó 240 forintért elzálogosított Kiskagija nevű (in possessione Kyskagya vocata in comitatu Byhariensi existense) possessióban Stephanus Aictus Budukot illető birtokrész felett egyezkednek.

Datum sabbato proximo ante festum sancte Trinitatis. (Május 24.)

• 1404.

Zsigmond király oklevele, melylyel Martinus Magnus de

Zenthjakab, Michael de Zenthmárton Georgius filius Blasii, Bartholomeus filius Benedicti de Zabo, Stephanus et Colames de Feldwar, Andreas, Nicolaus et Paulus de Zoltha és Paulus filius Georgii de Kemend nevű embereket, mint hűtlenekeket, bács- és baranyamegyei birtokaiktól megfosztja és e birtokat Szabó János fiainak: Péter és Kozmának, továbbá Athaki Pál fiainak: Tamás és Jakabnak adományozza (Maróthy János bán kérelmére, mert ezek az ő emberei voltak). Mik voltak a birtokok, nincs megmondva.

(Zsigmond király 1406. átiratából, a budai kam. levéltárból.)

◊1404.

A bácsi káptalan bizonyítványa, mely szerint Zsigmond király által a Vizközben (in Vyzkuz) Johannes de Nemtynek adományozott birtokok fele részére nevezett János fia, Konrád magát a rokonok tiltakozása miatt be nem iktatta, mert az adományozásnak ellentmondtak.

(A birtokok: Beletynek, Balasfalva és Donkoch.)

(Datum in festo beate Agathe virginis et martiris, febr. 5.)

◊1404.

A bácsi káptalan Zsigmond király (ápril 6-án kelt) rendeletére Maróthy János macsói bánt beiktatja a Székel Istvántól (Stephanus filius Georgii de Zekell) hűtlensége miatt elkobzott bácsvármegyei birtokba. E birtokok: Irugh és Kyurth. A beiktatásnál mint királyi ember (homoregius) részt vett Georgius filius Simeonis de Feleg haz.

A beiktatás „in vigilia festi resurrectionis domini“ történt, az oklevél pedig kelt: „duodecimo die dierum introductionis et statutionis,“ (vagyis: május 17.)

Közli: *D. Gy.*

(Folytatása köv.)

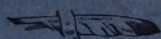
Tartalom:

	Lap.
1. Mészáros Lázár életrajza. Irta: Grosschmid Gábor	1.
2. Adatok Bács-Bodrogh vármegye adójához 1848 előtt. Irta: Iványi István	17.
3. A Czobor uradalom összeírása 1724-ből. Közli: Muhoray Alfonz	31.
4. Jegyzőkönyv	36.
5. Titkári jelentés	39.
6. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulat tagjainak név- jegyzéke 1894. évre	41.
7. Tárca	43.
8. Regesták az Országos Levéltárból. Közli: D. Gy. . . .	45.

A BÁCŰ-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

✠ X. ÉVFOLYAM. II. FÜZET. ✠

ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1894.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grossechmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

Fröhlich Róbert dr.

és

a bácskai római emlékek.

A napokban hunyt el a hazai tudománynak egyik jeles munkása, kiről nekünk bácskaiaknak külön is meg kell emlékeznünk. Dr. Fröhlich Róbert, a budapesti egyetemen az ó-kori történelem magán tanára, a magyar tud. akadémia levelező tagja és könyvtárnoka, azon tudósok közé tartozott, a kik figyelmüket a mi vidékünkre is fordították s a Bácskaságon levő régi emlékek ismertetésével és fejtegetésével szintén foglalkoztak.

Dr. Fröhlich az országos régészeti társulat és az akadémia archaeologiai bizottságának megbízásából az u. n. *pannoniai emlékek* kutatását tűzte ki célul, s mivel a mi vidékünk az egykori római tartománnyal: Pannoniával, közvetlen határos volt, többször megfordult nálunk is s ide vonatkozó tanulmányainak eredményét fel is dolgozta.

Első sorban a vármegyénkben levő u. n. *római sáncokkal* foglalkozott. Megvizsgálta ő is e sáncokat a helyszínen, nevezetesen a kis római sáncot Apatin körül, a nagy római sáncot pedig Ujvidék táján. Kutatásainak eredményét pár évvel ezelőtt az „Archaeologiai Értesítő”-ben közölte, sőt erről a témáról az országos régészeti társulatban előadást is tartott. Szerinte az Apatintól Ó-Becséig húzódó sánc, a már Rómer Flóris jeles régészünk által kimondott véleménynyel megegyezőleg, nem római, hanem barbár építmény, s ezen sánc építőjét ő a metanasztazis népből kereste.

A nagy római sáncot illetőleg azonban Rómerrel szemben foglalt állást. Rómer tudvalevőleg Marsigli gróf nyomán e sáncnak római eredetet tulajdonított, s ebben a nézetben őt többen is támogatták. Fröhlich ezzel szemben az Ujvidék és T.-Földvár közt elnyúló sáncot is barbár eredetűnek nyilvánítja s eredetét a népvándorlás korába helyezé.

Másik érdekes tanulmányát képezi megyénk nézve a

római várak vagy *váracskok* (u. n. castellum-ok) kutatása. Ilyen erődök tudvalevőleg a Duna mindkét partján nagy számmal léteztek a rómaiak korában, de dr. Fröhlich előtt a bácskai oldalon ilyeneket senki nem kutatott és nem nyomozott ki. Ő volt az első, a ki vármegyénk területén római váracskokat is keresett s állítólag egyet talált is. Ez a híres castellum *Onagrinum*, mely az egykorú kútfők, nevezetesen a Tabula Peutingeriana, az Itinerarium Antonini és a Notitia dignitatum szerint Bononia nevű római várossal szemben a Duna balpartján feküdt. Mivel Bononia város helyén a szerémi részeken mai napság Bánostor helység fekszik, dr. Fröhlich a bácskai oldalon Begecs falu körül kezdett kutatni, hol a ma „Kuva“ várának nevezett romokban az egykori castellum Onagrinum romjait vélte fölfedezhetni.

E kérdés eldöntése azonban még további bizonyításra szorult volna, mert dr. Fröhlich a Begecs község melletti romokat nem ásathatta fel s csupán abból a pár római téglából ítélte, a melyet begecsi szemléje alkalmával talált. Minden esetre érdekes lett volna várni, hogy további tüzetesebb kutatásai mily eredményekre fognak vezetni, mert remélni lehetett, hogy ő, aki az akadémia archaeologiai bizottságának és az országos régészeti társulatnak tetemes anyagi támogatásával végezte kutatásait, minden esetre több eredményt mutathatott volna fel a római sáncok és a begecsi romok szakszerű ásatásai révén, mint pl. a bácsmegyei történelmi társulat régészkedő tagjai, mely társulat ásatási és kutatási célokra semmiféle anyagi erővel nem rendelkezik.

Dr. Fröhlich elhalálózása tehát ha vészteség a tudományra, úgy különösen vészteség ránk bácskaiakra nézve is, mert nem lehet tudni, vajjon mily hosszú időnek kell ismét elmulni, míg akad egy másik szaktudós, aki figyelmét ismét a bácskai római emlékekre fordítja, s míg támad egy az övéhez hasonló kiváló szellem, a mely az általa kutatni és fejtegetni kezdett problémákat megoldja.

Muhoray Alfonz

Adatok Szónla helyrajzához.

E község mai terjedelmes, de igen mocsáros határa már a 12. században együvé tartozott, t. i. Erdőddel szemben a mai dunai gőzkomp állomásától, Gombostól, a Duna mentében fölfelé egészen a Dráva torkolatáig s még ezen is túl egy darabig majdnem a Hulli szigetig. Éjszak felé is a mai határa lehetett; azonban keletfelé talán még jobban benyúlt a doroszlói határba, délfelé pedig a mai Bogojeva határ felső része is még a régi Szóntához tartozott, a melyet régi okmányaink *terra Zund*-nak, *Soucha*-nak nevezték s melyen több helység is volt.

Legrégibb okmányunk egy határjárás III. Béla király idejéből 1173—1196-ból, a mely Machariás comes birtokát így határolja meg részletesen: Erdőddel szemben az Ujrévnél kezdve a Duna képezi a határt a Dráva torkolatáig, a határ azután is még a Duna és Dráva között fölfelé halad a Túlrévig, innen a Dunán át vissza jó a bácskai oldalra, a hol a Lassú Duna válik ki a Fődunából. A Lassú Duna nevű ág mentén lejő a Keli fokáig.¹⁾ Azután nádasokon és a Keley halastó közepén át azon helyhez, a hol a Boziafoka az Opos felől jövő Vajasba szakad; innen keletfelé tart a határ egy Farkasakasztó nevű helyig, továbbá egy útig, a mely a Boziasztó mellett szent Gergely faluba vezet; itt minden nádas és halászat Machariás comesé, a szántóföldek a szent Gergely templomának birtoka. A határ erre délfelé fordul Samul szigetig, ahol Machariás és a szentgergelyi templom birtokát elkülönítő határdarab van. Samulon át a határ ismét keletfelé megy Fizes határáig és azután ennek határvonalán tán délfelé? tovább halad, míg a szent Fülöp monostor földjéig nem ér; e mellett s továbbra Cheyzy (Csöszi) nevű földnek határvonalán haladva az Udvarnokok földjéig, e mellett tovább majdnem „ad locum fori Michaelis“ és ezen Mihály földje mellett egészen Vasaskereki-ig. Most nyugatra fordul a Bácsba vezető

¹⁾ A Drávával párhuzamosan Baranyában van egy Hulli-fok és ennek beömlésénél a Dunában a Nagy Kandlia mellett egy Hulló sziget.

nagy út felé, erre kissé éjszak s majd ismét nyugatfelé fordulva a Nagyárokhoz ér, innén tovább Pila (villa tavernicorum) falu-
nak földjéig s e mellett egy erdőnél el egy árokig s ezen át
egy rétre ér; ezen túl valami Petcu és Proboscclou földjével
határos egészen Kenderesig, továbbá a bácsi vár halászáinak
földjéig, a Vajas partjáig és a vízen áthaladva Halászfenyérig,
épen szemben az erdődi templommal; tehát ismét visszakerültek
Ujrévbe, a honnan a határjárást kezdték. — Ezen bejárt terü-
leten a pauli-i monostornak 2 ekényi földje volt nádasokkal,
erdőkkel és szántóföldekkel.

Eszerint az egész terület legnagyobb része az említett Ma-
chariásé volt. A következőben pedig látjuk, hogy ezen terület
déleleti vége bizonyos Urosé volt.

1206-ban II. Endre király ezen Soucha nevű földet Ma-
chariás fiának, Tamás vitéznek és általa utódainak adományozta
hűséges ragaszkodásáért. Az adományozott földterületet a kalocsai
érsek be is járattja. Az egyes határjelzések majdnem ugyanazok,
mint az előbbi esetben voltak, csak Ujrév helyett Euremnarcha
nevű helyen kezdték és elmentek egészen a Túlrévig, Opus falu
alatt a Buziásfokáig, azután pedig a szent György apát erdejéig
és a Samul réten át a délfelé húzódó Nagyárokig. A keleti határ
az előbbtől némileg különbözik, talán a föld északkeleti sarka
most elesett, mert a Nagyárok után nem említették ismét Fizy,
hanem Arnot falu, a melynek határai mellett „ad locum fori
Zumboth“ értek, ahol az Udvarnokok falujának földjével határos
és nemsokára Vasaskerekikeihez jut. Innen pedig „ad castrum
Soucha“ s azután Uros birtokához jutottak, erre néhány es-
liten át egy Halmod nevű halomhoz, s innen vissza, a hol
kezdették volt. — Machariás fia, Tamás, még egy Keurcha nevű
halastavat és a Vajas folyót is kapta, a mely utóbbi Zund falu-
nál is elfoly, valamint az előbb a várhoz tartozó halászóhelyeket
is mind.

1231-ből van Szóntára vonatkozó harmadik okmányunk és
részletes határjárásunk. Ezen évben t. i. II. Endre király Tamás-

nak iránta tanusított tántoríthatlan hűségét s feláldozó áldozatkészségét meg akarván jutalmazni, ismét megajándékozta s pedig Soucha nevű földbirtokkal, a mely eddig Urosé volt s a ki örökös nélkül halt meg. Ez volt az első okmányban bejárt terület délkeleti része, melynek határai Nardun-harasztja alatt Deme földjein kezdve délfelé az Udvarnokok földje mellett Vasaskereki-ig haladnak, innen nyugatra fordulva a Bácsba vezető nagy útig, innen kissé éjszakfelé, nemsokára ismét nyugatfelé a „castrum Soucha“ mellett, átmegy a Vscy (őszí) nevű, talán tavon? a nagy árokhoz; itt belép egy erdőbe és halad egészen Urosfenyérig; itt egy ároknál éjszakfelé Halmodhoz ér, ezt körüljárja és megy tovább egészen a tölgyfa erdőig, itt éjszakra fordulva egészen az Udvarnokok földjéig ér, most keletre fordulva az Udvarnokok földje mellett vissza megy, a honnan kezdték. Ez volt Uros birtoka, a melyet Tamás kapott. — Ugyanakkor 1231-ben Tamás kérelmére a király annak összes eddigi birtokait is újra bejáratja és felsorolja; a többi között az apjától örökölt bácsmegyei terra Zundnak határai is felsoroltatnak, melyek az 1173—96. évekkel megegyeznek. Az ott is emlegetett két Halászi falu között a Vajas partjától kiindulva az Ujrévig és a Dunán fölfelé a Dráva torkolatáig, továbbá Opus alatt Surmias fokánál keletre halad szent Gergely felé, ahol egy Belsár és két Samul nevű mocsár van, azután Fyzeg-ig halad, továbbá a szent Fülöpi apát földjéig, Cheusey-ig (Csőszí). Itt délre fordulva, eljut a Tulgy erdőig, ezt és a Halmod erdőt megkerülve, Urosfenyérit éri el. Most délre haladva, azon erdőhöz ér, melyet Tamás 28 márkáért Petcu (Peten, Pető) fiaitól vásárolt. Nyugatra fordulva Pila falu mellett egészen Tamás kuriájáig, innen a falu közepén át egy árokig, továbbá a Sár partjáig s ezen át a Kenderuchoy nevű helyig, itt körüljárja a János nevű erdőt és a Deresey mellett levő határhalomhoz érve eljut mindjárt oda, a honnan kiindult. Ezen bejárt terra Zund a hozzá tartozósággal azonban 3 részre osztatott: I. Macharias comes, II. Gergely comes nővéreinek t. i. Jakab és Mihály nagynénjének és Botond anyjá-

nak, III. Gab nejének és a szent-kereszti egyház részeire. Tamás-ban azonban a II. részt, a melyben Gergely comesnek tornya volt felépítve és a melyre Jakab és Mihály nagynénjök után igényt tartottak, 124 márkáért megvette. Ezen rész körülbelül a mai Szónta körül terült el; határai, bár kevésbé tájékoztatók, a következők voltak: a Zund falu alatti mocsártól egy másik mocsárig haladnak lefelé és egy Feest nevű mocsár után éjszak felé fordulva, újra egy mocsáron át keletfelé a Belsárig és ebben haladnak Cheusey határáig, Chamul erdőből kijövet Puc-Rewy-ig, itt ismét egy mocsáron át Seeclor-hoz, amely Botondfalva volt, innen a határig, a mely Tulgy előtt volt, innen vissza nyugatra egy Petronella házáig s innen a kiindulási pontra. A Jánosfája erdő fele már Tamásé volt, mert ennek másik felét is megvette az említettektől. — Belzundban is, melyet rendesen fenyérnek neveznek, megvette az egész falu $\frac{1}{4}$ részét, hat névszerint fel- említett szabadosnak házával. Belzundban a vásár és a dunai rév jövedelmei is Tamás bánt illették. Kyn-Zund-ban is öt névszerint említett szabadosa volt, Jakab és Mihálynak, s ezeknek 12 márkát fizetett. Halászó helyei vagy halastavai a következők voltak: Welch, a mely a Vajas szigeten van s a melynek felét amazok vásárolták meg; István névtelen halastavának fele, Falu-tó-nak fele, a Lassú-Duná-ban egy negyedrésze volt, így Guercha és a Vajasnak is, a mely Belzond alatt van, egy negyedrésze az ehhez tartozó összes mocsarakkal együtt. — Botond részeért is épen annyit fizetett Tamás bán. A III. birtokrészt, illetőleg Gab felesége részét is, megvette Tamás 120 márkáért, t. i. Chaslov és Sanpaul nevű két falunak birtokát, mindkettő külön határokkal van körülvéve. — E két falu eszerint szintén a Zund nevű területen volt. — Belzund fele volt Tamásé, fele Andrásé.

1237-ben Tamás bán fiai, Gergely és Tamás az apjuk után rájuk maradt birtokokban megosztóznán, többi közt a bácsi káptalan bizonyása szerint Gergelynek jutott Bács vármegyében: „Vyloc praedium cum Seeclor et cum villa Quidsund, villa

Kaslov“ az ottani szolganéppel és szabadosokkal, továbbá Bel-sundban 5 halászházat; utóbbiban különben a halászat jövedelme közös maradt Tamással, a kiéi az itt lakó többi halászok és szolgák is maradtak. Tamás kapott még három szent Pál nevű falut, praedium (Pila?), a melyben lakóháza is volt és „villám doruc.“

1247-ben Makár Tamásnak egy Miklós nevű fivére is volt. Ezen Miklós fia, András 1247-ben apját Nicolaus de villa Zundnak nevezi.

1270-ben a császámai káptalan előtt Makár utódai ismét megosztóztak a birtokokon és említetik többi közt villa Zund juxta Danubium.

1313-ban Aegidius mester halála előtt többi között örökölt Zond birtokát vejének hagyja Filippo, filio mag. Laurentii (de Nyék?)

1332—37. évi pápai dézsmaalajstromban is említetik, de csak Zond maga: Benedictus de Zond, mind a 6 évre fizette járandóságát, I. évben 40 banales, II. szintén, III. 11 garast, IV. 6 garast, V. 20 banales, VI. 60 banales.

1361-ben a Bács vármegyei Félegyház vétel útján I. Lajos király anyjának birtokába kerülén, határjárás is tartatott. Félegyházról délre volt Zund. Ez neveztetik villa reginalis exterior Zund, *Kyuzond*-nak is. Külső Zund tehát akkor már a királynő birtoka volt.

1382. május 2-án Lajos király Erzsébet királynő beleegyezésével az ó-budai Clarissa apácáknak azoknak felső vármegyei birtokaiért cserébe adja a Bács vármegyei királyi birtokokat: Belső Zond a piac és a dunai vámmal és 3 halastóval, továbbá az ide tartozó Alathk felével; Széplak útivámmal, Ujfalu úti- és piacvámmal, Külső Zond, Monostorszeg, Cházló, Fizér, Twl, Bájkút, Hurkus, Prága, Falkomár, Krakó, Tóthfalu, Cheresfalva helységeket minden hasznaival, így a kamarai haszonnal is, a melyet egyéb birtokaikon sem fizettek, mint 1458. is bizonyít. Ezen helységek mind egymás mellett egy testben voltak.

1389-ben egyszerűen csak Zond in Bach említetik. Midőn az apácák a titeli prépost, mint Erdőd ura részéről szenvedett birtokháborítás miatt ellene panaszt emelnek.

1394-ben a III. Béla-féle első határjárási okiratot a császmái káptalan átírta, Zond már oppidumnak mondatik.

1395-ben a titeli káptalan Zsigmond király rendeletére ismét határjárást tart Zondban.

1398-ban Zsigmond király Zondban tartózkodott és innen keltezte leveleit és adományait március 5., 6. és 12-én.

Zondban az apácák egyházi patronátust is gyakoroltak, azért midőn az itteni (in oppido Zond) Bold. Szűzről címzett plébániát Zsigmond király töltötte be, az apácák tiltakozására 1406-ban ama intézkedését — mint jogtalan — visszavonta és az apácák 1431-ben Pétert, Zondi András fiát mutatják be plébánosnak in oppido pro Zond, hasonlóan 1485-ben a Bold. Szűz templomába Mátéfy János növendék papnak adják a plébániát, megengedvén a város lakosainak, hogy addig, míg az a törvényes kort eléri, más alkalmas lelkészt tarthassanak.

1434-ben Gallus nevű mészáros saját költségén Zond város végén egy szegény- vagy kórházat épített, s ennek részére a kalocsai érseki helytartó vallásügyi szabályzatot adott.

1439-ben az apácák tiltakoznak Thallóczi Máté és fivérei ellen Zond és a hozzá való falvak erőszakos megtámadása és elfoglalása miatt. — E szerint Zond volt az uradalom feje és középpontja.

1448-ban a vargák (sutor) céhe Zundban az apácák tisztartóitól privilegiumot kapnak és az apácák is megerősítik.

1449-ben azt mondják az esztergomi polgárok (akik bizonyára kereskedelmi ügyekben jártak erre), hogy ők már 1234 óta fel vannak mentve az adók alól a Bács vármegyei Zond- és Széplakban és a Bodrog vármegyei Egyedujfaluban, a melyek az apácák birtokát képezik.

1451-ben Chomafalvai Fülöp a Zond városhoz való földekből és erdőkből egy darabot Chomafalvához csatolt jogtalanul.

Ezen Fülöp ellen Hunyadi János országkormányzó 1453-ban a Zondhoz tartozó Tótfalu lakóinak is védőlevelet ad és ugyanazon évben ezen Fülöp és több más szomszéd birtokos a Zond város és tartozékaiban elkövetett birtokháborítás és határsértés miatt megbírságotlatik, így Doroszló, Bodon, Derzsfalva, Jakabfalva stb. birtokosai.

1456-ban a Zond városbeliek kérelmére az apácáknak jobbágyai Ujfaluban és Krakóban kártérítést kapnak.

1456. A Zond város polgárai királyi védőlevelet kapnak, hogy az országban keresetök után járván, őket mások vétkei és adósságaiért felelősekké tenni nem szabad.

1459. Mátyás király Zond városnak és a hozzá való falvaknak szabadságot ad tisztválasztásokra, miután az előbbieket zsarolásuk miatt hivataluktól megfosztotta.

1459. Egy év óta Zond város jövedelmeit János ceglédi plébános kezelte, s ezt most az esztergomi érsek arra kötelezi, hogy az apácáknak számot adjon.

Bizonyos rendkívüli adókkal lévén megterhelve, Zond városból sokan másfelé költöztek, mire kir. rendelet 1453-ban meghagyja Bács-Bodrog és Csongrád vármegyék birtokos nemességének, hogy az illetőket vagy visszaküldjék, vagy ama díjakat velük fiztessék meg.

A Zondhoz tartozó Gajzol sziget a Duna közepében sok birtokháborítási pört okozott a titeli prépost ellen, a ki Erdődről az apácák ezen szigetét bitorolta, s ez ügyben sokszor volt vizsgálat, így 1461 és 1464-ben többször is, 1473, 1474, 1478 (17 malom is felemlítve), 1479, 1480.

Más birtokháborítási ügy Bakszonrét miatt volt 1473-ban. Birtokháborítások voltak még 1479, 1480-ban többször, úgy 1481, 1482, 1495, 1496. években.

1466-ban Czobor-Szent-Mihály és Halmos mellett az apácák birtokai említetnek: Ujfalu, Nagy-Zond, Kis-Zond, Krakó, Falkomár, Bajkod.

1474-ben István fia Péter volt Zond város birája. Az itteni

lakosság is magyar nevű, Csiszár, Csapó, Csinos, Kaltsa, Tóth, Teremes, Kajtár, Piócza Oszwald, Rác János, Görög István, Mátéfi, Cserép Jakab, Kalmár Demeter.

1480. A titeli prépost által hatalmaskodás in oppido Zond ac possessionibus Tóthfalu, Thewl, Kis-Zond, Széplak, Cherefalva, Prága, Falkomár, Chazló, Alathk, Krakó, Ujfalu, Fizegh, Bajkud.

1496-ban hatalmaskodások voltak az apácák birtokai ellen Bács vármegyében: Kis-Zond, Tóthfalu, opp. Zond.

1498-ban birtokháborítás Czobor-Szent-Mihály és Halmos ellen in Bodrog — az Ujfalu, Nagy-Zond, Kis-Zond, Krakó, Falkomár, Tóthfalu, Bajkud részéről.

1504-ben poss. Ujfalu és opp. Belzond van említve.

1507-ben birtokháborítási panasz és vizsgálat az opp. Zond-hoz tartozó Bakszonrét, Felthó, Nagylak, Kislak, Nagyágastó, Kiságastó, Panechak (?), Szántó, Ördökguta nevezetű dűlők és rétekben.

1517-ben birtokháborítás in opp. Zond, Prága, Falkomár, Chazló, a Dunántúlról Valkó vármegyéből.

1518-ban erőszakoskodás ugyanonnan contra Belső-Zond, Külső-Zond, Tóthfalu, Fwl, Cherefalva, Füzegh, Széplak, Cházló, Bajkod in Bács vármegye és Ujfalu in Bodrog.

1520. Bács vármegye ítélete egy kis-zondi emberen elkövetett erőszakoskodás ügyében.

1521. Kir. rendelet Imrefi Mihálynak a kalocsai érsek administratorához, hogy a zondiakat kiváltságaik szerint kezelje és ne terhelje. — A multa nézve pedig adjon kártérítést.

1522. évi Bács vármegyei dézsmalajstromban egy kerületben van: Monostorszeg 23, Kis-Zond 50, Széplak 13, Falkomár 53, Bajkot 32, Fyzeg 12, Cherefalva 13, Zond 141 adózóval, Chazló 37, Külső Kyzond két más faluval, ... Keresztur.

1523-ban birtokháborítás az oppido Zond és Bezond egy kis dunai halastó ellen.

A török defterek szerint a zombori nahijében volt 1579-ben Nagy-Szónta 36 fizető házzal.

1610-ben az apácák a pozsonyi káptalan előtt birtokaiknak elfoglalása ellen tiltakoznak: említve: Belső Zond, Kis Zond... Doroszló, Sountha, Karako stb.

Szöntát feltüntetik a régi térképek is: 1553. évi Lázár-félén Apáti alatt van Tzand, 1689. évi Hevessi-félén is van Tzand, Krekvitz 1685. évin van Apáti és alatta Tzand.

1699. Bács vármegye első összeírásában a zombori járásban Bukesinovits után Apatin határában van Szónta felsorolva 34 gazdával és 15 felnőtt fiúval, — 12 ló, 50 ökör, 193 méhkas stb.

A vármegyei adóösszeírás szerint 1715-ben Szóntán volt 21 adófizető, 1722-ben 61 nő gazda és 2 özvegy gazda és ezeknek volt: 66 ökre, 65 lova, 80 tehene, 30 tinója, 54 birkája, 18 disznója — évi termése 499 pm. búza, 409. pm. árpa, 49 pm. zab, 109 akó bora — $3\frac{1}{2}$ pálinkaégető üst.

Az 1768. évi kamarai térkép szerint e falu határa 8992 holdból= $224\frac{32}{40}$ sessióból áll, 129 r. kath. sokac gazda lakik itt.

1836-ban 352 házban 2785 lélek volt.

1861 óta posta, 1870 óta vasúti állomás van Szóntán.

Az 1890. népösszeírás szerint Szónta nagyközségben 650 házban 4972 lélek volt. Ezekből 3079 sokac, 1041 német, 838 magyar, 2 tót, 12 más nyelvű; — r. k. 4775, g. kel. 65, ref. 10, evang. 4, zsidó 117. A község területe 22,112 kat. hold. Szónta községnek van 388 katasz. holdja, de ebből 257 nem használható, a kir. kincstárnak van 5131 kat. holdja, Fernbach Bálintnak 4369 kat. holdja, Gräber Miklós és társainak 3029 kat. holdja, Weindl Mórnek 803 kat. holdja.

A lakosság természet gabonát, szénát; a mocsarakban sok nád terem, rétjein sok marha és sertés tenyész, hala is bőven van. Erdeiben tölgy-, cser- és fűzfa van.

Az 1768. kamarai térkép szerint Szónta a Halasitza halastó éjszaki partján állott. A sok kiöntés miatt sokat kellett szenvednie a falunak, a templom is roskadozó, miért is a vármegye és a kamara 1788. márciusban a falu áttelepítéséről gondolkoztak, de

a nép a kitűzött helyre nem akart átmenni. Fridrik Tamás szerint csakugyan 1806-ban telepítettett a mai helyre.

1772-ben úrbéri rendezés volt, a falu területéhez csak Lapesevo puszta említettik, a határ északkeleti végén a Mosz-tongán túl Sztapár felé. — Az 1768-iki kamarai térkép szerint a falu fölött volt Kruskováci erdő, a hol ma a mostani Szónta nyugati oldalán a kruskováci rét, és e felett a Mala Suma van.

Szöntától és a vasúti állomástól keletre Doroszló felé van egy Greda nevű földrész. Ezt Ó-Szöntának tartják. Háj-Szent-Lőrincet is itt keresik. A határ északi részében az apatini erdők alatt van a szöntai községi erdő. A falu alatt van Sibovac suma. A falutól délnyugatra a patkó alakú nagy Velka-bara, a melynek egyik szára a gombosi csárdáig terjed, a másik nyugat felé több apró mocsárt képez és egy nagy réten át a Kövercse tóval van összekötve a Duna felé; az ezen mocsarak által és délfelől a Duna által határolt terület csupa erdőség, felülről a Dugo Verbác, Mala Radanova, Piszlye, a Drávatorokkal szemben van a nagy Baksum erdő, melyet keletről a Topole-fok kerít be és ennek nyugati folytatásaképen van egy Berzterment-tó, a mely észak felől a Nagy-Kandlia keleti határát képező Fischwasser-rel áll összeköttetésben.

A Szónta határában előforduló sok mostani határelnevezésekből a régieket felismerni már alig lehet.

A század elején Szónta határában egy egyszerű gót stílusú templom romjai állottak fenn, ezt tartották a Háj-Szent-Lőrinci apátságnak, de hibásan. S ezen balvélemény a helység pecsétjében meg is örököltetett. Míg t. i. első pecsétje (1730—1750-ben használtatott) tisztán a három sorba szedett ezen írást „Selo-Soen-Ta“ tünteti fel, már egy 1756-iki évszámmal jelzett pecsétre Szent-Lőrinc vértanú vésetett. Ilyen pecsét, melyen Szent-Lőrinc állva, balkezében rostélyt s jobbájában pálmaágot tart, volt még egy az 1780-as években használva, a szentnek két oldalán egy-egy S betűvel (azaz Selo Sonta), és egy másik az 1790-es évekből „Possessio Sontensis“ körülírással.

Iványi István.

Odry András.

Született Nemes-Militicsen 1745-ik évben, a napját nem tudhatni, mert ezen időben még nincsenek Militicsen rendesen vezetett anyakönyvek; meghalt 1822-ik évi december 10-én Zomborban, honnan 12-én, holtteste éjfélkor Militicsre szállíttatott és itt a templomban temettetett. A templom szentélye jobboldali oszlopán a következő emléktábla van a falban elhelyezve:

„Itt nyugszik pacséri Odry András királyi tanácsos és Bács-Bogrogh vármegye első alispánja. Meghalt 1823-ik évi december 10-én tevékeny dicsélete 77-ik évében, béke hamvaira. (Az anyakönyv szerint tévesen van 1822 helyett 1823 említve.)

Az említett táblán következő kettős distichon díszlik:

Áldás rád nemesen dobogott szív! óh, ha kihültél;

Kincséd az élőknek miért nem hagyád örökül?

Annyi becsület volt benned, jóság és szeretettel:

Hogy száz romlott szív megnemesülne vele!

Ezen felirat minden magyarázat nélkül jellemezi legjobban személyiségét.

1791-ik évben augusztus 1-én Zomborban a Ferenciek volt zárdájában Ürményi József főispán által tartott tisztújítás alkalmával, mint József által már 1789-ik évi ápril 7-én főszolgabíróból kinevezett másod alispán választatott meg a megye másod alispánjának. 1797-ik évi január 23-án pedig első alispánnak, 1801. és 1811-ik években ismételve választatott meg és első alispán maradt egész 1822-ik évi december 10-én bekövetkezett haláláig és így egy negyed századig volt nemesak alispánja, de valóságos kormányzója is Bács, később Bács-Bodrogh egyesült vármegyének, mert Ürményi és Podmaniczky főispánok másutt lévén elfoglalva, csak kivételesen jelentek meg a vármegye gyűlésein. Odry nemesak a főispánoknak, de a megye közönségének is birta egész éltén át teljes bizalmát. Szigorú és rendkívüli szorgalmú és tevékenységű tisztviselő volt, de mellette mindenkinek meg tudta nyerni becsülését és szeretetét; egész éven át ő elnökölt a megye törvényszékein és gyűlésein, mi akkor, a mult század

végén és a jelen század elején nem kis feladat volt, minthogy azok öt helyütt, u. m.: Zomborban, Bácsban, Baján, Szabadkán és Ujvidéken is tartattak. Részhajlatlan igazságos bíró volt, hozzá megvesztegethetlen tiszta jellemű. A király érdeme elismerésül királyi tanácsosi címmel tüntette ki. Kétszer nősült; első nejétől született:

Odry József, a későbbi első alispán és k. helytartósági tanácsos és Odry Éva később özv. Polinebergerné.

Második nejétől sz. Kovács Annától, a militicsi anyakönyv szerint, öt gyermeke született:

Anna Mária, András, Jozefa férjezett Latinovits Zsigmondné, Gergely, Leopoldina férjezett Csaplovicsné és Luiza férjezett Szutsics Károlyné.

Ellensége volt minden felesleges pompának, egyszerűen csak hivatalának és családjának élt. Az ország politikai közdolgaiba nem avatkozott, szerény és tiszta jelleme bizonyításául két adatot hozhatok fel: Mikor a mult század végén a Ferencsatornát létesítették, a vállalkozóknak sok akadálylyal kellett küzködni és gyakran szükséges volt az alispán tekintélyét igénybe venni, Odry egész tevékenységével támogatta a csatorna létrehozatala vállalatát, úgy, hogy az a sok baj, tudatlanság és irigység közepette a század elején el is készülhetett. A társulat Odry irányában háladatos akarván lenni, megkínálta őt egy társulati részvényt, mely akkoriban, minthogy a társulat a kincstári uradalmaknak is birtokában volt, évenként mintegy 2000 darab aranyat jövedelmezett. Odry puritán gondolkozása visszautasította a gazdag jutalmat és meglegedett, hogy a társulat nemes-militicsi curiáját téglafallal körülkerítette, a mely kerítés még jelenleg is fenáll.

A második adat, mi gondolkozás módját ismerteti, 1818-ik évből származik. Ugyanis ezen évben szerepelt a megyében az ugynevezett Szent-Miska, kihez ezrenként vándorolt a nép, mint csodáttevő szent emberhez, de a kit a papság és általa a világi hatóság is mindenkép üldözött, sőt elfogatása is elrendeltetett.

Ekkor történt, hogy Odry neje nagy beteg lett és minthogy a Kolluthon lakó Frankovics Mihály, a nép által Szent-Miskának nevezett álremete, mint csodatevő doctor is nagy hirben állott, Odry őt neje betegágyához hivatta, ki nejét csakugyan szerencsésen meg is gyógyította. Mire Odry merő háladatosságból Frankovicsnak, mint alispán, nem csak egy szabadmenetű menlevelet állított ki, de őt asztalához ültette és egy köpenynyel meg is ajándékozta.

Hosszú alispánságának maradandó emléke az akkor épült új vármegyeháza és a kormányja alatt készült Ferenc-esatorna, úgy nemkülönben, hogy az ő rendeletére kezdődtek a törvénykezési, valamint a közigazgatási eddig latinul vezetett jegyzőkönyvek általánosan magyarul vezetetni.

Grosschmid Gábor.

Czobor család és birtokviszonyai Bács-Bodrogh vármegyében.

I. A regesták 1526-ig.

Magyarország régi nemzetség közül egynéhány bizonyára Bács- és Bodrogh vármegyék területére telepedett le a honfoglalás után, de hogy a híres 108 nemzetség közül, melyek voltak azok, a melyek e földön nyertek birtokadományt, egyenkint kimutatni nem bírjuk. A vármegyénk birtokviszonyaira vonatkozó oklevelek ugyanis csak ritkán nyúlnak túl a tatárjárás idején, vagyis a XIII. század közepén s lehet, hogy a honfoglaláskor itt megtelepült első birtokosok a tatárjárás alkalmával teljesen, vagy legalább nagy részben kipusztultak.

Legalább azon családok, melyekkel a történet folyamán vármegyénkben találkozunk, jobbára a XIII. és XIV. századig viszik fel okleveles eredetöket; így tehát nagyon valószínű, hogy az ősi nemzetségek jobbára már az Árpádok korában kihaltak itten s ama családok, melyekkel a történetben először találkozunk, inkább csak a tatárjárást, vagy épen az Árpádokat követő század új jövevényeinek tekinthetők.

Mindazon nemzetségek között, a melyek valaha e földön laktak s birtokoltak, régiségre úgy, mint gazdagságra, hatalomra és hazafiúi tettekre nézve egyaránt kiválik a Czobor nemzetség, melylyel itt foglalkozunk.

Mint a bácskai középkori családok legnagyobb része, úgy a Czobor család is a XIV. században keletkezett, vagy legalább e tájban tűnik fel s innen fogva közel négy század folyamán át virágzott.

Nem lehet tudni, mert semmi bizonyos adatunk nincs arra, hogy e család tartozéka vagy származéka-e valamely régibb magyar nemzetségnek?; valamint azt se lehet tudni, vajjon eredetileg bácskai törzsű e család, vagy idő folytán máshonnan költözött ide?

Egyéb adatok hiányában, a Cz. család a XIV. század közepén úgy tűnik fel a történet színpadán, mintha benszülött bácskai, illetőleg bodroghmegyei család volna s a mai Jankovác táján volt birtokos.

De lássuk az ide vonatkozó adatokat.

Nagy Iván jeles genealogusunk szerint, egy általa nem idézett adat alapján, 1360 táján Bodrogh vármegyében egy Jánosi helységbeli Czobor (Chubor) János az első ismert őse a családnak.¹⁾ A család azonban e tájban már kiterjedt lehetett, mert más adat nyomán tudjuk, hogy 1264-ben Kont Miklós nádor a megyebeli latrok fölött törvényszéket tartván, e nádori törvényszékben Bodroghban az esküdt ülnökök sorában foglalt helyet a Jánosi helységből való Czobor fia Miklós is.²⁾

A Zichy-codexnek ezen adata igen fontos és bő világot vett az egész Cz. nemzetségre. Ez adatból ugyanis azt látjuk, hogy a Nagy Iván által első ős gyanánt említett Jánoson kívül ugyanez időben élt Cz. Miklós is, a ki szintén tekintélyes birtokos lehetett, mert a nádori ítélőszék esküdtársai sorába másként be nem juthatott.

¹⁾ Nagy I., Magyarország családai, III. 206.

²⁾ Zichy okmt. III. 244.

Ugyanezen fontos adatból tanuljuk továbbá, hogy Cz. Jánosnak és Miklósnak atyja *Czobor* volt s hogy Cz. János nem valami tulajdonsága után, hanem egyenesen atyja után neveztetett Czobornak. Ebből látjuk egyúttal, hogy a „Czobor“ szó eredetileg személynevet jelentett s csak később vált e nemzetség vezetéknévévé. Hogy e szó mit jelent s minő eredettel birt, ma már bajos lenne eldönteni, valószínű azonban, hogy ősi magyar szó s a pogány személynevekkel jött át a keresztény használatba.

Figyelemre méltó ugyanitt azon körülmény, hogy úgy Cz. János 1360-ban, mint Cz. Miklós 1364-ben Jánosi helységbelinek mondatik, a mi világosan azt jelenti, hogy a Czobor család törzsfészke Jánosi helység volt, melyet részben vagy egészben ő birt; ez pedig a mai bács-bodroghmegyei *Jankovác*.

A csak imént, a XIV. század második felében feltűnt család történetének menetébe csakhamar fontos országos események játszottak közbe.

Nagy Lajos királynak 1382-ben történt halála után a Mária királynő, ennek férje Zsigmond király és az elégedetlenek között folyt viszály óriási zavarokat támasztott az országban s ebből a mi vidékünknek is bőven rész jutott. 1403-ban újabb lázadás tört ki Zsigmond király ellen, melynek élén Marczali erdélyi vajda állott. E lázadókhöz csatlakozott a délvidék nagy része s vármegyénk több földesura között: Czobor János is, a kit a király emiatt összes birtokaitól megfosztatott.

Cz. János e tájban a bodroghmegyei Czobor-Szent-Mihály, Jánosi és Halmos nevű helységeket birta, melyek a mai Zombor, Jankovác és Almás községeknek felelnek meg s e birtokokat a király 1403-ban hívének Szilágyi Lászlónak adományozta.³⁾

Cz. János úgy látszik azonban ismét Zsigmond király hűségére tért vissza, mert a király 1403. évi december 6-án kelt oklevelében neki megkegyelmezett;⁴⁾ hogy azonban birtokait is visszanyerte volna, arról nem értesülünk.

³⁾ Orsz. Lt. Dipl. 56. sz.

⁴⁾ Orsz. Lt. Dipl. 8925.

1406-ban a Cz. család atyafiságba került a Szilágyi családdal, mert ez évben Cz. Miklós és János *Ankó* nevű nővérüket férjhez adták Szilágyi Gergelyhez s hozományul Cz.-Szt.-Mihályban, Aranyánban és Iklódon levő birtokaik egyharmad részét adták.⁵⁾

Időközben történt, hogy a Szilágyiak birtokaikat Czobor-Szent-Mihály, Jánosi és Halmosban ismeretlen okból elvesztvén, azok a királyra háramlottak vissza. E birtokot Zsigmond király azután a Biai családnak adta cserébe a pilismegyei Bia helységért, melyet Brankovics György szerb deszpótának engedtek át.⁶⁾

Zsigmond király ebből kifolyólag 1411-ben utasítá a bácsi káptalant, hogy a nevezett helységek $\frac{1}{2}$ 2 részébe iktassa be Biai Bertókot, mert arra ennek donátiót is adott. A bácsi káptalan a beiktatást foganatosítani akarván, ez ellen Czobor Miklós fia János tiltakozott. Tiltakozásának azonban eredménye nem lett, mert jogai igazolására megidézttetvén, meg nem jelent és így az iktatás mégis megtörtént.⁷⁾

E közben Cz. János, úgy látszik, tisztázni iparkodott magát a hűtlenség bűne alól, hogy birtokait visszaszerezhesse. 1411-ben a macsói bánok Bodroghban kelt oklevelökben ki is jelentették bizonyítványként, hogy tudomásuk szerint Cz. János a Marcali-féle lázadókhöz nem tartozott.⁸⁾ 1412-ben pedig a már szintén megbékélt Marczali Miklós erdélyi vajda adott ki egy nyilatkozatot, mely szerint Cz. János az ő hívei közé tartozott, de onnan a király hűségére visszatért.⁹⁾

Mielőtt azonban tisztázni tudta volna ügyét, újabb bajba keveredett Cz. János. 1413-ban ugyanis többed magával azzal vádoltatott, hogy Maróti Jánosnak bodroghmegyei Hetes nevű birtokáról 74 lovat erővel elhajtattott. Mivel azonban mind Cz. János, mind pedig bevádolt társai tagadásban voltak, Rozgonyi

⁵⁾ Pesty, Helynévtár, I. k. Nagy I. i. h.

⁶⁾ Iványi, Helynévtár, I. 55.

⁷⁾ Orsz. Lt. Dipt. 9866. sz.

⁸⁾ Orsz. Lt. Dipl. 8925. sz.

⁹⁾ U. o.

Simon országbíró őket eskütételre a bácsi káptalan elé rendelte.¹⁰⁾ Megtörtént-e az eskütétel és a per miként végződött, erről adataink nincsenek.

Azt azonban tudjuk, hogy Cz. János purificatioja a hűtlenségi ügyben nem sikerült. Valószínű, hogy ő előbb elhalt, semhogy ez ügyet tisztázni sikerült volna. 1437-től ugyanis azt halljuk, hogy Zsigmond király Cz. János fiának, *Mihálynak*, a ki a királyi hadban katonáskodott s a csehországi husszita hadjáratokban harcolt, itt szerzett érdemei jutalmául engedélyt adott, hogy atyja jussait a tőle elkobzott czoborszentmihályi, halmosi és jánosi részjóságokban a Biai család ellenében per útján érvényesíthesse.¹¹⁾

A per innenfogva, úgy látszik, meg is indult. I. Ulászló király 1442-ben új adományt tett Cz. János javára a nevezett helységekben — Nagy Iván szerint, — s a birtokokba a bácsi káptalan ez évben be is vezette. Nagy Iván, a ki a fentebbi előzményeket nem ismerte, műve e helyén így fakad ki: „Mi idézte elő e birtokváltozást, erről forrásaink hallgatnak.“¹²⁾ Pedig nyilván látnivaló, hogy mi idézte elő: a per megindult királyi engedélylyel s Ulászló be sem várva a per végét, már új adományt tett. 1447-ben pedig Hédervári Lőrinc nádor a pert be is fejezte akként, hogy a kérdéses birtokokat a Biai családtól a Czoboroknak visszaitélte és utasítá a bácsi káptalant, hogy azokba Cz. *Mihályt* és *Mátyást* vezesse be.¹³⁾ A nevezett káptalan a beiktatást ugyanez évben el is végezte, de a statutióinak a Biaiak ellentmondottak.¹⁴⁾ Ez ellentmondásnak eredménye azonban, úgy látszik, nem lett, mert e perre nézve újabb intézkedések tételéről tudomással nem birunk s így most a XV. század közepén a Czobor család mindkét ága benne ült birtokaiban.

A következő években a család birtokainak gyarapodásáról

¹⁰⁾ Akad. kéziratár Pesty-féle gyűjtemény, 74. sz.

¹¹⁾ Orsz. Lt. Dipl. 8925. sz.

¹²⁾ Nagy I. i. h.

¹³⁾ Orsz. Lt. Dipl. 8925. sz.

¹⁴⁾ U. o.

értesülünk. 1450-ben azt halljuk, hogy a bácsi káptalan Cz. Mihályt és Mátyást beiktatta a Biai család bizonyos részbirtokaiba Czobor-Szent-Mihályon, Halmosban és Jánosiban (ez utóbbi helyen két erdő birtokába, melyeket „Égett erdő“ és „Zamjep“ néven nevez az oklevél.)¹⁵⁾ Mily úton szerezték e birtokokat, a kútforrás nem említi.

Ugyanez évben (1450.) Cz. Mátyás panaszt emelt az iránt, hogy Jánosiban levő birtokát elfoglalták a Zemléniek. Ez ügyben báni rendeletre vizsgálatot tartott a kő káptalan s a panaszt alaposnak találta. Mi volt azonban a per folytatása, arról a kútfők hallgatnak.¹⁶⁾

1454-ben Cz. Mihály zálogba nyerte a Harapkői családtól a bodroghmegyei Tapolca helységet, de midőn abba a kő káptalan be akarta iktatni, az Aracsai család ellentmondott.¹⁷⁾

1456-ban Cz. Mihály már királyi aludvarmester volt. Ez évi november 1-én V. László király neki és Szántói Benedeknek adományozta Bodroghmegyében Bulesuszék, Szőlős és Szécsén helységeket érdemeik jutalmául s bizonyára azért is, mert e birtokok az ő apósuk: Szőlősi Fülöpéi voltak, kinek leányai közül Cz. Mihály Annát, Szántói Benedek pedig Ilonát birta nőül.¹⁸⁾

A család viszonyaira nézve ezentúl a következő adataink vannak:

1466-ban Mátyás király Czobor Mihály kérésére átírja a bácsi káptalan azon (1464. évben kelt) oklevelét, mely szerint a Szent-Miklósban levő Bárányvölgy nevű részbirtok a Bessenyoí családtól Czobornak ítéltetett. Ezen oklevélre most azért volt szükség, mert Szent-Miklós plébánosa és Czobor Miklós közt per folyt.¹⁹⁾

Ugyanezen évben Cz. Mihály a bácsi káptalan előtt ellent-

¹⁵⁾ U. o. 22505. sz.

¹⁶⁾ U. o. 14378. sz.

¹⁷⁾ Orsz. Lt. Dipl. 14809. sz.

¹⁸⁾ U. o. 15110. sz.

¹⁹⁾ U. o. 16053. sz.

mond annak, hogy bizonyos Bakó gyermekei Szőlős nevű birtokba bevezetessenek.²⁰⁾

1468-ban Mátyás király Cz. Mihálynak adományozta Hetes, Aranyán, Zaka és Gergeli helységeket.²¹⁾

1469-ben a király Cz. Mihály fia: János királyi udvarnoknak és testvéreinek; Imre- és Mártonnak engedélyt adott arra, hogy Czobor-Szent-Mihály nevű helységükben kő- vagy favárat építhessenek.²²⁾ E várat, úgy látszik, nem építették fel mindjárt, mert 1473-ban ismét arról értesülünk, hogy a király új engedélyt adott.²³⁾ Hogy különben e vár később egyáltalán felépült volna, nincs tudomásunk.

1472-ben a király ugyancsak Cz. Mihály fiainak: János-, Márton- és Imrének meg a Pakai családnak adományozta Baja város és Pethe helység azon részeit, melyek előbb Bajai Andráséi voltak s megszakadás útján a királyra háramlottak.²⁴⁾

1476-ban özv. Beriszlóné bepanaszolta Cz. Jánost, Imrét, Mártont és Andrást, hogy ezek a Jánosi helységben levő jobbágyainak gabonáját elhordatták. Ez ügyben Bodroghvármegye hatósága vizsgálatot tartott.²⁵⁾

A következő évben a család a Bazini és Szentgyörgyi grófokkal keveredett bajba. A király ugyanis ezen 1477. évben a bodroghvármegyei Hetes, Aranyád, Zaka és Gergeri helységeken bizonyos birtokokat a Bazini grófoknak adományozott, melyekre Cz. János igényt tartott, mert még 1468-ban neki tett adományt itt a király; és most a pécsi, bácsi és kői káptalanok előtt tiltakozott az ellen, hogy e birtokok eladományoztassanak.²⁶⁾

Úgy látszik azonban, hogy Cz. János e tiltakozásával egy-

²⁰⁾ U. o. 16331. sz.

²¹⁾ Pesty, Helynévtár I. k.

²²⁾ U. o.

²³⁾ Iványi, Helynévtár I. 56.

²⁴⁾ Orsz. Lt. Dipl. 17310. sz.

²⁵⁾ U. o. 17845. sz.

²⁶⁾ Orsz. Lt. Dipl. 22505. sz.

idejűleg e birtokokat önhatalmúlág el is foglalta, mert ugyan-
csak ez évben (1479.) Mátyás király rendeletet intéz Cz. Jánoshoz,
hogy a bazini gróftól elfoglalt főntemlített helységeken levő bir-
tokokat, nemkülönben 3 dunai szigetet a grófoknak adja vissza.²⁷⁾

Ugyanez évből birjuk a király egy másik rendeletét is,
melyben meghagyja a Bazini grófoknak, hogy e birtokokat a
Czoboroknak adják át.²⁸⁾ Ugy látszik tehát, hogy a Czoborok
időközben igazolták jogaikat s innen eredt az ellentétes intézkedés.

Ugyanez évben hatalmaskodás miatt is volt per a Czoborok
és Bazini grófok közt. Cz. János ugyanis (1477.) Bodrogh-
vármegye hatósága előtt óvást emelt az iránt, hogy a Bazini
grófok Hetes, Gergeri, Zaka és Aranyán helységeken hatal-
maskodtak, embereit megsebezték, lovait leölték és halát elvitték
egy tóból, mi által nem kevesebb, mint 400 arany forintnyi
kárt okoztak.²⁹⁾

Ez ügyben Bodroghvármegye hatósága vizsgálatot tartott
(kelt junius 5-én) a király rendelete folytán s a tanuk meghall-
gatása után a panaszt alaposnak találta.³⁰⁾

A Bazini grófokkal való viszálykodás még 1478-ban is
folyt. Ez évben ugyanis Cz. János, Imre és Márton a kői káp-
talan előtt tiltakoztak az ellen, hogy a grófok Hetes helységet,
Bán-Zaka pusztát, továbbá Zaka, Gergeri és Aranyán helysé-
gekben bizonyos részbirtokokat Gábor kalocsai érseknek adták.³¹⁾

Ugyanezen évben az aradi káptalan beperelte Cz. Mártont,
mert a káptalan egy jobbágyát megölte.³²⁾

1479-ben Cz. János a szekcsői Herczegék egy jobbágyát
elfogta. E miatt Bodroghvármegye hatósága előtt per folyt, mely
őt eskütételre megidézte.³³⁾

²⁷⁾ Pesty, i. m. I. k.

²⁸⁾ Orsz. Lt. Dipl. 22505. sz.

²⁹⁾ U. o. 17926. és Pesty, i. h.

³⁰⁾ Orsz. Lt. Dipl. 17964. sz.

³¹⁾ U. o. 18071. sz.

³²⁾ Pesty, i. h.

³³⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18265. sz.

Ugyanesak 1479-ből halljuk, hogy Cz. Jánosnak czobor-szentmihályi jobbágyain a Pethkeiek és özv. Beriszlóné szomszédos birtokosok hatalmaskodtak, azon kívül Jánosi helységben birtokából valamit elfoglaltak. A kőí káptalan tartott ez ügyben vizsgálatot és a panaszt alaposnak találta.³⁴⁾

Ugyanezen (1479-ik) évből arról is értesülünk, hogy Cz. János kérelmére Sixtus pápa megengedte, hogy Czobor-Szent-Mihályba domonkos-rendi szerzeteseket hozhasson be és nekik ott házat építhessen.³⁵⁾ Ugyanezen évben a Czobor testvérek a Hetes helységhez tartozó Ivánfalva birtokot, egy halastóval együtt a czobor-szent-mihályi domonkos-rendieknek ajándékoztak, 1481-ben pedig ugyanők Hetesben kaptak bizonyos rész-birtokot.³⁶⁾

1480-ban Mátyás király Cz. János-, Imre- és Mártonnak adományozza Beriszló Péter leányának, Borbálának rész-birtokait Cz.-Szt.-Mihályban, Jánosiban és Halmosiban. A bácsi káptalan be is vezette őket, de többfelől tiltakozás történt a beiktatás ellen.³⁷⁾

Ugyanez évben kettős perbe is keveredtek a Czoborok. Ugyanis

Cz. Jánost, nejét Dorottyát és anyját, özv. Czobor Mihályné Annát azzal vádolta Peskei Mihály, hogy az ő czobor-szent-mihályi birtokáról a termést elhordatták. Ez ügyben a bácsi káptalan vizsgálatot tartván, a panaszt alaposnak találta.³⁸⁾

Másrészt: Cz. Jánost, Imrét és Mártont Pakai László amiatt panaszolta be, hogy ezek az ő Wel, Sári és Kengi nevű bodroghmegyei birtokait, továbbá egy erdejét és két halastavát önhatalmúlág elfoglalták. A bácsi káptalan ez ügyben is vizsgálatot tartott s a panaszt itt is alaposnak találta.³⁹⁾

³⁴⁾ U. o. 18262. sz.

³⁵⁾ Katona, Hist. Metr. Coloc. I. 456.

³⁶⁾ Iványi, Helynévtár I. 57.

³⁷⁾ Iványi, i. m. I. 57. Pesty, i. m.

³⁸⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18332. sz.

³⁹⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18354. sz.

Ugyancsak az 1480. évtől még a következő adataink vannak a családra nézve:

A bácsi és kői káptalanok jelentése szerint a Pakaiak kirabolták és elfogták Cz. Mártonnak két jobbágját, a kik Cz.-Szt-Mihályról Szent-Lőrinc helységben a hetivásáron jártak.⁴⁰⁾ Panaszt emeltek továbbá Cz. János, Imre és Márton ez évben (1480.) az iránt is, hogy Pakaiak egy jobbágyukat a fentebb említett helységek közötti úton kirabolták.⁴¹⁾ Végre ugyanezen évből tudjuk, hogy Cz. Imrének két baranyai birtokára vonatkozó okiratokat Szentmiklósi Chukath Pál nem akart visszaadni, mely ügyben a kalocsai káptalan a királynak jogorvoslás végett jelentést tett.⁴²⁾

1481-ben Cz. János a bácsi káptalan előtt végrendelkezvén, a czobor-szent-mihályi domonkos-rendieknek hagy egy házat és részbirtokait Csatár, Ó-Rév baranyai helységekben, továbbá Ivánfalva, Cserepes, Szent-Andrástelke bodroghmegyei pusztákat és egy halászhelyet Hetes mellett (Bodroghm.); végül a czobor-szent-mihályi Mária-templomnak hagyja Csatárban levő szőlejét.⁴³⁾

Ugyanezen évben Mátyás király Cz. János-, Imre- és Mártonnak adományozta a bodroghmegyei Boroht, Árokegyháza, Csőszapa, Bál, Kakucs, Cherez és Pacsér helységekben, nemkülönben az Apátitelek nevű pusztában levő Borohti-féle részbirtokokat.⁴⁴⁾

A következő 1482-ik évből azt halljuk, hogy Cz. János pert folytatott szekesői Herczeg Bernát és Geszti Mihály ellen, mert ezek embereik által őt megraboltatták. Ez ügyben a kői káptalan ez évi május hóban vizsgálatot tartott Bodroghvármegye hatóságával együttesen, de Herczeg Bernát erőszakos fellépésével a tárgyalást megszakította, miről a kői káptalan jun. 1-én

⁴⁰⁾ U. o. 18380. és 18381. sz.

⁴¹⁾ U. o. 18400. sz.

⁴²⁾ U. o. 18400. sz.

⁴³⁾ U. o. 24983. sz.

⁴⁴⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18514. sz.

a királynak jelentést tett.⁴⁵⁾ Most királyi rendeletre újabb vizsgálat tartatott s a kői káptalan (augusztus hó végén) a tanúkat kihallgatván, a panaszt alaposnak találta. E bíróság, mely a tanúkat kihallgatta, Háj-Szent-Lőrincben Bodroghvármegye hatóságából, a kői káptalanból és mint kiküldött bírákból, Benedek boszniai püspökből és Drági Tamás nándorfehérvári kapitányból állott.⁴⁶⁾ E per tárgyát azon kettős bűntény képezte, hogy Geszti Mihály emberei Czobornak Baracskában lakó némely embereit megverték; másrészt pedig, mert Herczeg Bernát Gesztivel együtt valami régi torzsalkodás folytán Cz. Jánost, a ki ekkor bodroghvármegyei alispán volt, Háj-Szent-Lőrincben megtámadták s ez alig tudott tőlük elmenekülni. Hogy azonban a per hogyan végződött, arra nincsenek adataink.⁴⁷⁾

Ugyanez évben Cz. Jánosnak Hetes nevű birtokán a budai apácák emberei Zondból foglalást tettek és hatalmaskodtak. Ez ügyben a kői káptalan vizsgálatot tartott s a panaszt valónak találta.⁴⁸⁾

1483-ban Czobor János és István bácsi kis-prépost a Czobor-Szent-Mihály és Szent-Márton helységek határaitra nézve egyezkednek a király előtt. Máj. 14-én kelt ez ügyben Mátyás király okleve, mely szerint előtte István bácsi kis-prépost és Cz. János, mint Imre és Márton testvéreinek képviselője is, a köztük Szent-Márton és Cz.-Szt-Mihály birtokaikra nézve fennforgó határvillongásokra Losonczy Bánfi András bácsi nagyprépost tanácsára úgy egyeztek meg, hogy Bánfi András a határokat meg fogja állapítani s abba mindkét fél belenyugodni tartozik. A mely fél ebbe bele nem nyugodnék, 200 arany fizetésére köteleztetik.⁴⁹⁾

1485-ben Cz. Márton és Imre a bácsi káptalan előtt kiegyeztek testvérökkel, Morháti Jakab özvegyével: Cz. Borbá-

⁴⁵⁾ U. o. 18666. sz.

⁴⁶⁾ U. o. 18681. sz.

⁴⁷⁾ Pesty, Helynévtár i. h.

⁴⁸⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18730. sz.

⁴⁹⁾ U. o. 18817. sz.

lával és Morháti Jakab nővérével, Eufemia férj. Őrsi Lászlónéval, úgy, hogy ezek visszaadták a Czoboroknak Őrs, Tötös, Kenyeres, Paraszti bácsmegyei helységek egyharmad részét, Szántó, Budi és Tad bodroghvármegyei részbirtokokat, végül Ó-Rév és Csatár baranyai birtokokat, melyek őket hozománykép illeték.⁵⁰⁾ A király azonban a Morháti Jakab összes birtokait a Dócziaknak adta, a kiket a székesfehérvári konvent iktatott be azokba, de ennek Cz. Imre és Márton ellentmondott.⁵¹⁾

1494-ben Cz. Imre és Márton özv. Lévai Cseh Jánosnét perelték a Hetes helységben okozott károk miatt. Ez ügyből azonban egyebet nem tudunk, minthogy Bodroghvármegye hatósága nevében Haraszti István és Nagy Döme alispánok, Szentmiklósi Barki Imre és Lőrinczi Nagy Máté szolgabírák 1494. szeptember 1-én tudatják II. Ulászló királylyal, hogy a királynak Székesfehérvárott augusztus 10-én kelt rendeletére Cz. Imre és Márton ama panasza ügyében, mely szerint Lévai Cseh János özvegyének Tótfalu nevű birtokán levő emberei a Czoborok Hetes nevű birtokán károkat okoztak, vizsgálatot tartottak s feleket a király elé megidézték.⁵²⁾

Ugyanők 1495-ben Belegi Márkus Péter ellen pereltek bizonyos pesti ház birtoka miatt, mert Czoborék nővére, Jusztina, Belegi neje volt és ezt hozomány gyanánt adták.⁵³⁾

1497-ben Cz. György a kőí káptalan előtt megnevezi általa folytatott és ellene bárhol folyó perekben való képviselőre meghatalmazottjait. A kőí káptalan okt. 5-én kelt oklevele szerint ugyanis megjelent előtte Cz. György újlaki bán (banus de Wylak) s a perekre nézve, melyek ellene vagy általa folytattatnak, procuratorai gyanánt megnevezi a következő urakat: Macskási Miklóst, Tiszai Simont, szentdemeteri Szécsi Györgyöt, ujlaki Porkoláb Bertalant, Szakál Jánost és ujlaki Hangyás Imrét.⁵⁴⁾

⁵⁰⁾ Orsz. Lt. Dipl. 19082. sz.

⁵¹⁾ Akad. kéziratár, Pesty-féle gyűjtemény 135. sz.

⁵²⁾ Orsz. Lt. Dipl. 20201. sz.

⁵³⁾ U. o. 20254. és 20372. sz.

⁵⁴⁾ U. o. 20614. sz.

1498-ban Cz. Imre és Márton perelik a budai apácákat, mert ezeknek emberei elfogták a Czoborok némely szentmihályi jobbágyságait, a kik Ujfaluban jártak hetivásáron. Ez ügyben a bácsi káptalan tartott vizsgálatot s a dolgot valónak találta.⁵⁵⁾

Ugyanezen évben II. Ulászló király Czobor Mártont és Imrét Bodroghvármegye főispánjaiul nevezte ki, mert az ez évi rákosi országgyűlés elhatározta, hogy senki két vagy több vármegye főispánságát ne viselje. Ennélfogva a király június 3-án kelt rendeletével tudatta a vármegyével, hogy Somy Józsa temesi s eddigi bodroghi főispán helyébe Czobor Mártont és Imrét nevezte ki, miért is a vármegye őket ilyenekül ismerje el.⁵⁶⁾

1499-ben Cz. Péter ellen az ó-budai apácák pereltek amiatt, mert annak czobor-szent-mihályi emberei az apácák Ujfalu nevű helységében hatalmaskodtak. Ez ügyben Bodroghvármegye hatósága vizsgálatot tartott.⁵⁷⁾

Ugyanezen évben II. Ulászló király Cz. Imre és Márton kérelmére elrendeli, hogy az ő tulajdonukat képező Szent-Pál és Tapolca nevű bácsmegyei helységek ezentúl Bodroghvármegyéhez tartozzanak és Bácsvármegye a Czoborokat többé ne háborgassa.⁵⁸⁾

1505-ben Cz. Márton perben állott lekesei Sulyok Lajossal valami miatt, de a bácsi káptalan előtt kiegyeztek.⁵⁹⁾

Ugyanez évben Cz. Márton megvette a bácsi káptalan előtt 8 arany forintért Zakai Imre nejétől és ennek testvére özv. Nagy Pálnétól ezeknek Zaka helységben levő két teleknyi birtokát.⁶⁰⁾

⁵⁵⁾ U. o. 20765. sz.

⁵⁶⁾ Orsz. Lt. Dipl. 26069 sz.

⁵⁷⁾ U. o. 20766. sz.

⁵⁸⁾ U. o. 22505. sz.

⁵⁹⁾ Orsz. Lt. Dipl. 21390. sz.

⁶⁰⁾ U. o. 21423. sz.

Ugyanő ugyanezen évben megvette Zaka helység azon részét is, mely Zakai Bika György tulajdona volt.⁶¹⁾

Főntebb említettük, hogy Cz. Márton ellen 1478-ban per folyt, mivel az aradi káptalan egy jobbágyát állítólag megölte. Most

1506-ban azt halljuk, hogy a Cz. Márton ellen az aradi káptalan egy jobbágyának a bodroghmegyei Sarok-Szent-Márton-ban történt megöletése miatt még mindig folyó perben, a bácsi káptalan nádori rendeletre Cz. Felicia férj. Pilsperger Farkasné ellen is vizsgálatot tartott.⁶²⁾

1508-ban Cz. Márton és Imre jószágaikon: Cz.-Szt.-Mihály, Szilvás, Tapolca és Szt.-Pál helységekben a kői káptalan által határjárást tartatnak, de ennek az ó-budai apácák ellentmondtak.⁶³⁾

A Cz. családra vonatkozó utolsó adatunk a mohácsi vész előtt 1513-ból való, mely szerint ez évben Cz. Márton Konstantinápolyban, mint követ járt s a törökkel a békét II. Ulászló király nevében megújította.⁶⁴⁾

II. A család tagjai.

A család első ismert őse *Czobor* a XIV. század első feléből. Ennek fia *Miklós*, a ki 1364-ben már bodroghmegyei esküdtbíróként szerepelt. Ennek talán testvére lehetett a szintén Jánosi helységbeli Cz. *János*, a kit Nagy Iván jeles genealogusunk, 1360 körül mint első ismert őst említ.

Cz. *Miklós* gyermekeiről semmit sem tudunk. *János* fia II. *János* volt az, a kit Zsigmond király hűtlenség miatt jószágaitól megfosztott. Ennek családjáról szintén nincsenek adataink.

⁶¹⁾ U. o. 22505. sz.

⁶²⁾ U. o. 29066. sz.

⁶³⁾ U. o. 218441. sz.

⁶⁴⁾ L. Márki S., Dózsa György 29. l.

Jánosnak másik fia (Nagy Iván szerint): *István*, a kinek három gyermeke maradt: *János* (III.), *Miklós* (II.) és *Ankó*. Ezek közül az utóbbi *Ankó* Szilágyi Gergely nejévé lett 1406-ban.⁶⁵⁾

III. János családját nem ismerjük. Testvére II. Miklós gyermeke volt: IV. *János*, a kit 1411. körül a Bertók-féle perből ismerünk. Ennek gyermekei: I. *Mátyás* és I. *Mihály* voltak. Ezek közül Mátyásnak *Jusztina* férj. Márkus Péterné, *András* (†1481.) és *Ilona* férj. Botka Jánosné voltak gyermekei.

I. *Mihály* (1442—1567.) Zsigmond király idejében a csehek ellen harcolt. 1458. és 1467-ben Budavár kapitánya volt. Neje Szöllősi Fülöp leánya: Anna volt, a kitől I. *Imre*, V. *János*, I. *Márton* és III. *Miklós* nevű fiai maradtak. Lehoczky második nejéül Báthori Erzsébetet említi, a mi Nagy Iván szerint tévedés.⁶⁶⁾ A bodroghmegyei javakon kívül birta a komárommegyei Kolthát, a baranyai Lőrét és Simonfalvát, a borsodmegyei Kint helységet. Ő volt az, a ki perelt a néhai II. Jánostól elkobzott javakért királyi engedelemről, mely per végre is 1442-ben a család javára dőlt el.

Mihály gyermekei közül első helyen említendő *Imre*, korának egyik előkelőbb főura, 1488-ban már Pozsony várának főkapitánya. 1490-ben a Csalóközben Verekye várát építette, mit azonban Beatrix királyné lerontatott.⁶⁷⁾ 1494-ben követ volt Török-, 1498-ban Lengyelországban. 1498—1507-ig Bodroghvármegye főispánja. Nagy Iván szerint temesi főispánnak is iratik. Két neje volt, Hedvig és Carnovich Anna (utóbb Botka Péterné). Gyermekei közül I. *Gáspárt* és *Annát* férj. Amade Jánosnét ismerjük. Valószínűleg az ő fia volt azon czobor-szt.-

⁶⁵⁾ Lehoczky T. azon adatát, hogy Szilágyi neje Cz. Éva lett volna (Stemmatogr. II. 90—92.) megeafolja az 1406. évi oklevél. (Pesty Fr., Helynévtár I.)

⁶⁶⁾ Nagy I. i. h.

⁶⁷⁾ Katona, Hist. Crit., IX. 904.

mihályi *Tamás* is, a ki 1493-ban a krakói egyetemen tanult s hihetőleg ifjú korában halt el.

Mihálynak fentebb említett többi három fia közül: III. *Miklós* (1495.) gyermekeiről mit sem tudunk. V. *Jánosról* pedig csak annyi értesülésünk van, hogy ő 1457 körül élt és egyetlen leánya *Borbála* Nagyvölgyi Györgyhez ment férjhez és így egyik bodroghmegyei tekintélyes családba jutott.

Mihály negyedik fia: *Márton* egyike a kor nevezetesebb embereinek. Ő már 1498-tól fogva, Imre testvérével együtt, Bodroghvármegye főispánja s ezen minőségében talán meg is maradt egészen 1526-ig. 1500-ban királyi udvarnok, 1505-ben jelen volt a rákosi országgyűlésen. 1506-ban királyi kamarás gyanánt említetik. 1513-ban, mint II. Ulászló király követe Konstantinápolyban járt s a törökkel a békét meghosszabbította.

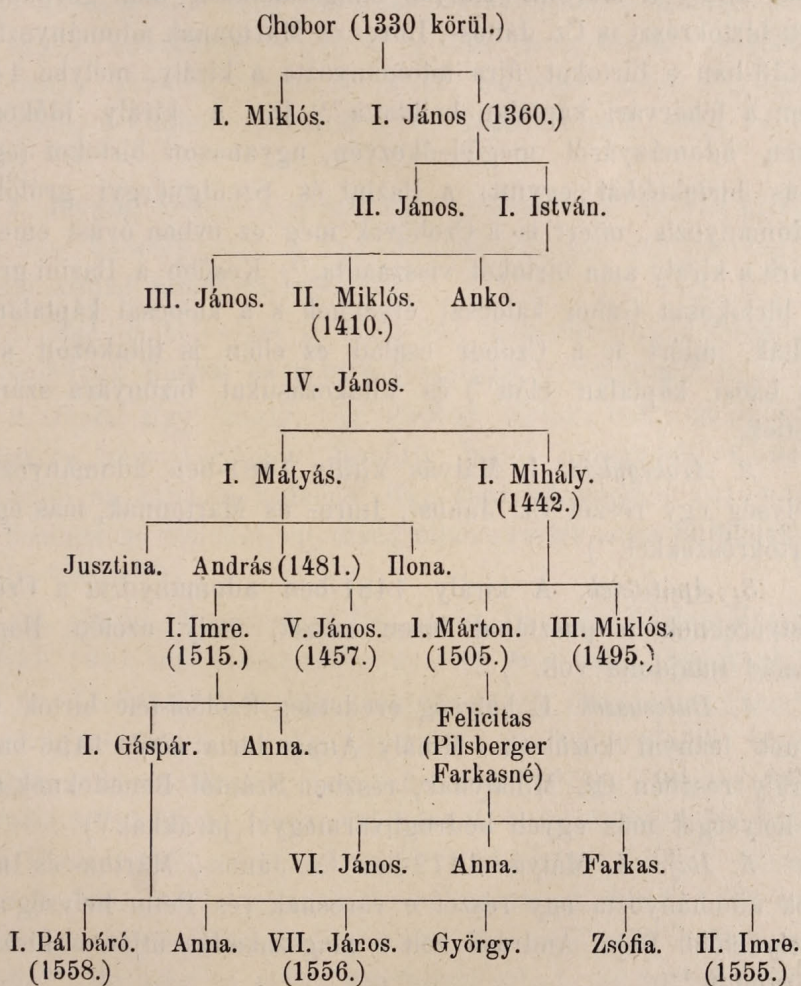
Egyetlen leánya *Felicitas*, Pilsperger Farkashoz ment nőül s ennek utódai a Pilsperger-Czobor ágat alkották, mely a XVI. század első felében virágzott.

A tulajdonképeni Czobor családot a XVI. század elejétől fogva Cz. Imre fiának: *Gáspárnak* (1519.) gyermekei folytatták. E Gáspár jóval túlélte a mohácsi veszedelmet, a mennyiben ő 1528-ban, mint I. Ferdinánd király híve, részt vett Trencsén vára bevételében. 1537-ben pedig Zsámbokrét várának elfoglalásánál annyira kitüntette magát, hogy ezért a király által fölmentetett a különben köteles hadisegedelem beszolgáltatása alól. Neje Sárkány Orsolya, utóbb Bakith Péterné. Négy fia közül *Pál* 1558-ban bárói rangot nyert, de a család további tagjai nem tőle, hanem testvérétől; Cz. *Imrétől* származtak.⁶⁸⁾

Ezeknek további története azonban már a család újkori történetére tartozik, ide még csak a mohácsi vészig terjedő genealogiai táblát csatoljuk:

⁶⁸⁾ L. Nagy I., i. h.

III. A Czobor-család nemzedékrendje 1526-ig.

IV. Birtokok.

1. *Aranyán.* E helységben a Czobor család, úgy látszik, már a XIV. század végén birtokos volt, mert 1406-ban Cz. Miklós és János az itteni (és Iklód helységben levő) birtokaik egyharmadrészét Ankó nevű nővérüknek hozományul adták.⁶⁹⁾

⁶⁹⁾ Pesty, Helynévtár, i. h.

1468-ban még gyarapodott itteni birtokuk, mert ez évben Mátyás király a Maróthi Mátyás magszakadása által gazdátlanná lett birtokrészt is Cz. János-, Imre- és Mártonnak adományozta.⁷⁰⁾ 1476-ban e birtokot újra adományozta a király, melybe 1477-ben a fehérvári káptalan beiktatta.⁷¹⁾ De a király időközben ezen adományáról megfélekedzván, ugyanazon birtokot (egyéb más birtokokkal együtt) a Bazini és Szentgyörgyi grófoknak adományozta, miért is a Czoborok még ez évben óvást emeltek, mire a király ama birtokot visszaadta.⁷²⁾ Később a Bazini grófok e birtokokat Gábor kalocsai érseknek s a kalocsai káptalannak adták, miért is a Czobor család ez ellen is tiltakozott a kői és bácsi káptalan előtt⁷³⁾ és tiltakozásukat bizonyára számbavették.

2. *Árokegyház.* I. Mátyás király 1481-ben adományozta e helység egy részét Cz. János-, Imre- és Mártonnak, más egyéb birtokrészekkel.⁷⁴⁾

3. *Apátitelek.* A király 1481-ben adományozta a Czobor testvéreknek e pusztának azon részét, mely azelőtt Borothi család tulajdona volt.⁷⁵⁾

4. *Bulcsuszék.* E helység eredetileg Szőlősi-féle birtok volt, kinek leányai közül Cz. Mihály Annát birta nőül. 1456-ban a király részben Cz. Mihálynak, részben Szántói Benedeknek adta a helységet más egyéb bodroghvármegyei javakkal.⁷⁶⁾

5. *Baja.* I. Mátyás 1472-ben Cz. János-, Márton- és Imrének adományozta egy részét e városnak (és Pethe helységnek), mely előbb Bajai Andrásé volt s magszakadás útján a királyra háramlott.⁷⁷⁾

6. *Bán-Zaka.* Ez pusztta volt s valószínűleg Zaka (l. ezt)

⁷⁰⁾ U. o.

⁷¹⁾ Iványi, Bács-Bodrogh várm. tört. társ. Évkönyve, 1892. 65—76. l.

⁷²⁾ Orsz. Lt. Dipl. 22505. sz.

⁷³⁾ U. o. 18071. sz.

⁷⁴⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18514. sz.

⁷⁵⁾ U. o.

⁷⁶⁾ U. o. 15110. sz.

⁷⁷⁾ U. o. 17310. sz.

körül létezett s talán azzal együtt nyerte a Czobor család királyi adományként még 1468-ban,⁷⁸⁾ 1478-ban e pusztát más más egyéb birtokokkal a Bazini grófok magukénak vindikálván, Gábor kalocsai érseknek adták, mi ellen, mint tényleges birtokosok, a Czobor testvérek a kő káptalan előtt óvást emeltek.⁷⁹⁾

7. *Boroth.* E helységet már egyéb birtokokkal Mátyás király 1481-ben adományozta a Czoboroknak s előbb valószínűleg a Borothi család tulajdona volt.⁸⁰⁾

8. *Bál.* E helységet is 1481-ben adományozta a király a Cz. családnak Boroth és más helységekkel együttesen.⁸¹⁾

9. *Budi.* Ugy látszik, régi Czobor birtok volt, mert Cz. Márton és Imre 1485-ben Morháti Jakab özvegyétől, Czobor Borbálától és Morháti Eufemia, férj. Őrsi Lászlónétól ezt mint volt hozományi birtokot, egyezség útján nyerték, más birtokokkal együtt, vissza.⁸²⁾

10. *Cherez.* E helységet Cz. János, Imre és Márton Mátyás királytól 1481-ben adománykép nyerték több más birtokkal.⁸³⁾

11. *Czobor-Szent-Mihály.* Jánoson kívül, Halmos nevű helységgel együtt, ez a helység képezte a család legősibb törzsbirtokát. Mikor szerezték, nem lehet tudni. Nagy Iván szerint az 1360 körül élt I. János, valamint fia I. István magukat már: „de Janossy et Chobor-Szt-Mihály“ irták, tehát a XIV. század második felében már családi birtokot képezett. II. János 1403-ban hűtlenségbe esván, itteni részjószága elkoboztatott és Szilágyinak adatott,⁸⁴⁾ de még ez évben kegyelmet nyert; de hogy birtokait is visszakapta volna, arról nem értesülünk.⁸⁵⁾ Valószínű, hogy

⁷⁸⁾ Pesty, Helynévtár, i. h.

⁷⁹⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18071. sz.

⁸⁰⁾ U. o. 18514. sz.

⁸¹⁾ U. o.

⁸²⁾ Orsz. Lt. Dipl. 19082. sz.

⁸³⁾ U. o. 18514. sz.

⁸⁴⁾ U. o, 56. sz.

⁸⁵⁾ U. o. 8925. sz.

nem kapta vissza, mert Szilágyi László bácsmegyei főispán 1406-ban a többi közt czoborszentmihályi javairól is örökvallást tett testvérei részére s azokat a bácsi káptalan be is iktatta.⁸⁶⁾ A Szilágyiak után a Biai család lépett itt 1411-ben kir. adomány útján birtokba, mert időközben Cz. Miklós (II.) is hűtlenségbe esett, s itteni birtokai szintén elkoboztattak.⁸⁷⁾ Később Cz. Miklós unokája, Czobor Jánosnak fia, Mihály Zsigmond királytól engedelmet nyert e birtokok visszaperlésére 1437-ben s utóbb nádori ítélet folytán 1447-ben a Biaiaktól vissza is nyerték e birtokokat.⁸⁸⁾ Mint nevezetesebb mozzanat említendő, hogy Mátyás király V. Jánosnak engedélyt adott 1469. és 1473-ban arra, hogy e helységben kőből vagy fából várat építhessen.⁸⁹⁾

12. *Cserepes.* Bodrogmegyei pusztá-birtok volt ez, mely talán régóta a Czoboroké lehetett, mert a midőn V. János 1481-ben végrendelkezett, e pusztát több más birtokokkal egyetemben a czobor-szent-mihályi domonkos-rend társházának hagyományozta.⁹⁰⁾

13. *Csőszapa.* E helységet Mátyás király 1481-ben adományozta Cz. János-, Imre- és Mártonnak több más helységgel s talán eredetileg a Boroithi család birtoka lehetett.⁹¹⁾

14. *Erős.* (Örs.) Régebbi Czobor-féle birtok lehetett e helység, mert 1485-ben már azt halljuk róla, hogy egy egyezség értelmében Morháti Jakab özvegye: Czobor Borbála és Morbáti J. nővére: Eufémia e helységet több más birtokkal együtt, mint volt hozományukat, Cz. Mártonnak és Imrének a bácsi káptalan előtt visszaadták.⁹²⁾

15. *Gergeli.* E helységet Mátyás király 1468-ban adományozta több más birtokokkal együtt Cz. Mihálynak.⁹³⁾

⁸⁶⁾ Iványi, Helynévtár, I. 54.

⁸⁷⁾ Iványi, Helynévtár, I. 55.

⁸⁸⁾ Orsz. Lt. Dipl. 8925 sz.

⁸⁹⁾ Pesty és Iványi helynévtárai, i. h.

⁹⁰⁾ Orsz. Lt. Dipl. 24983. sz.

⁹¹⁾ U. o. 18514. sz.

⁹²⁾ Orsz. Lt. Dipl. 19082. sz.

⁹³⁾ Pesty, Helynévtár, i. h.

16. *Halmos*. Jánosival és Cz.-Szent-Mihálylyal együtt e helység képezte a család legrégibb birtokát. Midőn Zsigmond király II. János birtokait 1403-ban elkobozta, Halmos is ezek között szerepelt s előbb a Szilágyiak, utóbb a Biaiak kezére került, honnan az említett két helységgel együtt a Czoborokhoz csak 1437-ben került vissza.⁹⁴⁾

17. *Hetes*. E helységet Mátyás király 1468-ban adományozta Cz. Mihálynak.⁹⁵⁾ 1482-ben e birtokban az ó-budai ápacák emberei (Zondból) foglalást tévén, emiatt V. János pert folytatott.⁹⁶⁾

18. *Jánosi*. A Czobor család ősi fészke. A XIV. század első felében a család csak e helységben volt birtokos. 1403-ban II. János itteni birtoka (Cz.-Szt.-Mihály és Halmossal együtt) elkoboztatván, e helység is a Szilágyiak, majd a Biaiak kezére került, mígnem Cz. Mihály és Mátyás 1447-ben újból visszanyerte.⁹⁷⁾

19. *Iklad*. A család itt már a XIV. század végén birtokos volt, mert a következő század elején, 1406-ban Cz. Miklós és János e birtok egyharmad részét hozományul adták (más egyéb jószágokkal együtt) Ankó nevű nővérüknek, midőn az Szilágyi-hoz férjhez ment.⁹⁸⁾

20. *Ivánfalva*. Hetes helységhez tartozott. Mint ilyent a család 1479-ben más egyéb birtokokkal együtt odaajándékozta a czobor-szent-mihályi domonkos-rendi társháznak.⁹⁹⁾

21. *Kengi*. E helységben vagy annak környékén birtokosok voltak a Czoborok, mert 1480-ban Pakai László a miatt perelte őket, hogy e helységben levő birtokából Cz. János, Imre és Márton valamit elfoglaltak.¹⁰⁰⁾

22. *Kenyeres*. Régebbi birtok volt, mert 1485-ben a bácsi káptalan előtt Morháti Jakab özvegye szül. Czobor Borbála és Őrsi Lászlóné szül. Morháti Eufemia e helységet (más egyéb

⁹⁴⁾ Orsz. Lt. Dipl. 56. és 8925. sz.

⁹⁵⁾ Pesty, Helynévtár, i. h.

⁹⁶⁾ Orsz. Ltr. Dipl. 18730. sz.

⁹⁷⁾ U. o. 8925. sz.

⁹⁸⁾ Pesty, Helynévtár, i. h.

⁹⁹⁾ Iványi, Helynévtár, i. h.

¹⁰⁰⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18354. sz.

birtokokkal együtt), mint volt hozományukat, Czobor Márton- és Imrének visszaadták.¹⁰¹⁾

23. *Kakucs.* Mátyás király 1481-ben Czobor János-, Imre- és Mártonnak adományozta több más birtokkal együtt e helységet is, mint a mely azelőtt a Boroti család tulajdona volt.¹⁰²⁾

24. *Pethe.* A Czobor testvérek 1472-ben nyerték e helységet királyi adományul Baja várossal együtt, mint oly birtokot, mely Bajai András magszakadása folytán vált gazdátlanná.¹⁰³⁾

25. *Pacsér.* Cz. János, Imre és Márton 1481-ben nyerték adományul Mátyás királytól e helységben ama birtokot, mely azelőtt a Boroti családé volt.¹⁰⁴⁾

26. *Paraszi.* Eredetileg Morháti-féle birtok, de a Czoborok is birtokosok voltak itt. 1485-ben Morháti Jakab özvegye szül. Czobor Borbála és Morháti Eufémia a bácsi káptalan előtt átadták e helység egyharmad részét Cz. Márton- és Imrének.¹⁰⁵⁾ 1509-ben Cz. Márton és Imre, nemkülönben Podmányai János II. Ulászló királytól e helységet is adományul nyerték egészen.¹⁰⁶⁾

27. *Pest.* Itt a családnak háza volt, melyet Cz. Juszтина hozományul vitt Bélyegi Márkus Péterhez. Halála után 1495-ben e ház miatt Cz. Imre és Márton Bélyegi ellen pert folytatott.¹⁰⁷⁾

28. *Rég.* A XIV. században már Czobor-birtok lehetett, mert a bácsi káptalan által 1399-ben tartott határjárás alkalmával a család birtokai között fordul elő.¹⁰⁸⁾

29. *Szölös.* V. László király 1456-ban a Szölösi Fülöp-féle birtokokat: Szölös, Bulcsuszék és Szécsén nevű helységeket Cz. Mihálynak és Szántó Benedeknek (Szölösi vejeinek,) közösen adományozta.¹⁰⁹⁾

¹⁰¹⁾ U. o. 19082. sz.

¹⁰²⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18514. sz.

¹⁰³⁾ U. o. 17310. sz.

¹⁰⁴⁾ U. o. 18514. sz.

¹⁰⁵⁾ U. o. 19082. sz.

¹⁰⁶⁾ Iványi, Helynévtár, i. h.

¹⁰⁷⁾ Orsz. Lt. Dipl. 20254. sz.

¹⁰⁸⁾ Iványi, i. h. I. 54.

¹⁰⁹⁾ Orsz. Lt. Dipl. 15110. sz.

30. *Szécsény*. Cz. Mihály kir. aludvarmester 1456-ban V. László királytól nyerte e birtokot.¹¹⁰⁾

31. *Sári*. Valami jogot formáltak e birtokra Cz. János, Imre és Márton, mert azt 1480-ban elfoglalták Pakai Lászlótól, a mi miatt ez utóbbi pert is indított.¹¹¹⁾

32. *Szent-András*. Régi Czobor birtok volt, mert 1399-ben már a bácsi káptalan határjárást tartott itten,¹¹²⁾ a midőn pedig Czobor János (V.) 1481-ben a bácsi káptalan előtt végrendelkezett, Szent-András teleke nevű pusztáját is a czobor-szent-mihályi domonkos-rendi társházra hagyta.¹¹³⁾

33. *Szántó*. 1399-ben már a család birtoka volt, mert a bácsi káptalan itt határjárást tartott¹¹⁴⁾ 1485-ben Morháti Jakab özvegye szül. Cz. Borbála és Morháti Jakab nővére Eufémia itteni birtokukat Cz. Márton- és Imrének átengedték.¹¹⁵⁾

34. *Szent-Pál*. E helységet 1461-ben adományozta Mátyás király Czobor (IV.) János fiainak Mátyás- és Mihálynak.¹¹⁶⁾ 1473-ben a király megengedte, hogy e birtok Tapolea nevű helységgel együtt Bácsmegyéből Bodroghmegyébe kebeleztessek.¹¹⁷⁾ II. Ulászló király Cz. Imre és Márton kérelmére 1499-ben ugyanily értelmű rendeletet adott, meghagyván Bácsmegyének, hogy a Czoborokat többé ne háborgassa.¹¹⁸⁾

35. *Szilvás*. Régebbi Czobor birtok volt e helység, 1508-ban Cz. Imre és Márton itt a kő káptalan által határjárást tartatott.¹¹⁹⁾

36. *Szent-Miklós*. Mátyás király 1466-ban Cz. Mihály kérelmére átírta a bácsi káptalan azon (1464-ben kelt) oklevelét, melylyel a Szent-Miklósban levő Bárányvölgy nevű részbirtok a

¹¹⁰⁾ Orsz. Lt. Dpl. 15110. sz.

¹¹¹⁾ U. o. 18354. sz.

¹¹²⁾ Iványi, i. h. I. 54.

¹¹³⁾ Orsz. Lt. Dipl. 24983. sz.

¹¹⁴⁾ Iványi, Helynévtár, I. 54.

¹¹⁵⁾ Orsz. Lt. Dipl. 19082. sz.

¹¹⁶⁾ Iványi, i. h. I. 126.

¹¹⁷⁾ U. o.

¹¹⁸⁾ Orsz. Lt. Dipl. 22505. sz.

¹¹⁹⁾ U. o. 31841. sz.

Bessenýői családtól Czobornak ítéltetett. 1366-ban Cz. Mihály és e helység plébánosa között per folyt.¹²⁰⁾

37. *Tapolcza.* Mátyás király 1461-ben adományozta e helységet (Szent-Pállal együtt) Cz. János fiainak: Mátyás- és Mihálynak, mint volt Botlus György-féle gazdátlan birtokot.¹²¹⁾ 1472-ben Mátyás király, 1499-ben pedig II. Ulászló elrendelte, hogy e helység Bácsmegyéből Bodrogha kebeleztessék.¹²²⁾

38. *Tötös.* Morháti Jakab özvegye sz. Czobor Borbála és Morháti J. nővére Eufemia 1485-ben a bácsi káptalan előtt e helységet is átengedték egyharmad részben Cz. Márton- és Imrének, mint volt hozományukat.¹²³⁾

39. *Tad.* Ezen bodroghmegyei helység szintén azok közé tartozott, melyeket özv. Morháti Jakabné szül. Czobor Borbála és Morháti Eufémia a bácsi káptalan előtt a Czoboroknak 1485-ben átengedtek.¹²⁴⁾

40. *Wel.* Eredetileg Patai László birtoka volt, de 1480-ban Cz. János, Imre és Márton erővel elfoglalták. Ez ügyben a bácsi káptalan vizsgálatot tartott.¹²⁵⁾

41. *Zaka.* E helységet Mátyás király 1468-ban adományozta Hetes, Aranyán és Gergeli nevű helységekkel együtt Czobor Mihálynak.¹²⁶⁾

V. A Czoborok további sorsa a család kihaltáig.

A mohácsi veszedelem (1526.) az egész magyar alföld történetében forduló pontot képez s az alföld rosszra fordult sorsában osztoztak a déli vármegyékben birtokos családok is. Bács- és Bodroghvármegyék, melyek határai közt a Czoborok ősi jószágai elterültek, a mohácsi vész után a törökök dúlásainak estek áldozatul s az itt levő magyar községek lakosai részint a harcokban veszték el, részint a felsőbb vidékekre költöztek.

¹²⁰⁾ Orsz. Lt. Dipl. 16053. sz.

¹²¹⁾ Iványi, i. h. I. 126.

¹²²⁾ Orsz. Lt. Dipl. 22505. sz.

¹²³⁾ U. o. 19082. sz.

¹²⁴⁾ U. o. 19082. sz.

¹²⁵⁾ Orsz. Lt. Dipl. 18354. sz.

¹²⁶⁾ Pesty, Helynévtár, i. h.

A Czobor család jószágai is ekkor mentek itt veszendőbe, a család tagjai azonban nem pusztultak el, hanem szintén biztosabb vidékekre költöztek. Ezen átköltözésre nézve semmi biztos értesülésünk nincsen. Valószínű, hogy a családnak már a mohácsi vész előtt voltak a felvidéken is birtokai és így lehetséges, hogy a családtagok a mohácsi veszedelmet követő zavarok elől lassankint oda költöztek. Ugyanis már I. Mihályról tudjuk, hogy a bács- és bodroghmegyei birtokon kívül volt jószág, a baranyai birtokokat nem is említve, a komárommegyei Kolthán és a borsódmegyei Kint helységben, maga pedig mint Budavár kapitánya az 1458—67. évek táján a bácskai részeztől szintén távol lakott.¹²⁷⁾ Fia I. Imre, a ki előbb Bodroghmegye főispánja is volt, birta a felvidéken Besenyőt és Sólyomot s 1515-ben az oppelni hercegség kormányzója levén, szintén távol lakott ősi szülőföldjéről.¹²⁸⁾

A mohácsi veszedelem idején a családból I. Mihály fiai: Imre, V. János, Márton és III. Miklós voltak a család fejei, de hogy ezek közül részt vett-e valamelyik a mohácsi ütközetben, nem lehet tudni; valamint egyáltalán az sem bizonyos, hogy e tájban mely birtokaikon laktak vagy tartózkodtak.

A török hódítás első éveiben a család e tagjai azonban már többé nem szerepelnek, valószínű tehát, hogy mind e tájban haltak el, helyet engedve a fiatalabb nemzedéknek. A mohácsi vész után tovább virágzó Czobor családnak első szereplője és megalapítója Cz. Imre fia: *Gáspár* volt, a ki a Zápolya János és I. Ferdinánd királyok közötti viszályban ez utóbbinak pártjára állott s talán ennek köszönhette családjá fenmaradását s későbbi virágzását. Cz. Imre a hadi pályán működött, életéből azonban csak annyit tudunk, hogy Ferdinánd király hadaiban részt vett 1528-ban Trencsén bevételénél, 1537-ben pedig Zsámbokrét várának elfoglalása alkalmával annyira kitüntette magát, hogy a szokásos subsidium fizetése alól fölmentetett.¹²⁹⁾

¹²⁷⁾ Nagy Iván i. m. III. k. 205. s. k. I.

¹²⁸⁾ U. o.

¹²⁹⁾ Nagy I. i. m.

Családjának további történetét hazai genealogusaink, főleg pedig Nagy Iván, telhetőleg részletesen előadták s részint ezért, részint pedig, mivel a család ezutáni élete a Bácskával úgyszólván semmi összefüggésben nincs, a következőkben a család történetét csak főbb pontjaiban fogjuk érinteni s részletezésbe csak ott fogunk bocsátkozni, a hol a Czoborok élete a Bácskával ismét érintkezésbe jő.

A XVI. században Cz. Gáspárnak több gyermekét látjuk szerepelni. Fiai közül I. Pál 1572—88-ig a nyolcados törvényszék bírása volt, bárói rangot nyert, gyermeke nem maradt; VII. János katonai pályán szerepelt s elesett Babocsa váránál 1556-ban; György nevű fiáról, továbbá Anna és Zsófia leányairól mit sem tudunk; legnevezetesebb gyermeke s a család folytatója: II. Imre volt.

II. Imre 1567-ben táblai bíró volt, 1572-ben pedig alnádorrá neveztetett ki. Birtokokat szerzett Somogy- és Sopron-megyében. Ő volt az első egyúttal, a ki a török hódítás folytán elvesztett bácskai családi javakat visszaszerezni iparkodott. 1579-ben ugyanis az egri káptalan előtt szerződésre lépett Szegedy Ferenc egri hadnagygyal arra nézve, hogy ez a Czobor-téle bácskai jószágokat embereivel foglalja vissza, gondozza és a szokásos úrbért a birtokok lakosaitól szedje be, kikötvén, hogy az ekként begyűlendő jövedelemből egyharmadrész Gergelyt, kétharmadrész pedig Cz. Imrét illeti,¹³⁰⁾ Volt-e sikere e vállalkozásnak, arról nem értesülünk. Cz. Imre 1580. táján halt meg; három gyermeke közül *Erzsébet*, Thurzó György nádor neje, a ki férje halála után Árvamegye főispáni tisztét is viselé, birta Zólyom és Dobronyiva várakat: II. *Mihály* kir. táblai ülnök, később báró, az 1604. és 1609. országgyűlésen szerepelt, továbbá részt vett Forgács Zsigmond vezérlete alatt az erdélyiek elleni táborozásban; második neje Thurzó Zsuzsa volt, a kitől Imre (IV.)

¹³⁰⁾ Orsz. Lt. (Neo Regist. A. fasc. 1710. nr. 2.) Említik továbbá e tényt: Nagy Iván, Magyarország családai III. k. Iványi I., Helynévtár I. 58. Pesty Fr., Helynévtár i. h. Steltzer Fr., Gesch. der Bácska 50. l.

fia született, ennek ága azonban leányaiban kihalt. (Lásd II. tábla.) Harmadik fia II. Imrének II. *Márton* volt (neje Nádasdy Orszolya), kinek két fia maradt:

III. *Imre* és III. *Márton*. Ezek közül III. Imre 1625. körül kezd szerepelni, midőn az ez évi országgyűlésen a komáromi határvizsgálati választmány tagjául és a főlebbezési törvényszék ülnökéül neveztetett ki. 1630-ban már főtárnokmester. Birta Ugocsában Nagy-Szőlöst, 1656-ban pedig királyi adományként nyerte Holics és Janin uradalmakat.¹³¹⁾ Nejei: Révay Éva, Thurzó Bóra és Bánffy Zsófia voltak. Fiai, Bálintot kivéve, utódok nélkül haltak el. Leányai közül egyik Thurzó Szaniszló neje volt. (L. II. tábla.)

A család tovább folytatójának Cz. *Bálintnak* (1647.) egy fia, Ádám és Éva, Anna, Judith nevű leányai maradtak. II. *Ádám* jeles katona, a nagy Zrinyi Mklós tanítványa volt; harcolt a törökök, a franciák ellen és tábornokságig emelkedett. A lázongások idején I. Lipót királytól elpártolván, az elégtelenséghez állott, kiknek részéről 1684-ben Pozsonyban Lothringeni Károly hg. és Abele Kristóf hg. királyi meghatalmazottak előtt tért át a király hűségére vissza. 1685-ben Érsekújvár megvétele végett a Komáromba gyűlt sereghez csatlakozott s részese volt a győzelemnek, melyet Lothringeni Károly hg. ekkor Ibrahim vezéren nyert. Meghalt 1692-ben, több leánya és egy fia maradt:

Márk, a ki tábornok és királyi főajtonállómester volt 1715—23-ig. Részt vett a Rákóczy elleni háborúban s 1704-ben a gerencséri ütközetben a kurucokkal szemben megmenté Heister tábornok életét az által, hogy a hajdút, a ki az ütközet hevében a tábornokra halálos csapást mért, lelőtte.

E közben másfél százados viszontagság után Magyarország alsó részei felszabadulván a török uralom alól, e vidéken 1699 óta a vármegyék ujjaszervezése s a régi birtokok visszacsatolása az e célra az 1715. évi országgyűlés által kiküldött u. n. újszerzeményi országos bizottság (neoacquistica commissio) által

¹³¹⁾ Orsz. Lt. Garfm-Szent-Benedeki konvent levéltára, fasc. XII. nr. 8.

megkezdett. E bizottság, melynek egy része 1716-tól fogva Szegeden, gr. Volkra elnöklete alatt működött, a kormány intenióihoz híven azt tervezte, hogy a múlt háborúk költségeinek némi megtérítése fejében úgynevezett „mixta donatio“-k által magánosokra fogja átruházni a visszakerült birtokokat és az innen befolyandó összeggel fogja kárpótolni a teljesen kiürült katonai kincstárt. A szegedi küldöttség első sorban a régi birtokosokra volt tekintettel, kik ha birtokjogukat igazolni tudták és jószágaiknak ismét uraivá akartak lenni, tartoztak a viselt háborúk költségeinek megtérítése fejében, a birtok arányához képest, felsőbb helyen kivetett bizonyos összeget a királyi kamaránál lefizetni s ekkor mixta donatio, vagyis királyi kegyelem és a lefizetett pénzösszeg révén új adomány gyanánt kapták vissza egykor elvesztett uradalmaikat.

Mikor és hogyan fordult Cz. Márk e bizottsághoz aziránt, hogy őseinek egykori bácskai birtokait visszaadják, nem tudjuk, tény azonban, hogy ő, aki már 1722-ben Bodroghvármegye főispánjává neveztetett ki, 1727-ben az úgynevezett bajai uradalmat, mely Baja városból, Szt.-Iván, Bikity, Gara, Vaskút és Bátmonostor helységekből és tíz pusztából állott,¹³²⁾ visszanyerte. Ugyanez év okt. 6-án szerződést kötött Baja városával, mely szerint érvényben tartja annak királyi szabadalmait és Istvánmegye s Szurduk pusztákat egészen, Vaskút, Vranjos és Csávoly pusztákat pedig részben átengedi a városnak évi 15600 forint haszonbér fejében. A többi birtokokat, melyekhez a tiszta kir. adományként nyert Almás, Matheovics, Hegyavica, Jankovác, Ivánka, Hölcs és Roglaticea nevű helységek is tartoztak, bizonyára egyeseknek adattak bérbe. Cz. Márk 1728-ban hunyt el s nejétől Lichtenstein Antonia hercegnőtől József nevű fia és Antonia leánya maradtak, a ki Cordona hg. neje lőn.

A Czobor család utolsó férfi sarja, *József*, pazarló és költekező főúr lévén, már az által is nehéz helyzetbe jutott, mert

¹³²⁾ E puszták: Szurduk, Vranjos, Istvánmegye, Rém, Borota, Side, Csávoly, Mátéháza, Tataháza és Mélykút. (Orsz. Lt. N. R. A. fase. 1613. nr. 19.)

atyjától a nagy birtokon kívül nagy adósságot is örökölt. Atyja ellen bizonyos Leeb József nevű hitelezője 172,663 frt erejéig pert folytatott s meg is nyert éppen a tájban, midőn Czobor József 1729-ben a bajai uradalmat 5700 frtért Berdeczky Ignác-nak adta bérbe. Néhány hónap múlva, szept. 7-én azt önkényűleg ismét másnak, t. i. Radics János bácsvárnegyeyi alispán-nak engedte által, a miből az illetők közt szintén per támadt. E közben a Leeb-féle tartozásra nézve 1731-ben végrehajtás folytán a bajai uradalom jövedelmei lefoglaltattak s innen fogva a 65000 frtra becsült uradalom Leeb özvegyénél¹³³⁾ maradt zálogképen mindaddig, mígnem József gróf 1741-ben kamarai engedély alapján azt br. Vay Lászlónak és Orezy Lőrinenek 14000 frtért el nem adta.¹³⁴⁾

Cz. József, a ki Pesten 1771-ben halt el, végső éveiben szegénységre jutott s állítólag ama kicsiny nyugdíjából éldégt, melyet neki Mária Terézia királynő adott; mert mint egyik életírója mondja: „szertelen pompákra pazarlá el szép uradalmait s vénségére teljesen kimerült; halála után pedig hidegen temette el emlékezetét a maradék.”¹³⁵⁾

VI. A család címere.

Mikor és mely királytól kapott nemesi címet a Cz. család, genealogiai íróink nem említik s erre vonatkozólag írott nyomokat feltalálnunk eddig nem sikerült.¹³⁶⁾ Tény azonban, hogy a család a mohácsi vészt követő időkben önálló nemesi címet használt, melyet Nagy Iván jeles genealogusunk (Adami, Scuta Gentil. tom. II. után) a következőkben rekonstruál:

vízszint osztott pajzs, melynek felső kék udvarában félhold felett csillag, alsó kék udvarában pedig két structoll lebeg, a pajzs feletti sisak koronáján kettős kereszt.

¹³³⁾ 1738-ban Haymerle János Farkassal lépett szerződésre a bajai uradalmat, illetőleg Cz. József gróf, midőn 7000 frt vételár köttetett ki; de hogy e szerződés érvényesült volna, nincs tudomásunk. (Orsz. Lt. N. R. A. fasc. 1612 nr. 45.)

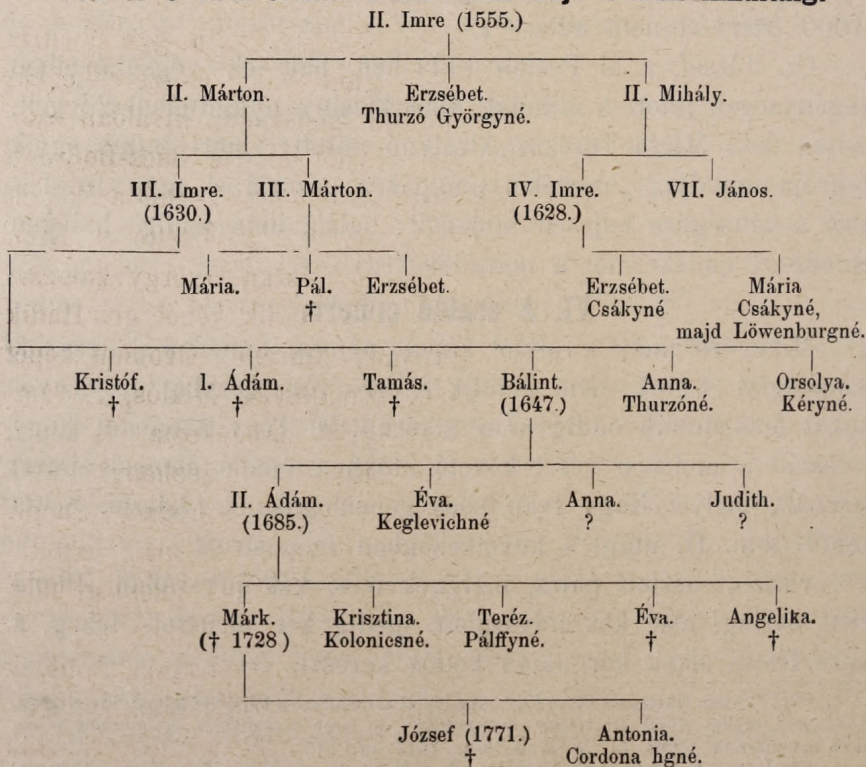
¹³⁴⁾ Iványi I., Baja város története. Bács-Bodrogh vármegye Tört. Társ. Évkönyve. 1886. évf. 174—177. l.

¹³⁵⁾ Nagy I., i. m. III. 210.

¹³⁶⁾ A család legrégebbi címere 1458-ból való, de nem bizonyos, hogy eredeti. Az orsz. levéltárban. (L. Arch. Ért. 1893. évf. 338. l.)

A grófi címernél ez ősi címer egy négy udvarra osztott pajzs közepére ötödiknek jutott. A többi négy udvar közül az 1. és 4. vörös udvarban zöld halmon álló koronából két elefánt-ormány közt egyszarvú emelkedik ki; a 2. és 3. vörös udvarban zöld halmon álló koronán két elefánt-ormány között koronás oroszlán áll. A pajzs felett grófi koronán három nyílt sisak áll, mely körül a jobb oldalin két elefánt-ormány között koronás oroszlán, a bal oldalin két elefánt-ormány között egyszarvú, a középső sisakon pedig két strucc között egy gólya áll, mely csőrében kigyót tart, szemközt feléje egy sas repül.¹³⁷⁾ A foszladék jobbról arany-kék, balról ezüst-vörös.

VII. A Czobor-család nemzedékrendje annak kihaltáig.

Dudás Gyula,

¹³⁷⁾ Gr. Cz. Ádám pecsétje 1685. Nagy I., i. m. III. 205.

Cárca.

Közli: a. gy.

Gyűjteményeink gyarapodása. Társulatunk könyvtára a legutóbbi időben a következő művekkel gyarapodott: „Századok“ V—VII. füzete, „Arch. Értesítő“ III. kötete, „Gazdasági Értesítő“ 2. szám. Délmagyarorsz. muzeum-egylet közlönye 1 füzet. Dr. Baróti L. Adattár Délmagyarorsz. XVIII. századi történetéhez I—II. kötet. „Turul“ a magyar heraldikai társaság közlönye I—II. füzet. A lapok közül: „Bajai Közlöny“- és a „Szabadkai Közlöny“-nek a lefolyt évnegyedben megjelent számai. Éremgyűjteményünk: 1 drb Mária Terézia korabeli denárral szaporodott.

Főispáni arcképsorozat. Sándor Béla úr, e vármegye illustris főispánja, egyrészt a művészetek iránt való előszeretetének, másrészt pedig főispáni elődjei iránti pietásának kiválóan szép jelét adta azáltal, hogy a mohácsi vésztől kezdve Bács-Bodrogh vármegye összes eddigi főispánjainak élet- és korhű arcképeit megszerezte s a főispáni fogadó teremben helyeztette el. Ezen arcképek közül 6 érsek-főispán képét Császka György kalocsai érsek, a világi főispánok közül pedig Hadik képét gr. Hadik B. Endre, Győry képét gr. Hunyady Imréné, Gromon képét Gromon Dezső, Mihajlovics képét Mihajlovics Miklós, Podmaniczky képét br. Podmaniczky Frigyes ajándékozta. E képek tehát a mohácsi vész utáni első főispántól: Széchenyi Páltól egészen Gromon Dezsőig ölelik fel a főispánok sorozatát s nemcsak méltó díszül szolgálnak a vármegyepalota főispáni fogadótermének, hanem szép tanubizonyosságai egyúttal jelenlegi főispánunk kegyeletének és áldozatkészségének.¹⁾

Nemes családok összeírása. Bars vármegye alispánja, Dombay Vilmos, junius 1-én kelt átiratával fölkérte társulatunk elnökét, Schmausz Endre alispán urat, hogy a megyei nemes családok

¹⁾ A vármegye alispánjainak arcképsorozata Schmausz alispán úr műpártoló buzgalma folytán, szintén készülöben van, sőt az alkotmányos aera alispánjainak (Pál Antal és Lovászi Mihály) képei már el is készültek.

összeállításának módozatát közölni sziveskednék, mert Bars vármegye történeti és régészeti bizottsága most tervezendő művének megírásánál a bácsmegyei történelmi társulat kiadásában megjelent dolgozatot kívánja irányadóul venni. Schmausz alispán úr, társulati titkárságunk közreműködésével, a kívánt felvilágosításokat Barsvármegye alispánjának megküldötte.

Tóth Kálmán szobra. Vármegyénk a Baján f. évi június 3-án leleplezett Tóth Kálmán szoborral ismét becses műemlékkel lett gazdagabb. A szobrot Bezerédy Gyula fővárosi jeles művész készítette s mindössze 12000 frtba került.

Szakirodalom. Megjelent *Vukovics Sebőnek*, az egykori 1849-es igazságügyminiszternek, emlékirata. Sajtó alá rendezte Bessenyei Ferenc orsz. képviselő. A mű második része bennünket is közelebbről érdekel, amennyiben a szerb lázadást oly behatólag tárgyalja, mint a hogy hazai történetíró ez ügygel eddigelé még nem foglalkozott.

Társulatunk tagjai közül: *Érdújhelyi Menyhért* kiadta „A karlócai patriarchatus és a boszniai gör. kel. egyház“ című tanulmányát. (Budapest, Athenaeum 1894. 8° 1—15. l.) *Grosschmid Gábornak* „Péter és Bánk-bán összeesküvése“ című kritikai tanulmányát közölte a „Zombori Hirlap“ pünkösdi száma. E dolgozat Érdújhelyi Menyhért hasoneímű művének bírálata, mely annak idején Évkönyvünkben is megjelent. *Egy névtelen író* a Budafalvi Vermes család történetét ismertette a „Szabadkai Közlöny“ f. évi 23-ik számában. *Dr. Thim József* cikket írt a „Bácska“ egyik közelebbi számában „Kossuth és a szerbek“ cím alatt, melyben helyi vonatkozású dolgokat is érint, nevezetesen az ujvidéki szerbekre vonatkozólag. *Dr. Dudás Gyula* a Zsigmond király korabeli francia utazónak, Bettrandon de la Brocquière-nek, útjegyzeeteiből közölte az alsó Tisza vidékére vonatkozó részeket. (Zombori Hirlap 39.)

A M. Történelmi Társulat, melynek vármegyénk is alapító tagja, f. évi június 7-én Budapesten tartott gyűlésében gróf Teleki Gézát választotta elnökévé.

A délmagyarországi Muzeum-egylet f. évi június 6-án tartotta közgyűlését Temesvárott. A folyó ügyek elintézésén kívül dr. Berkeszi István tartott felolvasást: „Adatok a reformkorszak történetéből Temesmegyében“ cím alatt.

Vármegyei muzeum. Vármegyénk nagyérdemű alispánja közelebbről elhatározta, hogy történelmi társulatunk gyűjteményének gazdagabbá és teljesebbé tétele végett a vármegye törvényhatósága tulajdonát képező régi tárgyakat, melyek eddig a levéltárban őriztettek, társulati muzeumunk részére engedi át. Örömmel vesszük tudomásul az alispán úr elhatározását, mert így már lesz kilátás arra, hogy társulati szerény gyűjteményünk lassankint valóságos megyei muzeummá női ki magát.

A zombori olvasókör f. évi aug. 20-án üli meg fennállásának ötven éves jubileumát. Erre az alkalomra Grosschmid Gábor társ. titkárunk megírta a kör monografiáját, mely nyomtatásban is meg fog jelenni. Ismertetésére annak idején visszatérünk.

Iványi István társulati alelnökünk és kitűnő munkatársunk közelebbről sajtó alá bocsátja a „Bács-B. vármegye Helynévtára“ című művének II-ik kötetét, melyre előre is felhívjuk olvasóink figyelmét.

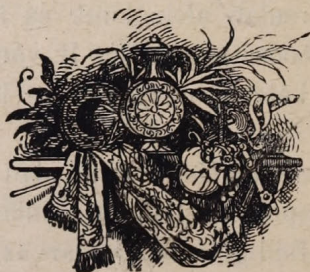
Vasvármegye nemes családai cím alatt becses genealogiai munkát adott ki a napokban Balogh Gyula, vasmegyei főlevéltárnok és történész. Eddigélé tehát már az ország két vármegyéjéből (t. i. Bács-B. és Vas) birjuk a nemes családok történetét irodalmilag feldolgozva.

A bácskai kincstári levéltár. A m. kir. belügyminiszter nem rég úgy intézkedett, hogy a temesi kincstári levéltár Temesvárról a budapesti országos levéltárba szállíttatott fel. Mivel a régi bácskai kincstári jószágigazgatóság iratai, — melyek vármegyénk múlt és jelen századbeli telepítéseinek, birtokrendezéseinek, úrbéri szabályozásának stb. legbecsesebb forrását képezik, — eddig Zomborban a kincstári u. n. toronyépület padlásán rendezetlenül heverték, társulati titkárságunk magán úton figyelmeztette az országos levéltár igazgatóját, hogy a

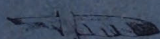
bácskai kincstári iratok összeszedése és fölszállítása iránt tegyen lépéseket a belügyminiszteriumnál.

A horgos-martonosi határon, tehát vármegyénk mesgyéjén, érdekes népvándorlaskori és ősmagyar sírokat ásatott fel dr. Tergina Gyula szegedi tanfelügyelő s ismert régész. A leletek ismertetését és rajzait az Arch. Értesítő f. évi júniusi füzeté közli.

Vármegyei monografiánk megírásának ügye szépen halad előre. A történelmi rész már csaknem teljesen készen van, nemkülönben az ágost. evangélikus és a református vallásfelekezetek egyediratai is. Reméljük, hogy ez év végeig a többi részek írói is be fogják fejezni dolgozataikat s hogy a mű nyomtatását a jövő év elején már meg lehet kezdeni.

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI:

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

✻ X. ÉVFOLYAM. III. FÜZET. ✻

ZOMBOR.
BITTERMANN NANDOR KÖNYV- ÉS KÖNYOMDÁJÁBÓL
1894.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkálatokat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grosschmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

Szlatkovics Máté

zombori róm. kath. plébános emlékirata.

Latinból szabadon fordította és közli: **GROSSCHMID GÁBOR.**

(Bevezetés.)

Mikor József császár mindazon szerzeteseket, a kik tanítással nem foglalatoskodtak, beszüntette vagy eltörölte, ezek között volt a zombori Szent-Ferencrendiek zárdája is, melynek tagjai a bajai és bácsi zárdába költöztek, minthogy pedig a barátok Zombor város római katolikus plébánia teendőit is végezték, a császár a zárdaeépületet és templomot Zombor város katolikus híveinek adományozta, a kik azután a Mária Terézia királynétól nyert szabadalom következtében 1781-ik évben megválasztották első római katolikus plébánosnak Jagodics Istvánt, ki 1785-ik évben elhalálozván, helyette megválasztatott ugyanazon évben Szlatkovics Máté, a ki 1806-ik és így 21 évig maradt zombori plébános.

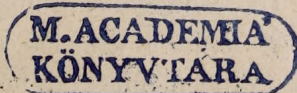
Szlatkovics irodalommal is foglalatoskodván, latin nyelven írt Zombor város multjára vonatkozó emlékiratot hagyott hátra, mely reánk is eljutott; ezen emlékirat, ha sokban hiányos is, mindazáltal sok figyelemreméltót is tartalmaz Zombor város multjáról; ez indított engem is azt magyarra fordítva, a nagyközönséggel közölni.

Az emlékirat Zombor város tanácsa és polgáraihoz van címezve és egy latin chronosticonnal kezdődik, melyet fordítani a nélkül, hogy jelentőségét el ne veszítse, nem lehetvén, azt eredetijében kényteleníték bemutatni:

A.
Senatui
C., aC. LeCt
L r. C

Zombor

par. LoC. feL. c¹)

1) Amplissimo Senatui, Civibus ac lectori libere regie Civitatis Zombor, parochos loci felicitatem.

Ezen chronosticon, ha hozzá vesszük a Zombor névben rejlő m betűt, az 1800-ik évet tartalmazza és így az emlékirat valószínűen ezen évből származik és szabad fordításban így hangzik:

Tekintetes, Nagytekintetű uraim, barátaim, testvéreim, fiaim, koszorús koronái öregségemnek, a kik között mint lekipásztor éltem virágát oly kedvtelve töltém és isten kegyelméből viruló egészségben öszültem meg, tinektek, nagyon tisztelt városi tanács és polgárok, óhajtom felajánlani örök emlékül ezen iratom, melyben elődeitek, valamint a most életben lévőknek tetteit, úgy a város régi, valamint mostani állapotát megírtam, fogadjátok szívesen, mint irányatokban tanusított hála jelét és tartsatok meg emlékeitekben, ti, valamint utódaitok.

Fogadjátok egyszersmind a nagytekintetű városi tanács, valamint a tisztelt város polgárai is, jövőendő boldogságtokért, mint helybeli plébánosnak, leghőbb kívánatát.

*

Szlatkovits emlékirata.

A kegyes olvasóhoz.

Aki egy régente ismeretlen, de most szabad királyi várossá lett helyet keres, az sötétségben működik, így jár az is, ki Zombornak őstörténetét kutatja, dacára annak, hogy állíthatjuk, hogy Zombor egy század tartama alatt annyira haladott, hogy a nagyobb városok közé számíthatatik és körülményeinél fogva az ország kiválóbb városává emelkedett.

Kegyes olvasó!

Ha csodálkozol, hogy egy plébános, kinek egyedüli kötelessége az isteni tiszteleti dolgokban eljárni, ily dolgokkal foglalkozik, vedd mentségül, hogy ennek egyedüli oka, hogy nemesak katolikus híveim, de a görög nem egyesült hitűek is, kik a város lakói között többségben vannak, irányomban mindenkor a legnagyobb hajlandóságot tanusítottak, ezen körülmény indított engem arra, hogy szabad óráimban kedvelt Zombor városnak történetét 1711-ik évtől kezdve, egész a jelen időkig megírjam.

A város eredetéről.

Minden magyar előtt tudva van, hogy Zombor Schytan és Gyula hercegek testvérek voltak, vajjon Zombor a hely kellemessége, vagy csak termékenysége miatt adta saját Zombor nevét a városnak, mint azt fivére Békés megyében Gyulára nézve tette, nem tudhatni, mert ezt tagadni vagy bizonyítani nem lehet, csak azt tudjuk, hogy Zombor egy előkelő hercegnek volt a neve. Vannak többen, kik azt állítják, hogy Zombor a mohácsi vész előtt Czobor-Szent-Mihály nevet viselt, ezt azzal akarják támogatni, hogy a most a magas Grassalkovics hercegi család tulajdonát képező bajai uradalom, hajdan a híres Czobor grófok birtoka volt és hogy annak határa az akkor még pusztá Gákova lett volna, sőt hogy a mostani zombori határ is a Czoboroké volt és Zombor város idő folytán a hasonló Czobor névtől kapta volna nevét.

De erről nem létezik bármely okmány sem a megyei, sem pedig a városi levéltárban. Pater Alexievics Szt-István dicsőítéséről írt könyvében azt állítja, hogy Szent-István Zomborban apátságot alapított, minthogy azonban Erdélyben és Galiciában is van Zombor nevű város, nem tudhatni, melyik Zombort tartja Alexievics Szent-István Zomborának? lehetett az Erdélyben is, hol Zombor vezér meghalt.

Vannak egyébiránt Zomborban 100 éves emberek, úgy mások is, akik elődeiktől hallották, hogy Zombor nem volt más, mint a keresztények és törökök vére által áztatott erődített helyiség; bizonyítják ezt a törököknek a város Gradina nevű pusztáján látható táborhely maradványai, valamint ennek általellenében egy stádium távolságra Putnik István város bírása birtokán egy dombon létező sánchely maradványa is, mely utóbbi helyen a csatorna ásatása alkalmával csodás nagyságú embercsontokra akadtak, de mi ismertető jel sem találtatott, vajjon a talált csontok a törököktől, vagy a keresztényektől származtak-e?

Főtisztelendő bodrogh-monostori apát és a kalocsai káptalan kanonokja Katona István, Magyarország híres történetírója

állítja, hogy 1733-ik évben Zombor az okmányokban előbb mint királyi kincstári falu, később pedig, mint szinte ily minőségű mezőváros említettik.

A város fekvése.

A ki inkább kedveli a rónaságot, mint a magas hegyeket, annak Zombor különösen tetszhetik, melynek észak felé eső határát igen kies szőlővel beültetett dombok övezik körül, ezen Telecskának nevezett magaslatok a mérnökök véleménye szerint a Baranyában lévő harsányi hegygyel egyenlő magassággal birnak. Ezen részhez legközelebb fekszik Nemes-Militics községe, melyet magyarok és illyrek laknak, ezen volt kincstári község területét dicső emlékü II-ik Ferenc császár 1803-ik évi december 9-én örök tulajdoni, valamint a kegyúri joggal is, több egymás között rokonságban lévő családnak adományozta. Ezen nemes családok a következők voltak: Czintula, Piukovics, Allaga, Hajnal, Pál, Zorád, Berko, Ivanics, Kocsis, Littvay, Mátyus, Dózsa, Nagy, Horváth, Odry, Molnár, Bagi, Csernyus, Kanyó, Kunszabó, Laczkó, Alföldy, Buday, Körmendy, Radics, Mandics, Barasevics, Klinovszky, Markovics, Knézy, Vidákovics, Ivankovics, Kaity, Vujevics, Bajcsi és Tar. A helység határát a közlegelőn és a szőlőkön kívül 10200 hold képezi.

Zombor várost még több község határa keríti körül, így Sztanisits, Krusevlya, Gákova, Bezdán, Monostorszegh mezőváros, Kupuszina és Apatin mezőváros, továbbá Priglevica-Szent-Iván, Szónta, Doroszló, Sztapár, Szivac, Kernyaja és Csonopla. Az egész ezekkel szomszédos zombori 3 órányi hosszú, de keskenyebb városi határ területe kitesz 42,000, 2000 négyszög ölével számított holdat. Maga a város hossza, valamint szélessége gyalog mintegy egy órányira terjed és négy oldalról nyitva áll bemenete a széles és barátságos utcáiba. A belsőség nagy részben szőlőkkel van körülvéve. A külsőség magasabban fekszik a belsőségnél, ezen okból nagy esőzések alkalmával a vizek az utcákat elöntik, de ezeknek levezetése céljából az egész városon

végig egy levezető csatorna létezik, mely az összegyűlt vizeket rövid idő alatt a Mosztonga vize medrébe vezeti le.

A lég- és életmódról.

Hogy a város légköre egészséges, leginkább bizonyítja azon sok öreg, mindkét nembeli egyén, kik között nem egy éri el századik életévét. A városnak igen kellemes ivóvize van több kútjában a belvárosnak, valamint több szállás, kert- és szőlőben. A nép azonban nagyon kedveli a saját határában termett borát, ellenben a nemesek és vagyonosabbak baranyai, tolnai, szerémi, sőt a Dunán hozott hegyi borokat isznak, melyeket drágán fizetnek meg, akója gyakran 10 forintba is kerül. A polgárok és mesteremberek ritkán sütik otthon kenyерüket, hanem a piacon vásárolják. A hús jó és elegendő. Zöldséggel, főzelékkel, tejjel, hallal és egyéb szükségessel bőven ellátja saját piaca.

A föld termékenységéről.

A város földje a legtermékenyebbekhez tartozik, egy holdnyi területen gyakran ötven pozsonyi mérő gabona is terem. A polgárok vetélykedése következtében a föld ára annyira növekedett, hogy egy holdnak ára, mely húsz év előtt 10 frttal megvásárolható volt, jelenleg 100, sőt 160 frtra emelkedett. A föld termékenységét bizonyítja azon körülmény is, hogy a hatóság összeírása szerint a város területén mintegy 400,000 gabonakereszt terem.

Az erdőkről.

A városnak két erdeje van *Buková*c és *Sikara*, az első 960, a második 190 hold területtel közel a városhoz, melyben tavasszal és a nyáron a nemesség, valamint a polgárság, de főleg az ifjúság mulatni szokott és a melyek télen ellátják a várost tűzi fával és ezáltal szép jövedelmet hoznak.

Ezen erdőknek megteremtőjére, Markovics Józsefre méltán megemlékezhetünk, ki előbb Pozsega vármegyének alszolgabírája volt és azután a város kapitánya és bírása lett, Markovics Szlavóniából hozta a makkot, melyet azután maga kezével vetett el

és a melyből csakhamar terebélyes tölgyerdő lett. Ő szabályozta a város utcáit és pusztáit. Ő volt az, aki a Dunát a Tiszával összekötő csatorna ásatása előmozdítása végett egy császári biztosságot kért és hozott; végül a Szent Szűz Mária tiszteletére egy kellemes fekvésű dombon kápolnát építtetett és 6 holdnyi területű alapítvánnyal látott el.

Ezen sok érdemeiért öfelsége Mária Terézia királyné Markovicsot arany érdeméremmel díszítette, egyetlen leányát pacséri Odry András királyi tanácsos és Bács-Bodrogh vármegye első alispánja vette nőül.

A város régi állapotáról.

A vad, betörő Ottománok az egész vármegye lakosságát vagy megölték, vagy rabságba magukkal hurcolták; a régi lakók mind magyarok és keresztények voltak, mi kitűnik azon régi kéziratból, mely a vármegye levéltárában őriztetik és a melyben összeirattak a dézsma kötelezettek, melyet a régi szokás szerint a tisztviselők és plébánosok szedtek be. Az összeírt nevek mind magyarok, 1711-ik évben a vármegye első alispánja horvát eredetű volt, zajezdai Patacsics István báró, a ki későbbben perszonális, az az a királyi ítélőtábla elnöke lett.

A hódító törökök Zombort választották parancsnokuk székhelyül. Lakhelye a jelenleg Sztrilich Márk házának helyén létezett, azért az utcát is, melyben a pasa háza volt, illyr nyelven: „pašina sokák“-nak nevezték. A törökök fürdőjüket a mostani Friderik ház helyén építették.

A török mecsetekről.

Hogy istenüket imádhassák, a törökök maguknak hat mecsetet, „dzsámiát“ építettek. Az első a mostani vásártéren létezett, a hol most a vármegyeházát építik. A második volt a felsővárosban, azon a helyen, hol a nem egyesült görögök 1786-ik évben a lerombolt mosea törmelékeiből keresztelő Szent János tiszteletére templomot építettek, toronynyal és órával ellátva, egyszersmind a templom mellett egy márvány keresztet is emeltek. A harmadik mecset a nemes-militicsi úton volt, az ott látható fakereszt

helyén, melyet Markovics Mátyás kapitány emelt és alapított. A negyedik, a hol jelenleg Buzagics János kereskedőnek és templomatyának háza van; az 5-ik az emeletes gimnázium épületének helyén, végre a 6-ik mecset Sztrilich György városi szenátor házhelyén volt.

Az első keresztény lakókról.

A török rabság idejében a szerbek, bosnyákok, dalmátok, horvátok és bunyevácok lassan-lassan, de sok ideig sereglettek ide. A hagyomány és az unokák előadása szerint a Boszniából jött keresztényekkel együtt jöttek be és pedig a közönséges nemzeti népies öltözetekben a Szent-Ferenc-rendbeli barátok is, akik azután a népet minden kül papidisz nélkül, a most is divatba levő kolótánc és egyéb népszerű szokásos vígságok között sem szüntek meg oktatni a keresztény hit alapelveire és ágazataira.

Zombor mint határszél.

A törököknek őfelsége első Leopold császár által Bács vármegyéből történt kiűzetése után Ujvidék, Zombor, Szabadka, (most Maria Theresiopolis), Kanizsa, Zenta, Titel, Ó-Becse katonai határszélekre, védvidékekre, úgynevezett sáncokra alakítottak, melyeknek örökös kapitányokat rendeltek parancsnokokul, így Szabadkán örökös kapitányok voltak a Szucsicsok, Zomborban pedig fiúról-fiúra a Markovicsok, kiknek elseje Markovics Domonkos a szlankameni ütközetben a törökök ellen a hazáért dicsőségesen elesett. Ennek fia volt György, György halála után Márk, utána Domonkos fiatalabb fia Mátyás következett a zombori kapitányságban, ezt követte végül fia Márk, ki később mint őrnagy átment a tiszai kerületbe, onnan pedig, mint alezredes a péterváradi és gradiskai ezredekbe.

Mihályevics Bonó Szt-Ferencbeli szerzetes és rendi szónoknak „*Putnik zomborszki*“ című kis könyvéből tudhatjuk, hogy Markovics György után a zombori sáncok parancsnoka gróf Brankovics lett, kit ismét a Markovicsok követtek, az 1737-ik évben kitört török háborúban a sáncok hadai a legöregebb ka-

pitány Szucsics Jakab parancsnoksága alatt egyesítve, a törökök ellen mentek. Szucsics után következett Markovics Márk, kik mindketten fősztrázsamesterek voltak a lovasságnál, a gyalogosok kapitánya volt Damjanovics János, hadnagyok voltak: Bokerovics Mihály, Parcsetics Márton, Raics Bertalan, Basics János, Paukovics Gábor és Pletikoszics Mihály, a lovasság zászlótartói voltak: Bogisics Márk, Radišics Szaniszló és Lallosevics János, utóbbi szinte elesett a törökök elleni küzdelemben. A gyalogosok zászlótartója volt Lukics és Oretics Jakab. A többi közlegénységnek családi neveit fel nem említhetjük, csak egyet említek meg közülök: Csuvardics Illést, aki a királynétől kitüntetést és „szabados” előjogot kapott.

Zombor viszontagságai.

Mihajlovics Bónó páter szerint 1541-ik évben a törökök uralkodtak Zomborban, 1687-ik évben a törökök kikergettettek. 1706-ik évben pedig következett Rákóczy fejedelem felkelése; 1716-ik évben ismét kitört a háború és a törökök újból ostromolták Péterváradot, a bekövetkezett béke után Zombor mezőváros lett, de soha se szűnt meg királyi városi cím elnyerésére törekedni

Zombornak a királyi városok sorába való felvétele.

Zombornak, mint mezővárosnak lakói megemlékezték elődeik fegyverdicőségére és a tett sok áldozatra, végre mégis sok fáradozás után városunkat az ország szabad királyi városai közé emelték. A városi hadosztály kapitányát, nemes Parcsetics Mártont, mint képviselőt teljes hatalommal ellátva, Bécsbe küldötték. A kérelem megadásától, a dicsőségesen uralkodó királyné Mária Terázia nem volt idegen, főleg Ferenc császár mint társuralkodó közbenjárása következtében. Mikor a kinyert privilegium 1749-ik évi március havában megérkezett a város határához, a város egész lakossága, az összes városi kitüntőségek kíséretében, élükön a város bírása, Parcsetics Miklóssal és az egész mindenünnen összesereglett néppel elébe ment és a legnagyobb örömjaj kifejezése között mindannyian a városházához vonultak.

Ezen első öröm kifejezését követte a második ünnepély, mikor méltóságos gróf Koller István ugyanazon év ápril 22-én, mint ezen ügyben megbízott királyi biztos, mozsárdurrogatások és lövöldözések között, a katonaság tisztelgése mellett a városba bevonult. Másnap a szokásos Veni Sancte (isteni tisztelet) megtartása után a kegyelmes privilegium felolvasva meghirdettetett.

Mikor őfelsége Mária Terézia királyné a zombori sáncot az 1741-ik évi országgyűlésnek 18-ik t. c. rendelete szerint polgárosította és a várost, mint királyi várost a sánchelyébe mint hatóságot birtokába legkegyelmesebben bevezetni rendelte, ezen legmagasabb határozat következtében Zombor városának az ország szabad királyi városai sorában beiktatása meghirdettetett. Végezetül a gyülekezet őfelségének örök hűségét és örök háladatosságot ígért.

A felszabadult nép legnagyobb öröme és megelégedése között végezvén be a királyi biztos megbízását, végre hazatért.

A kegyelmes privilegiumban a következő puszták adattak át a város birtokába: Bukovac, Csicsova, Gradina, Ivanovoszellő, Sáponya, Belity, Nenadity, Karankoria, Ráncsova, Bratyevity és Piperos.

Miután a város őfelsége a királyné és őfelsége Ferenc dícső férje kegyelméből királyi város lett, ezen változás annyi költséget okozott a városnak, hogy kénytelen volt magát nagy kölcsönökkel terhelni meg.

Az első kölcsönt a város őexcellenciája császári kamarás és örökös főispán Batthyányi gróftól vette fel, minthogy pedig a város a kötelezvény feltételei ellenére nem fizetett kamatot, annál kevésbbé tőkét, a gróf az egész városi birtokot a maga részére jelzálogilag lekötötte és a kötelezvényi feltételek értelmében a bíróság határozata folytán birtokba is vette, egyszersmind idegen telepesekkel benépesíteni kezdte. A polgárok, mikor látták, hogy a gróf nemcsak házaikat és szöleiket foglalja le, de külbirtokaikat is, hol marháikat tartották, birtokba venni akarja, megijedtek és megemlékezve régi bajnoki vitézségükre, melynek kifejező jelképe

volt azon a királyné által adományozott címerben látható oroszlán is és azon sok küzdelemre, melynek szomorú emlékéül még akkoron a gradinai pusztán láthatók voltak azon romok, melyek hajdan az ott elpusztult keresztény templom falai voltak és melyeket a nép klissának (ecclesiának) nevezett, dicső emlékeik által fellelkesülve, minden kitelhető erejüket összeszedve, egyesülve és minden nélkülözhető ingóságaikat eladva, annyi pénzt teremtetek, hogy képesek voltak Batthyányi kölcsönét kamataival együtt lefizetni és így szabadságukat maguk erejéből ujjonnan megszerezni. Azonban szegénységük még sem engedte meg, hogy a város a neki csekély 800 frt árért felajánlott azon nagy területet, a melyeken jelenleg két mezőváros Apatin és Bezdán, úgy Kupuszina, Doroszló, Ó-Sztapár, Kernya, Ó-Morovica, Pacsér, Krusevlya és Gákova községek léteznek, elfogadhatta volna.

Ezen városnak két nagy folyó, a Tisza és Duna közötti fekvése, úgy a kebelében létező vármegyeháza, valamint a Dunát a Tiszával összekötő Ferenc-esatorna nagy jövővel biztatja és előnyös helyet ad az ország többi városai között.

A városnak birtokbani bevezetése.

A királyi biztos jelenlétében végbement városi tisztújítás után a város hatósága bevezettetett (statutio) az őt tulajdonul megillető 12 pusztá birtokába.

Ezen birtokbavezetésnél jelen voltak a király képviselőjében (homo regius): tekintetes borsódi Latinovics Péter, a vármegye másod alispánja, a kalocsai káptalan részéről Knezevics Antal kanonok, törvényes bizonyságul Ősejte Imre szolgabíró, a szokásos törvényes bevezetés után a határok körüljárás közben felhányt halmok által jeleltettek ki és az összes területek a város birtokába a királyi biztos által átadattak.

A birtokbai átadás (statutio) után a királyi biztos következő beszédet mondott: Őfelsége megbízása folyton nyert hatalmam következtében befejezván királyi biztosi eljárásom, nem maradt más hátra, minthogy a ti, valamint elődjeitek hűsége, hősiessége

valamint annyi egyéb érdemének öfelsége a királyné kegyelmessége által nyert és megérdemlett koronáját feltegyem, amit öfelsége kegyelmes elismerése által nyertetek. Örvendek tehát, hogy oly annyira örömet okozó dicsőségekben én is résztvehettem, mert azon dicsőséget, melyet ti öfelsége legmagasabb kegyelméből nyertetek, én voltam oly szerencsés veletek tudatni. Tisztemben eljárván, megtettem mindent, mit részemről résztekre tehettem. Az újonnan behelyezett tanácssal, valamint a többi tisztviselőkkel egyetemben működtem, hogy a közrendet amennyire lehetséges volt ily rövid idő alatt helyreállíthassam, a királyi biztos által helybenhagyott rendszabályokat, nemcsak meghirdettem, de intézkedtem az iránt is, hogy azok saját illyr nyelvekre fordítva a közönségnek is tudomására juthasson és a jövőendő nemzedéknek fentartassanak. Működjete tehát ti is polgárok méltóan elődeitek dicsőségéhez, hogy ti is hasonló dicsőséghez juthassatok, mert csak így nyerhetitek ki elismerését az ország rendei- és karainak és csak így birjátok a közjót és az egyetértést, valamint az összhangzást fentartani. Igyekeztek mindenképen, hogy azt, a mit annyi törekvéssel és fáradsággal végre megszereztetek, hanyagság és egyenetlenség által el ne veszítsétek. Tartsátok fel épségben előjogaitokat és az általam hozott rendszabályokat, úgy nemkülönben a veletek közlött királyi parancsokat. Végül igyekeztek mindenkép hiteletek fentartani és kötelezettségeiteknek pontosan eleget tenni. És mikor ezt mind szívetekre kötném, ezennel búcsút veszek tőletek és kérlek beneteket, tartsátok meg a távollevőt is szíves emlékeitekben.

A királyi biztos beszédére Ribényi András városi főjegyző válaszolván, azzal az ünnepélyes búcsú befejeztetett.

Sora a városi tisztújításoknak.

1749-ik évi ápril hó 24-én tartatott meg méltóságos Koller királyi biztos elnöklete alatt az első városi tisztújítás, mely alkalommal a következők választattak meg tisztviselőkné:

Első bírónak: Parcsetics Márton.

Kapitánynak: Sivajnovics János.

Tanácsnokoknak: Parcsetics Miklós, Markovics József, Bokerovics Mihály, Kekezovits Márton, Bogisics Márk, Damjanovich János, Paulovics Gábor, Karaticsh István, Rajkovics Ábrahám, Popovits Athanász és Sztojcich Athanász.

Pénztárnoknak: Lallosevics Bazil.

Kamarásnak: Zombori Márton.

Urbarina profectusának: Szóntay József.

Rendszerinti jegyzőnek: Ribényi András.

Az 1750-ik évi második tisztújítás alkalmával az elhalt Sivajnovics János helyett, legfelsőbb parancsra, megválasztott tanácsnoknak Ribényi András. Továbbá kapitánynak Raszkovics Ábrahám, Paukovics Gábor és Karaticsh István jelöltek közül legtöbb szavazattal Raszkovics. A meghalt Pein Miklós választott polgár helyett Vukityevich Péter, Radojevics János, Igyusky Simon jelöltek közül Konyovics Kristóf, árvák atyjának Radojevics János.

Az 1757-ik évi tisztújítás alkalmával Ivanovics János, Paukovich Gábor és Karaticsh István jelöltek közül az első lett a város bírāja.

A város területén lakó nemesekről.

Ezek a következők voltak: Borsódi Latinovics Lőrinc megyei táblabíró halála után annak fia Fülöp. Varbói Kruspér Antal őfelsége királyi tanácsosa és volt megyei első alispán egyetlen fia Antal. Továbbá II-ik Lipót és II-ik Ferenc királyok alatt nemességet nyert Parcsetich Miklós és fiai János, György és Antal, utóbbi N.-Kikindán. Parcsetich Miklós városi tanácsnok és József királyi tanácsos és Szerém vármegye alispánja. Putnik István megyei táblabíró, volt város bírāja és tanácsnoka, ennek fiai Antal ügyvéd, József, János és István, úgy leánya Theresia. Putnik István még II-ik Ferdinánd király alatt kapta nemességét, a második Putnik István nemessége a király által csak megerősített.

Fratricsevics Fülöp, Bácsvármegye táblabírása és a város

kapitánya, elődei, valamint saját érdemeiért szinte öfelsége a császártól nemességet nyert.

Sztrilich Antal, volt város bírójának fiai György, városi tanácsnok, úgy Tamás, Torontálmegye táblabírája és ügyésze, egyszersmind a felkelő sereg volt kapitánya.

Mrazovics Ábrahám, a vármegye táblabírája, a város tanácsnoka és a nemzeti iskolák kerületi igazgatója kitűnő érdemeiért II-ik Lipót királytól szinte nemességet nyert.

Végül *Frank Gábor*, Bácsvármegye táblabírája és fiai *Alajos*, a Pálffy grófi család uradalmi igazgatója és *Gábor* ugyanazon grófi család ügyésze.

A kápolnákról és templomokról.

A törökök hódítása alatt csak egy Szent-Ferenc tiszteletére emelt kápolna létezett a városban, melyet a Szent Ferenci szerzetesek emeltek, ezen barátok isten iránti hitvallási buzgalmának leginkább köszönhetni az ország alsó részeiben és szomszéd tartományokban a hitvallás fenmaradását, mert a lekipásztorok a törökök által vagy megölettek, vagy rabságba hurcoltattak és helyettük kizárólag ők teljesítették hitvallási kötelességeiket. Állott pedig ezen kápolna azon területen, ahol jelenleg Boros Márton tanácsnok háza létezik, itt szolgálták ki az ájtatos szerzetes atyák a szentségeket a híveknek, itt oktatták a híveket a hitvallás ágazataira, gyakran nem minden életveszély nélkül, mely akkoron Krisztus követőit mindig fenyegette.

De menjünk most tovább, a többi mind a két keresztény hitvallás kápolnáit, templomait és szobrait illetőleg.

Miután a törökök a dicsőségesen uralkodó I-ső Lipót császár és Magyarország királya által legyőzettek és az országból kiűzettek, a fenn említett Szent-Ferenciek 1717-ik évben a török házak romjaiból egy másik templomot kezdetek építeni, a melyet 1719-ik évben azon a helyen, ahol jelenleg is zárdájuk létezik, be is fejeztek. Ezen templom 12 öl hosszú és 4 öl széles volt, egy fából készült kis tornyocskával, melyben két vékonyhangú harang csüngött. A templom mellett egy három helyiségű alacsony

török házban laktak a barátok, mely egyszersmind parochiául szolgált.

1725-ik évben, még mikor Zombor katonai sánc volt, Mandics Mátvás költségén egy külön, jó anyagból készült kápolna építtetett a temetőben.

1751-ik évben a kincstári uradalmak igazgatója Rothauseni Rédl Ferenc báró építtet színte egy kápolnát Nepomuki Szent János tiszteletére a piacon.

1752-ik évi június 24-én kezdték építeni a Szent-Háromság-nak szentelt, mostani plébániai templomot, melynek alapkövén a következő felirat helyeztetett el: „Ezen templom az egy, az egész nagy világot teremtő, örök, hatalmas, bölcs, könyörületes és igazságos hármias istennek szenteltetvén, az egész egyházat kormányzó 14-ik Benedek pápa, a császári jogart tartó I-ső Ferenc császár, valamint Magyarország királynéja Mária Terézia uralkodása alatt, mely időben zettényi Klobusitzky Ferenc báró kalocsai érsek, Kiss József kanonok, érseki helyettes, Grassalkovics Antal gróf, a királyi udvari kincstár elnöke, Rédl Ferenc, a kincstári uradalmak igazgatója, Markovics Márk a tiszai sáncok ezredese, Raskovics Ábrahám pedig a város bírása volt — tették le ezen alapkövet, melynek ünnepélyét budai Campion Hiacint szerzetes atya ékes szónoklatával díszítette.

Ezen a Szent-Háromság tiszteletére emelt templom, amely 1752-ik évben kezdetett építtetni és a Szent Ferenciek buzgó közreműködése és az általuk szedett jótékony adakozás segédelmével, Illicsár Mária, Gvardián, Abrahamovics, Balázs és Hegedűs Tádé atyák hozzájárultával fel is épült, úgy, hogy az a hívek használatára át is adathatott.

1764-ik évben készült el Nagy István királyi kincstári ispán költségén a kálvárián építtet kápolna, a 13 stációval, melynek fentartása, Batthyányi gróf kalocsai érsek parancsa következtében, a városi katolikus községet illeti.

1780-ik évi július 11-én tétetett le az első alapköve a Markovics József bőkezűségéből építtet havi boldogasszony kápolnának.

A temetőben levő Szent-Rókus kápolnája a közbeszéd szerint 1789-ik évben épült.

1774-ik évi október 14-én készült el a város piacán látható, Kruspér Pál királyi kincstári uradalmi igazgató költségén épült díszes Szent-Háromság szobra.

1741-ik évi május 4-én lett készen a németek által Szent-Flórián tiszteletére kőből emelt szobor.

Végre minden utcában egy, alapítvánnyal ellátott fafeszület díszlik.

A világi papságnak átadott zombori plébániáról.

Nehezükre fog esni a szent atyáknak, mint a plébánia első, hosszú időn keresztüli ellátóinak ezt olvasni, de az engedelmességet vallók mit tehetnek ellene? 1781-ik évben minekelőtte a szerzetesek Zomborból távoztak volna, a város hatósága egy igen megtisztelő bizonyítványt állított ki részükre arról, hogy a legnezebb időkben, a török járom alatt, mily feláldozóan látták el a lelkészi teendőket, de minthogy a tridenti zsinat határozatai értelmében, megszűntek a lelkészi hivatalt tovább folytatni és azért a tanács és a választott polgárság, a felséges királynétól nyert joguknál fogva, nem helyettes, de valóságos római katolikus lelkésznek választották meg a szlavóniai káptalan helyséből származott Jagodits Istvánt, mint érett korú, istenfélő, a szentségek kiszolgáltatására alkalmas, kitűnő ékesszólású férfit, ki már előbb Dusnokon és Szóntán lelkészkedett és magát alázattosságával és ékesszólásával kitüntette; Jagodits a lelkészséget november 1-én 1781-ik évben kezdvén meg, azt a legnagyobb dicséretre méltólag egész 1794-ik évi július 29-én történt halála napjáig szakadatlanul viselte.

A plébánia az elhalt plébános segédlelkészei által egész 1785-ik évig elláttatván, ezen évben az írónak, minthogy zajezdi Patachich halála következtében az érseki szék üresedésben volt, a kalocsai káptalan által a plébánia átadatott olykép, hogy a dusnoki plébániát is megtartotta és a zomborival együtt káplánjai által, mint zombori helyettes igazgatta, még csak öfelsége a

lelkész választását a város hatóságának meghagyta, ezen meghagyás következtében ez emlék írója egyhangúlag római katolikus lelkésznek megválasztván, december 18-án Vernolák József alesperes és priglevica-szent-iváni plébános által új lelkészi tisztsébe behelyeztetett.

A szent-ferenci atyák templomának átadásáról.

1786-ik évi junius 12-én őfelsége második József császár, Zimonyból Zomboron keresztül Bécsbe visszatérvén, hozzám azon kérdést intézte, hogy melyik templomban végzem lelkészi teendőim? mire válaszolván, hogy a városon kívül a Szent-Rókus kápolnában, válaszul a császár nagy nyájassággal a Szent-Ferenciek templomát a prochia templomául adományozta, lakásul pedig a barátok zárdájának felét jelelte ki, a zárdának másik felét pedig Bács vármegye részére használatul fentartotta.

Azon 1786-ik évi december 10-én a város részéről működő királyi biztos megbízottja Latinovics Miklós, megyei táblabíró, országgyűlési képviselő minden tekintetben kitűnőség által a zombori Szent-Háromság temploma az emlékirónak, mint a város lelkésziségi temploma adatott át. A templom drágaságai, minden szent ruhái és ezüst edényei őfelségének kincstárába küldettek Budára, a legszükségesebb fennmaradt többi arany és ezüst edények és egyéb drágaságok pedig a bácsi és bajai zárdák között osztattak meg, úgy, hogy az átadás alkalmával nem maradt más a síránkozó átvevő új lelkésznek, mint a templom meztelen falai. Végre még is az ő, valamint káplánjai törekvése és kérelme következtében az ájtatos polgárok bőkezűsége által sikerült az isteni tisztelethez szükségeltekből négyszer annyit összeszerezni, mint a mennyit a barátok birtak és elvittek magukkal.

Szabadkai régiségek.

A Szabadka déli szélén elterülő úgynevezett Mácskovics-féle téglagyár-telep, mely több mint egy évtized óta időről-időre különböző művelődési korszakok maradványait adja vissza az

emberi használatnak, illetve érdeklődésnek, ismét egy, az eddigieknél dúsabb és bizonyos tekintetben érdekesebb, régi edényekből álló leletet szolgáltatott, mely a helybeli közkönyvtár-egyesület által alapítandó városi muzeum eddigelé csekély gyűjteményének fődíszé. De nemcsak a leírandó lelet érdekes, hanem maga a lelhely is megérdemli, hogy róla megemlékezzünk.

A több holdnyi területű dombos telken, hol a téglagyár által földolgozandó sárga agyagot 4—8 méter mélységig ássák, munka közben évek óta akadtak különböző mélységben hajdani tüzelésnek kisebb-nagyobb terjedelmű nyomaira. Ilyen tűznyomokat nemrég személyesen figyeltem meg négy méter mélységben a föld színe alatt a sárga földben, azon két függőlegesre vágott agyagfal közt elhúzódó szűk út mentén, melyen át a gyár felső és alsó telepe közt a gép transzmisszióját vezetik s a melyen a nyers téglát szállító lórék sínjei vannak lerakva. Ezen, a sárga föld színétől élénken elütő szürke vagy feketés foltok hossza itt-ott pár méternyi, máshol csekélyebb a kiterjedésük. Közélről vizsgálva e foltokat, kitűnik, hogy hamuszerű anyaggá égett föld, apró, szenesült fadarabok, csontok és cserépedények töredékeinek keverékéből állnak. Azon körülmény, hogy e tűznyomok — némely helyen egymás fölött is, — több méternyi különbözetű mélységekben fordulnak elő, arra enged következtetni, hogy e terület huzamos ideig, vagy különböző alkalmakkor több ízben volt tanyája e vidék őskori lakóinak.

Más sajátzerűsége a talajnak az, hogy helyenkint hajdan már fel volt árkolva. A függőlegesen leásott sárga agyagfalakon, közvetlen a föld jelenlegi színétől kezdve, itt-ott mintegy 1½ méter mélyre nyúló és talán 4 méter széles, függélyes oldalakkal és vízszintes fenékkal határolt kettős árkoknak setétebb árnyalatú foltokat képező átmetszetei láthatók és pedig néhol nem elvértve, hanem körülbelül 2 méter távolságban egymástól többszörösen ismétlődve. Ezen árkok egyike rendszeren körülbelül 1 méter, másika 1½—2 méter mély volt és a kettő közt egy alacsony nyereg húzódott végig. Mácskovics Titusz úr, a gyári munkák

igazgatója s a telep volt tulajdonosa, — kinek szívességéből már évek óta a főgimnáziumi gyűjtemény kapta meg az itteni leleteket, — olyan árkok átmetzeti képét nyújtó nyomokat is mutatott nekem, melyeknek egyik fala függőleges, másika sáncokhoz hasonlóan rézsútosan ereszkedik. Ezek ismét részint egyszerű vízszintes fenékkal, részint pedig egy nagy lépcsőfokkal kettéválasztott s a függélyes oldalfal mellett sekélyebb, a rézsutos falnál pedig mélyebb fenékkal birnak. Ezen árkok a sárga agyagtalajnál jóval sötétebb színű földdel vannak betöltve s az egész területet takaró humusréteggel fődve. Csak fönnemlített sötétebb színű töltelékük és egyenes, határozott határvonalaik árulják el létezésüket. Hogy mi célra készültek ezen árkok, talányszerűvé teszi az, hogy több holdnyi területen fordulnak elő és több helyen egymástól mintegy 2 méter távolságban többszörösen ismétlődnek. Alkatuknál és elhelyezésüknél fogva sem sáncoknak, sem agyagárkoknak nem tarthatom azokat.

A leletek, melyek a téglagyár telkén jutottak napfényre, talán némi fényt fognak deríteni e kérdésre, mért is itt közlöm az összes itt talált és tudomásomra jutott tárgyak jegyzékét.

Még 1875-ben találtak itt egy fekete, réteges szerkezetű kőből készült keskeny, csiszolt éket, 1882-ben pedig egy szintén csiszolt, átfúrt sötét serpentin kalapácsot. Ugyanezen időben egy nagy edényben állítólag egy métermázsányi bronzkori eszközt, névszerint celteket és palstabokat, sok sarlót, kardok vagy török pengéinek és markolatainak darabjait és lándzsa hegyeket találtak a téglagyár bejárata közelében, melyekből Iványi István tanár úr mintegy 40 darabot megmentett a főgymn. gyűjtemény számára s ezen intézet 1882—83. évi értesítőjében ismertetett. A többi egy rézműves beolvasztotta. — 1883. május és július havában több kis bögrét és egy bekarcolt vonaldíszszel ékes agyaggyöngyöt, novemberben egy borostyánkő gyöngyöt és egy gyantás agyagból csinált, berakott ívezetes ékítménynyel gazdagon díszített lapos gombot, későbbi időkben bronz karperecek darabjait, aztán különböző időben és helyen két vaskori kardot (spatha),

egy tölesér forma terra sigillata poharat (állítólag egy ölnyi mélységben), 3 nagyobb ólomgolyót ($\frac{1}{2}$ méter mélységben), továbbá két, egyik oldalukon domború, kézi malomhoz való őrlőkövet, végül 1892. májusban egy világos kőből készült csiszolt vésőt, (melyhez hasonló alakú serpentín vésőt az idén húztak ki a halászház hálójukkal a Palicsból) és több szarvat, névleg egy óriási bölényszarv darabjait és egy átfúrt szarvasagancsot találtak e területen.

A lelt tárgyak némelyikét emberi csontváz mellett találták, de a munkásokon kívül senki sem látta eredeti elhelyezésükben.

Mint látjuk, a felsorolt leletekkel talán a kőkorszak is, de leginkább a bronzkor, továbbá a két spathával a vaskor, a terra sigillata edényekkel pedig, mely valószínűleg nem itáliai gyártmány, a római műveltség korszaka van képviselve, nem szólván a későbbi kor maradványairól.

A telepet környező tájon, egyrészt a városban a Szt-György templom melletti téren, másrészt a túlsó oldalon, a gyöpmester háza körül s a Palics partjain, sőt a távolibb Vértó környékén is találtak a bronzkori típusnak megfelelő edényeket, egy csontváz karján bronz karpereceket stb.

Az egész város, szintúgy határa is mutat fel őskori és antik leleteket. A vasúti indóház melletti téren, a Prokes-féle ház alapozásánál edényeket, a bajai szőlőkben igen primitív, bekarcolt ékítményű edényt, a Damjanich utcában egy udvarban Aurelianus egy érmét s hogy a távolibb vidéket is említsem, Ludas község mellett Honorius arany solidusát, Nagyfény, Zobnatica, Györgyén pusztákon, Sándor táján, Kelebia és Kisszállás közt, Csantavér, de kíváltként, mint ez az Archaeologiai értesítő révén köztudomású, a szegedi határban őskori edényeket, gyöngyöket, bronztárgyakat stb. találtak.

Ilyen emlékeket tartalmazó talajban rejtett a legújabb lelet is, mely ez évi augusztus végén látott napvilágot. Sajnálatomra, azon időben éppen tanulmányúton lévén, nem láthattam e tárgyakat

eredeti helyzetükben, de később személyesen szemügyre vettem a lelhelyet és azon földalatti üreget, melyben találtattak.

Jó száz lépésnyire jobbra az alsó telepnek nevezett téglapréselő és anyagkeverő tanyától, a sárga földbe leásott terület körülbelül $5\frac{1}{2}$ —6 méterrel alacsonyabban fekszik az itt dombos telek földszínétől. Itt, $2\frac{1}{2}$ —3 méter magasságban a leásott terület szintje fölött, egy bura- vagy u. n. banyakemence alakú kerek üregre bukkantak a munkások. Az üreg mesterségesen, szabályos alakban volt kivájva a sárga földben; magassága és kerek fenekének átmérője másfél méter. Eredeti nyílása egy emberderék vastagságának megfelelő átmérőjű függőleges, körülbelül egy méter mély csatorna volt, mely a föld színéről nyílt lefelé. Ezen át vajták is ki hajdanta az üreget a szilárd agyagtalajban. Mikor fölfedezték, egészen teli volt sötét humus-szal, melyet az említett felső csatornán át tömtek belé, miután az edényeket benne elhelyezték. E humus-tömeg közt, az üreg fenekén, szájjukkal egymás felé fordítva feküdt a négy nagy urna, (az alábbi leírásban 12. sz. alatt), körülvéve a többi edényektől. A munkások állítása szerint összesen tizenhét edény volt az üregben, de egy nagyobb fajta a kiásásnál teljesen összetörött és darabjai elkallódtak.

A meglévő tizenhat edény négy féle kategóriába osztható. Az 1. számú vastag falú, rosszul égetett, szabad kézzel formált kisebb fekete edény, minden díszítményt nélkülöz és a bronzkori leletek mellett található primitivebb fajta edények technikájára vall.

A 2. és 3. szám alattiak átmenetül szolgálnak a következő kategóriába. Rosszúl égetett fekete földből készültek, — talán már korongon — és egyikük (3. sz.) már ékítménynyel bir.

A 3-ik csoportba tartozik a lelet tulnyomó része. (4—15. sz.) Ezek korongon készült, síma falú, aránylag tökéletes technikáról tanuskodó fekete (grafitmázás?) edények, részben széles, benyomott cik-cak vagy csigavonalas meander-féle díszítménynyel és alakjuk a 15. sz. kivételével szabályosan kerek.

A negyedik kategóriába a 16. sz. urna tartozik, mely alakra

nézve a 12. és 13. sz. alattiakhoz hasonlít, de anyaga vörös cserép és minden díszítményt nélkülöz, azonkívül szélei határozottan élesek, nem pedig kerekdedek.

A tárgyak részletes leírását itt adom:

1. Fekete földből szabad kézzel formált, 1 cmtr. vastag falú pohár féle edény, igen csekély öblösödéssel és kevésbé kiszélesedő szájjal. Magassága 12, átmérője szájánál és talpán 7 cmtr.

2. Fekete földből — talán szabad kézzel — formált, nagyon összeropedezett fazék. Közepe táján és szájánál kevésbé kiszélesedik. Magassága 18.5, átmérője talpán 8, szájánál 12.5 cmtr.

3. Az előbbihez hasonló alakú, de kissé nagyobb edény. $\frac{3}{4}$ cmtr. vastag falai félig kiégetett fekete földből készültek. Magassága 23, átmérője talpán 15, szájánál 14.5, közepén 16 cmtr. Középtájon mintegy $\frac{1}{2}$ cmtr. széles fogazott domború övvel van díszítve.

4. Korongon készült fekete (graphitmázás?) cserépbögre. Falvastagsága $\frac{3}{4}$ cmtr. Falai símák, szája csőalakú, alján külön talpa van. Magassága 10.5 cmtr., átmérője talpán 6, szájánál 9.5, öblén 12 cmtr.

5. Korongon készült tölcéséralakú fekete cserépkupa. Falai $\frac{1}{2}$ cmtr. vastagok. Magassága 8, átmérője talpán 4, szájánál 9 cmtr.

6. Korongon készült kis fekete urna. Falvastagsága 1 cmtr., magassága 23, átmérője talpán 9.5, erősen kidülő öblén 23, szájánál pedig, melyet 2 cmtr. széles vízszintes kihajló perem övez, 18 cmtr.

7. Korongon készült szűkes szájú fekete urna. Falai 1 cmtr. vastagok. Magassága 31, átmérője talpán 8.5, kihajló peremű szájánál 12.5, öblénél 21 cmtr. Szája alatt 8 cmtrnyire, laposan belényomott cik-cak vonal futja körül.

8. Az előbbihez hasonló, kissé nagyobb urna. Magassága 32, átmérője talpán 9, vízszintes 2 cmtr. széles peremmel körített szájánál 14, öblén 23 cmtr. Öble táján két fényes vonal

közt mintegy 2·5 cmtr. széles benyomott fényes cik-cak vonal futja körül.

9. A Hikai amforára emlékeztető alakú, korongon készült széles szájú fekete fazék. Magassága 26, átmérője talpán 9·5, szájánál 16, öblénél 23 cmtr. Szája alatt egy homorú, kissé alább pedig egy domború vonal övezi nyakát. Két füle van, melyek öblére és nyakára vannak tapasztva. Ezek irányában, öble fölött hat cmtr. széles benyomott fényes vonalakból álló balra futó csiga-meander-féle díszítmény övezi. Kissé alább egy keskeny meg egy szélesebb vonal, majd meg jobbra futó kerekded cik-cak öv s ez alatt ismét egy síma vonal, végül még lejjebb két párhuzamos vonal övezi. Valamennyi díszítménye laposan benyomott fényes vonalakból áll.

10. Korongon készült fekete füles korsó. Magassága 36, átmérője talpán 9, vastag rézsutos peremű szájánál 12·5, füle alatt, öblén 23 cmtr. Öble fölött 5 cmtr. széles, 8 szögű mezőkből álló öv díszíti. A díszítmény laposan benyomott fényes vonalakból áll.

11. Nagy két fülű korsó. Korongon készült fekete edény. Magassága 52, átmérője talpán és szájánál 13, öblénél 30 cmtr. Kötél módra csavart fülei 4 cmtrrel szája alatt tapadnak nyakához, melynek fala a száj körül 2 cmtrnyi szélességben kettős vastagsággal bír. Öble fölött 8·5 cmtr. széles lapon benyomott fényes díszítmény övezi, felülről-lefelé ilyen rendben: három síma vonal között két cik-cak vonalú öv. Ez alatt (a füleknél megszakadó) csiga-meander öv, jobbra futó irányban, közben aprólékos vonalak és pontokból álló ornamentikai elemekkel. Kissé lejjebb két síma vonal. — A legfelső és a legalsó vonal domború, a többi díszítmény fényes vonalakból áll.

12. és 13. Két nagy fekete urna. Mindkettő korongon készült, erősen öblös, de testük alsó része keskeny talppá szorul össze. A 12. sz. méretei: magassága 50·5, átmérője talpán 10, szájánál 19, öblénél 32 cmtr. A 13. sz. magassága 53·5, átmérője talpán 12·5, szájánál 23, öblénél 34 cmtr. Mindkettőnek száját

3, illetve 3·5 cmtr. széles vízszintes perem környezi. Öblük fölött 4 cmtr. széles fogazott, vagy inkább a görög triglyphe és metope-re emlékeztető szalag, ez alatt pedig három-három síma vonal közt váltakozva következő vékony és vastag vonásokból álló 2·5 cmtr. széles cik-cak dísz övezi.

14. Kis fekete talpas edény töredéke. Talpa 4, teste 8 cmtr. átmérővel birt.

15. Talpas tál féle edény. Korongon készült fekete edény. Égetés előtt megnyomódván, nem szabályos kör alakú. Magassága 12·5, átmérője talpán 9, szájánál 25 cmtr. Száját vastag perem övezi.

16. Nagy vörös urna. Korongon készült, a 12. és 13. sz. alattiakhoz hasonló alakú edény, de szája sokkal szélesebb. Semmi díszítménynyel nem bír, szélei és fölfelé hajló pereme határozott éleket tüntetnek föl. Magassága 44, átmérője talpán 15, szájánál 28·5, öblénél pedig 31 cmtr.

Az 1. számú edényre kételyeim vannak, vajjon a többivel együtt az üregben találták-e vagy csak annak közelében, az alább említendő karpereccel együtt. Minthogy kizárólag a munkások szavára vagyok utalva, nem szerezhettek biztos meggyőződést, pedig igen feltűnő, ha ilyen legprimitív kivitelű edény az aránylag igen tökéletes urnákkal és korsókkal együtt találtatott.

Csontokat vagy a temetkezésnek egyéb nyomait nem találták ezen üreg fölfedezése alkalmával. A munkások állítása szerint az egyik edényben valami rozsdához hasonló por volt s az üregben, vagy annak közelében, — biztosan nem tudják, — egy nagyobb bronz karika, valószínűleg karperec is találtatott. Ez azonban kezeikben összetört és elkallódott.

Az üregről, melyben az edények szépen rendben el voltak helyezve, mást nem gondolhatok, mint hogy azt ad hoc készítették. Talán menekülnie kellett a tulajdonosnak s a sík földön nem talált más módot törékeny holmija elrejtésére, minthogy vermet ásott számukra és ezt, nehogy beszakadjon, teletömte

földdel. De mért nem a kiásott sárga földdel, hanem setét televénynyel? S mért készített olyan szűk nyílású, szabályos bura alakú boltozatos üreget, mely észrevehető, hogy nagy gonddal készült?

Az edények korának meghatározására azok alakja és technikája, valamint díszítményei adhatnak támaszpontot. A 12. és 13. sz. urnák alakja a Wartha keramikájának IV. tábláján látható 2-ik görög edényre és az Arch. értesítő 1889. évf. 424. lapján lerajzolt bronzkori urnára emlékeztet, de amannál sokkal karcsúbb és nincsenek fülei. A 9. és 11. sz. edények sajátosságos csigavonalas meanderre emlékeztető díszítményeire hiában keresem analógiákat az archaeologiai értesítő 1882—94. évfolyamaiban. A 3. kategóriában felsorolt (4—15. sz.) edények technikája sokkal tökéletesebb a gyakran talált bronzkori edényekénél, korongon készült, síma falú, szabályos kereksgű, elég nemes arányokkal bíró darabok ezek s díszítményeik a többi részeknél fényesebb, valami tompa eszközzel belenyomott vonalokból állanak. A 16. sz. urna vörös cserépanyag a római amforákat juttatja eszünkbe.

Legalkalmasabb lenne képekkel illusztrálni e cikket; ennek hiányában be kellett érnem az egyszerű leírással. Mindazonáltal remélem, hogy az érdeklődők szívessége esetleg analog leletek megismeréséhez s így a homályok földerítéséhez fog juttatni.

Gohl Ödön,

Ürményi József, Bács vármegye főispánja.

Hadik gróf, mint a vármegye főispánja már 1790-ik évi március 12-én elhalván, Ürményi József ugyanazon év április 9-én Bács vármegye főispánjának neveztetett ki.

Ürményi minden tekintetben kitűnő, később hírneves, az egész országban ismert egyéniség volt, született 1741-ik évben és 1766-ik évben, alig 25 éves korában, királyi ügyész lett, 1769-ik évben pedig már a királyi táblához ítélő mesternek nevezte ki a királyné, honnan 1773-ik évben a királyi udvari kinstár tanácsosa lett, innen pedig csakhamar 1774-ik évben a királyi kancelláriához vitetett, mely állásában a püspökiségek és a m. királyi egyetem rendezésével bízott meg. Ugyanazon 1773-ik évben Vál helységet Fehér megyében királyi adománykép nyerte.

Ürményi nemcsak József császár, de utódjai Lipót és Ferenc királyok bizalmát is birta. 1785-ik évben József a nyitrai kerület császári biztosának kinevezte és mint ilyen főispánja lett Nyitra, Bihar, Pozsony, Trencsén vármegyéknek. 1789-ik évben kir. személynöknek és a pesti királyi ítélőtábla elnökének léptették elő. 1790-ik évben Lipót király alatt, Bács megye főispánságán kívül, ismét Pest vármegyének, melynek a nádorok voltak örökös főispánjai, főispáni helytartója lett; ő elnökkölt a híres 1790-ik évi országgyűlésen, mint personális és ő volt elnöke a királyi ítélőtáblának a Martinovics-féle felségárulási pörben. A jelen század első éveiben (1802-ben) a bácsi főispánságot felcserélte a Fehér vármegyei főispánsággal, honnan azután 1906. évben, mint országbíró fejezte be országos pályáját.

Az 1790-ik évi országgyűlésen, hol Ürményi, mint királyi személynök elnökkölt, a karok és rendek őt, mint úgynevezett Józsefinistát elnöküknek nem szívesen fogadták, nagy zaj és az ablakoni kidobás fenyegetődzések között sikerült csak neki az első ülésben szóhoz jutni, hatalmasan protestálván és védvén

magát, fennen hivatkozván a part. I-ae tit. 9-ra „*Nemo nobilium nisi legitime Citatus et iurio ordine convictus in persona sua laedi potest etc.*” Sikerült is neki rövid idő alatt a karok és rendek jóakarátát és becsülését megnyerni, később a Martinovics-féle pör katasztrófája után Ürményi elvesztette a bécsi kormány bizalmát. Ürményi pedig nem volt demokrata, sem jakobinus, de elég jó hazafi, ki ha a német osztrák miniszterek alkotmányellenesen akartak intézkedni, mindig útjokat állta, hozzá a Bécsben akkori időben nem igen kedvelt József főherceg nádor bizalmát is birta. Ez irányban tüntette ki magát Ürményi az 1790—91-ik évi országgyűlésen is, mint personális, ezért gyanúsította őt szüntelen a király előtt Izdenczi államtanácsos. Alkalmat adott még erre a felségsértési perek folyamában Gotthardi lefoglalt iratai között talált egy gyanutébresztő kis papirdarab is, melyen „Irminyi” volt aláírva.

Mikor ezen ügy az államtanácsban előkerült, Izdenczi nyílt vádat emelt Ürményi ellen, ki mint mondá, minden áron Magyarországot a többi ausztriai tartományoktól elszakítani törekszik, és a királyt II-ik Ulászlóként árnyképpé akarja lealacsonyítani. Zinzendorf államtanácsos védte ugyan Ürményit, de Gotthardi megkérdeztetvén az aláírt „Irminyi” nevet csakugyan Ürményi nevének vallotta, Izdenczi most nyíltan megtámadta Ürményit, úgy pártolói is.

A sok rágalmazás meghozta gyümölcsét, mert 1795-ik évben Ürményi József királyi személynök, Zichy Károly gróf országbíró és Haller József gróf, helytartósági elnök nyugdíjaztattak, de később, alkalmasint József nádor közbenjárása folytán, Ürményi ismét a királyi kegyet visszanyerte és 1806-ik évben kinevezetett országbírónak.

1809-ik évben azon országos bizottságnak volt elnöke, a mely az ország védelmére a nép felfegyverkezése iránt véleményadásra volt felhíva, de a mely azt az akkori körülmények között nem tanácsolta.

A mi Ürményi József magánszemélyiségét illeti, Horváth

István később 1809-ik évben Ürményit nem tartja jó magyar-nak, mert ugymond, a német színházba jár és noha jól ismeri az ország bajait, nem mondja azt meg, hol kell, csak magában duzzog és főleg fölfelé engedelmesen hallgat, háztartása is németes, mi nem illik egy magyar főúrhoz.

Ürményi csak szellemileg hathatott a vármegye kormányzatára, mert országos dolgokkal elfoglalva lévén, csak ritkán jöhetett a vármegyébe, főispánsága alatt id. Ódry András, mint első alispán vitte, és pedig közmegelegedésre a vármegye kormányát.*)

Grosschmid Gábor.

Magyar László.

Életleírás.

Magyar László volt az egyedüli magyar, ki mint afrikai utazó kitüntette magát a XIX-ik században. Magyar nem született ugyan Bács megyében, de atyja és családja Szabadkán lakván, ő is bácsi illetőségű. Családi viszonyoknál fogva nem Szabadkán, hanem mint természetes fiu Horváth név alatt Budapesten nevelkedett. De itt sem tudott nyugodtan maradni, mert mint a vándormadarakat a természet ösztöne hajtja, úgy vágyódott ő is szüntelen ismeretlen tájékokba, maga sem tudta hová. Végre győzött ellenállhatatlan vágya, odahagyta Budapestet és a fiumei tengerészeti iskolának növendéke lett. Itt két évet töltött, honnan azután mint egy kereskedelmi hajó parancsnoka északamerikai alattvaló lett és ezen minőségben utazta be Indiát és a világ legnagyobb részét.

Ez szinte két évbe került. Ekkor tört ki a délamerikai államoknak egymásközi háborúja, melybe csakhamar az angolok, mint a franciák beavatkoztak. Magyar 1847-ik évben, mint hadihajós kapitány a déli államok szolgálatába lépett, de egy szerencsétlen ütközet alkalmával angol fogságba került. Az angolok

*) Lásd Horváth István naplója 1809. II. 19. Grünwald Béla, a régi Magyarországnak 102. lap.

nem tréfáltak, mert hadi törvényszék elébe állítva, halálra ítélték és csak a vesztőhelyen, a halállal szemközt, sikerült egy magasabb rangú francia tisztnak, azon feltétel alatt, hogy angol, francia vagy amerikai szolgálatba többé nem lépend, nagy bajjal életét megmenteni.

Megmentése után Afrika felé fordult és a keleti parton fekvő portugáliai birtokokat kereste fel, hol csakhamar a katabári basa, mint egy kisebb hajóraj parancsnokát szolgálatába toborzotta.

De az egyenlítő vidékeinek éghajlata nem volt kedvező Magyar egészségének, úgy, hogy rövid idő múlva a basa szolgálatát elhagyni kénytelenítetett. Tétlen állapotában még nagyobb erővel mint előbb, ismét felébredt utazási vándorvágya és pedig Afrika belseje felé.

Már Európában kezdette meg tanulmányait, hogy magát egy ily felfedezési útra előkészítse. Tanulmányai kiegészítése céljából a Fok városba utazott, hol különösen az ily utazáshoz oly szükséges csillagászatot tanulmányozta. Így felkészülve kezdte meg most Magyar utazását. Útját eleinte az ismert folyók mentében választotta. Különösen a Congo folyó volt az, melynek környékét és partjait leginkább tanulmányozta. De mentől tovább hatolt Afrika belsejébe, annál nagyobb mérvben tornyosodtak az akadályok. Mindazáltal Magyar letudott győzni mindent, mi elébe gördült.

A legellenségesebb néger nép törzsökön keresztül hatolva, százszor szemközt állva a halállal, végre megérkezett a Bihé királyságba. Itt azonban már minden segédeszköze ki volt merülve, itt belátta, hogy rendkívüli segély nélkül tovább nem mehet. Hirtelen elhatározta magát, és mindent elkövetett, hogy ő fekete felsége Bihé királyának kegyét megnyerje. Törekvése sikerült, csakhamar a király kedvence lett, ki azután saját leányát, kit „Inakulu ozoru“-nak hívtak, hozzá nőül adta, őt pedig Ingomego névvel tisztelte meg, mely névnek értelmét különben nem tudjuk.

A hercegné egy karesú növésű, magas, fehérfogú, fekete szépség volt.

Az új férj nem igen érezte magát új nejéhez kötve, mert Bihé országban a soknejűség uralkodott, de reá nézve nősülésének legnagyobb előnye nejének hozománya volt, mely háromszáz harcosból állott, kikkel szabadon rendelkezhetett. Csakhamar fel is használta őket számos utazási kirándulásaiiban és minthogy azon vad vidékeken is a hír gyorsan terjed és terjedve nőttön nő, az ő hatalmának híre is hamar messzi terjedt. Csak ily viszonyok közt hatolhatott Magyar oly vidékekbe is, hová még európai ember sohasem tette lábát.

Utazásairól szorgalmas jegyzékeket vezetett. Legkimerítőbb volt Congo folyó vidékeinek tudományos leírása, de fájdalom! épen ezen műve, mikor azt kiadás végett Európába küldötte, az úton elveszett, mert évenként csak egyszer utazik egy karaván Bihéből Európába, de egyszerre csak kimaradtak, a naplóból is több nem érkezett meg.

Magyar fenmaradt irataiban élénk színekkel festi mind azt, mit látott és tapasztalt. Valóságos lelkesedéssel ecseteli közép Afrika magaslatának csudaszép növényzetét, főleg az általa felfedezett számos tó partjain, melyekből azután több folyó részint nyugatnak, részint keletnek irányul, mert Afrikában a vízválaszték vonala valószínűen a közép vidék magaslatán fekszik. Valóban sajnálatos, hogy Magyarnek naplói csak mint töredékek érkeztek hozzánk, de azért azokat így is valódi élvezettel olvashatjuk.

Afrika éghajlata Magyarnek sem kegyelmezett, már 35-ik évében úgy nézett ki, mint egy 60 éves tökéletesen megöszült agg, dacára, hogy a házi boldogság nem látszott hiányozni, mert több rendű nejeitől mintegy 50 gyermek környezte.

1854-ik év körül, hogy tudományos naplóját és munkáit kiadás végett átküldhesse, hazájával összeköttetésbe akart jönni. Ezen okból rokonai legcélrányosabbnak tartották őt azon vidékekre osztrák császári ügynöknek, Consulnak neveztetni ki,

eziránt az akkori osztrák császári kormánynál Bécsben, úgy a magyar tudományos akadémiánál Budapesten lépesek is tétettek, de minden eredmény nélkül.

Ezen időtől fogva Magyarától hozzánk nem érkezett több levél és így ha tudósításai az úton el nem veszték, valószínűen Magyar is az afrikai gyilkos éghajlatnak, vagy az ottani minden oldalról fenyegető ezerféle veszélyeknek kora áldozata lett, mit mindenesetre csak sajnálnunk kell, mert Magyar ritka erélyű egyéniség volt, akinek ernyedetlen kitartását csodálni lehet és aki vasszorgalommal tudott mindent megszerezni mire szüksége volt. Így sajátította el mindazon törzsnek nyelvét, melyeken keresztül hatolt, úgy annyira, hogy Magyar László a legkiválóbb afrikai utazóknak egyike lett, ami annál nagyobb érdem, mert az ő idejében a kormányok, valamint az akkor még igen szerény és csak azóta gyarapodott földtani vagy kereskedelmi társulatok nem is gondoltak Afrika ismeretlen részeinek meghódítására és az utazók minden segély nélkül magokra hagyatva, csak legnagyobb nélkülözések között, óriási erőfeszítéssel érhatték el, majdnem kivétel nélkül csak tudományos céljaikat, melyek annyiszor meghiúsultak, de legtöbbször odaveszték Afrika égető sivatagjaiban, vagy áldozatul estek az emberfaló négerek ádáz vadságának.

Grosschmid Gábor.

Bodrogh vármegyei alispánok és szolgabírák névsora.

A társulati Évkönyv 1893. évi IX. köt. 163. stb. lapjain közölt névsor szép gyarapodást nyer a Zichy-codex múlt hónapban kiadott VI. kötetében foglalt adatokból, melyeket e helyen a névsor teljessége kedvéért összeállítani siettem.

1405-ben a már ismert Dávid de Baka volt az alispán (36. lap.)

1411. Unghi István (Stephanus de Ungh) és Gerendai

Lukács alispánok — János, lekesei Illés fia és egy, kinek neve nem olvasható, voltak szolgabírák az év elején (77. lap), de egy febr. 7. okiraton ugyanazon alispánok mellett Zsidei Imre és lekesei Illés fia Kelemen szolgabírák (89. lap). Ugyanitt Blarius Kontra és Stef. de Regenye, mint Bodrogh vármegye előbbi (pridem) alispánai említetnek; talán 1410. évre teendők? — Ugyancsak 1411. máj. 9. Unghi István és Gerendai Lukács alispánok mellett ismét más szolgabírák, t. i. Stef. Pusa de Ayaka (?) és Báli Márk (104. lap).

1412. jan. 23. Domokos de Chaph és András, borcani (helyesen: *barthani*) Demeter fia az alispánok, akiket az előbbi névsorban a Cod. dipl. szerint hibásan 1411-re közöltük. A szolgabírák voltak: Stef. filius Possa de Zaka és Márkus de Bik (?) (172. lap). — Szept. 3. is ezen alispánok mellett: János, borochi Mihály fia és Kelemen, lekesei Illés fia a szolgabírák (187. lap).

1413. ápr. 29. Ugyancsak barthani András és Domokos de Caph alispánok, — lekesei Illés fia Kelemen és borochi Mihály fia János szolgabírák (239. l.)

1415. márc. 9. ugyanezen alispánok, — szolgabírák pedig: Stef. de Boroch és Szőlősi Pethő fia László (350. lap), akiket Pesty is felsorol a Révay cs. levéltárából.

1416. jun. 27. Corhardus de Kirch (helyesen: *Kyrth*) és barthani László alispánok, — borochi István és Szőlősi Sebestyén szolgabírák (420—422. lap).

1417. aug. 7. Barthani László és alyphanti Miklós alispánok, — borochi János fia István és Ordódi Lőrinc szolgabírák (458. lap). — Azonban szept. 13. ezen két alispán mellett még egy harmadik is: Thomas de Rach van felsorolva; a szolgabírák az előbbiek (466. l.)

1418. aug. 6. Pál, egy István fia és Frank egy Pálnak fia az alispánok, — Ordodi Lőrinc és bessenyői Földes Miklós szolgabírák (496. l.)

1418. szept. 24. Johannes de Inakod és Johannes, Aynarch

fia, az alispánok; — a szolgabírák az előbbieket (526. l.). Okt. 22. ismét ezen szolgabírák és Inakodi János szerepel (515. lap).

1419. jan. 7. újra csak a mult okt. 22-én említett nevek. (526. l.) — Az előbbi névsorban Pesty szerint felsorolt Varjadi és gruhani (?) Pál alispánok talán az 1419. második felében voltak? Ugyanaz 1419-re Ordódi Lászlót (?) és Báli Pált említi szolgabíráknak.

1420. jan. szintén Pál, báli Dénes fia és Ordódi Lőrinc a szolgabírák (576. lap) — febr. 24. pedig Ordódi László és Bessenyői Mátyás szolgabírák Báli Pál tisztársukat büntetés végett kiszolgáltatják; tehát hárman voltak (586. lap).

1420. máj. 15. Ördög (*Hwru ded* dictus) István de Aranian és Varjadi Péter alispánok, — bessenyői Mátyás és Kakathi Sandrinus szolgabírák. (605. l.) — Ugyancsak ezen alispánok és szolgabírák máj. 18. és szept. 7. is szerepelnek (608. és 626. lapok) némileg teljesebb és helyesebb névalakokkal így: Petrus *Chazar* dictus de Varjad és Stef. *Herdeg* dictus de Aranian; és később ismét megfordított sorrendben: Stef. *Vrdegh* és Petrus de Varjad. A szolgabírák mindig az előbbieket, de szintén egyszer fordított sorban: Kakati Sandrinus és Bessenyői Mátyás.

Közli: *Iványi István.*

A tiszai koronai kerület első kiváltság- levele 1751-ből.

Fordította és közli: **Muhoray Alfonz.**

Mi Mária Terézia isten kegyelméből római császárnő, Magyarország királynője stb. adjuk emlékezetül jelen iratunk által mindazoknak, akiket illet, hogy miután az azelőtt a tiszai határ-örvidék katonai helységei, t. i. Martonos, Ó-Kanizsa, Zenta, Ada, Mohol, Petrovoszelló, Ó-Becse, Szent-Tamás, Turia, Földvár, Csurog, Goszpodince és Ó- és Új-Kovil községek, nemesupán a legutóbb lefolyt francia, bajor és porosz háborúban mutatták

ki irántunk való kiváló hűségüket, hanem ami katonai táborainkban teljesített szolgálataik által különös buzgalmukat kellőkép tanúsították és ezentúl is, ha annak szüksége fennforog, tanúsítani kívánják, — jólehet az 1741. évi 18-ik törvényeikk ezen helységeknek visszakebelezését elrendelte, mindazáltal, kegyesen megengedtük, hogy akár a polgári állapotra térjenek át, akár pedig a katonáskodást folytassák és a Szerémségbe költözzenek, — ők azonban irántunk való köteles hűségüket és odaadásukat azáltal is tanúsítani törekednek, hogy a polgári állapotra térést lelkesen elfogadták, hogy itt egyforma hűséggel és készséggel fognak szolgálni bennünket a hadügyekben és úgy az adózás, mint a földművelés terén a járandóságokat megadni és magukat ami akaratumknak alávetni óhajtják: mi tehát ami császári és királyi kegyelmünk bizonyosága gyanánt az előbb nevezett helységeknek állandóbb megszilárdulásuk és a nagyobb rend okáért kegyes engedményeink következő pontjaival ruházzuk fel őket, miket a magyar udvari kancelláriánk útján közlünk, úgymint:

1-ször. Kegyelmesen biztosítjuk az említett tiszai kerület avagy uradalom lakosait, hogy soha magános embernek eladatni nem fognak, hanem örökre, mint a szent korona javai, kiváltságaik mellett megmaradnak, miért is e kerület, nagyobb és örök biztosíték okából, a jelen országgyűlés által, mint *korona jószág* fog becikkelyeztetni.

2-szor. Kegyesen hozzájárulunk, hogy mindazon *terület*, a melyet mai napig birnak, szükségleteik fedezésére, az uradalmi jogok fenntartásával, nekik birtoklásul és használatul átengedjék; nemkülönben a *halászati jog*, úgy a Tiszán, mint a tavakban, (kivéve azokat, a melyeket ezelőtt is bérelni szoktak, nevezetesen: a Csigora a csuroghi és az Alsó-Tó nevű tavakat a zsabylai határban, melyek egyenesen az uradalom részére hagyatnak), nemkülönben *szabad* nádalást is; továbbá kegyesen engedélyezzük, hogy ők a szegedi és egyéb halászokat, akik netalán az ő területeiken halásznának, abban megakadályozhassák és gátolhassák.

3-szor. Kegyesen megengedjük, hogy a községek beleegyezése nélkül az idegenek közül senki az ő helységeikben le ne telepedhessék és a nekik adományozott földet ne használhassa.

4-szer. Mivel semmiféle község főnök és a szükséges rend, továbbá igazságszolgáltatás nélkül el nem lehet, ennélfogva kegyesen megengedjük, hogy a tiszai koronai kerület vagy uradalom minden egyes helysége minden évben az uradalom által kandidált három alkalmas szerb nemzetiségű egyén közül *bírá*t és azonkívül annyi *esküdtet* választhasson, amennyire szüksége van, akik a helység közügyeit vezetik és kisebb panaszos ügyekben igazságot szolgáltatnak.

5-ször. A már nevezett kerület vagy uradalom lakosai legfelsőbb forum gyanánt *uriszékkal* rendelkezzenek, mely minden hóban a kincstári jószágigazgató, vagy kerületi uradalmi felügyelő elnöktele alatt tartson üléseket; ennek bírótársai vagy *esküdt-ülnökei* számra nézve 12-en legyenek, akiket a helységek lakosai az arra alkalmas és érdemes kerületi lakosok közül tetszésük szerint válasszanak és úgy a polgári, mint a fenyítő ügyekben alkalmazzassanak, oly hozzáadással azonban, hogy a fenyítő ügyekben a megye egy szolgabírája és esküdtje, mint törvény szerinti tanubizonyosság és az uradalmi ügyész is jelen legyenek és az ilyenmő fenyítő ügyeket intézzék. Az itt említett 12 uriszéki ülnök kötelessége vigyázni arra, hogy nem kell-e valakit közülük nyilvános képtelenség vagy kihágás miatt elmozdítani. Ezen ülnökök közül kell továbbá az említett kerület vagy uradalom lakosainak egyet, a kerület gazdasági gondnokságával, egy másikat, a kerület pénztárnokságával, egy harmadikat (vagy kettőt is) a korcsmák felügyeletével tetszés szerint megbízni.

6-szor. Az *uriszéknek* feladata lesz a polgári pereket a kerület lakosai között intézni, tárgyalni és végelezni. Hogy ha azonban a per kerületbeli és külső egyének vagy nemesek között folyik, ily ügyekben a főlebbvitel a megyei törvényszékhez történjék. A büntető ügyekben a kamarai uradalom joga és tekintélye

szerint *pallos joggal* birjon és minden gonosztevőt elítélhesse és az elítélteket büntethesse és a büntetést végre is hajthassa.

7-szer. Ezen előjogok és az igazságszolgáltatás ügye kívánja, hogy a kerület közepén, nevezetesen Ó-Becse helységében minél előbb *börtönök* állíttassanak, a melyek fölépítése, jölehet az a kerület lakosságának kötelessége, az uradalom által ami költségünkön történjék. A lakosok azonban a szükséges előfogatokról és kézművesekről gondoskodjanak, végül a *börtönök* őrzése, továbbá arról való gondoskodás, hogy egy *distriktusi jegyző* az uriszékben történekről jegyzőkönyvet vezessen, annak ellátása és fizetése a kerület vagy uradalom kötelessége.

8-szor. Az ötödik pontban említett s az uriszékben résztvevő *ültnökök* kötelessége a kerület vagy uradalom minden ügyeinek intézése és úgy a közadó, mint a dézsmának a lakosok között való méltányos kivetése; az italmérést és más jövedelmeket és az egész gazdaságot kezelni, továbbá úgy a községek előljárói által elkészített számadásokat, mint más egyéb számadásokat évenként felülvizsgálni és ha valakinél hátralékok maradnak, azokat haladéktalanul felhívni azok beszolgáltatására.

9-szer. Ezeken kívül ugyancsak az uriszék feladata minden helységben az *árvák* részére gyámokat és gondnokokat kirendelni, az *árvák* vagyonát kellő módon leltározni, a leltárt a gyámokkal közölni, a gyámoktól számadásokat követelni, az *árvákra* minden módon felügyelni, az esetleges örökségekre nézve pedig a szerbek kiváltságával megegyezőleg kegyesen megengedjük, hogy ha a görög keleti vallásuak közül valaki gyermekek és rokon örökösök nélkül hal meg, az esetben összes hagyatéka az egyházra szálljon.

10-szer. Kegyesen elhatározzuk, hogy ezen uriszék levelezéseinél saját *pecsétjével* élhessen, amely neki a mi magyar udvari kamaránk által fog adatni, és kegyesen megengedjük, hogy a tiszai koronai kerületi vagy uradalmi címet viselhessen.

11-szer. Mivel Ó-Becse és Ó-Kanizsa helységekknél, mint a Bánságba való *fő átkelési helyeken*, nagyobb kompra és szállító

eszközre van szükség, ennél fogva e helységeknél megyei biztosok alkalmaztassanak, akik arra felügyelnek, nehogy nagyon megterheltesse nek, és gondoskodjanak arról is, hogy nagyobb forgalom és közlekedés esetén, az átkelés más helységeknél is történhessék, a Bánsággal pedig állandó összeköttetés legyen; továbbá, hogy az ezen tiszai uradalom szekerei vagy előfogatai a Tiszán át ne menjenek, hanem az átkelő katonaság részére a Tisza túlsó oldalán fekvő bánsági Kanizsa és Becse szolgáltatassa a szükséges előfogatokat, Bánságból jövő katonasággal pedig ugyanígy járjon és a kerület és uradalom is. Ezenkívül teljes támogatásunkat ígérjük a kerületnek arra nézve, hogy a kelleténél nagyobb *katona beszállásolással* ne terheltessek.

12-szer. Ezen kerület kérelmére kegyesen megengedjük azt is, hogy külön portái legyenek és külön portai adója a kellő módon kirovassék, az az uradalom által szedessék be és aztán a megyei pénztárba beszolgáltattassék.

13-szor. Jólehet más uradalmakban és szerte Magyarországon, mindenféle terménytől, szőlőtől, juhoktól és méhektől és más földi terményektől kilenced és tized szokott szedetni, ezen koronai uradalom lakosai mindazáltal csak *nyolcadot* adjanak és ezt mástól, mint csupán csak a tiszta vagy vegyes búzától, rozstól, árpától, zabtól, kölestől, szőlőtől, — a többi földi terményektől, u. m.: török buza vagy kukorica, cirok, len, kender és más eféléktől járó földbért kegyesen nekik ajándékozzuk és ezekre nézve őket fölmentetteknek és szabadoknak nyilvánítjuk. A mi pedig a bárányokat illeti, ezek annak idején az uradalmi tisztség által össze fognak iratni és a kerület vagy uradalom lakosai tartoznak nemcsak a létező, hanem az elfogyasztott vagy eladottakat is hitesen bemondani (a tagadás és eltitkolás esetében a tagadók és titkolók birsággal sújtatván,) és azután minden egyes össze-számlált bárány után, akár kövérebb az, akár soványabb, az uradalmi pénztárba készpénzben 3 krajcárt befizetni.

14-szer. Azonkívül kegyesen felszabadítottaknak nyilvánítjuk (a kerület lakosait) minden *robot és ingyen szolgáltatmány* alól s

csupán arra köteleztetnek, hogy dézsmájokat a Martonos és Petrovoszelló közt fekvő helységek a szegedi élésházhoz, a többi helységek pedig Ó-Becsétől lefelé Péterváradhoz, vagy hasonló távolságnyira, szállítsák és azonkívül fölmerülő szükség esetén *szekereket és előfogatokat* szolgáltatassanak. Kegyesen azt is megengedjük nekik, hogy a vármegyei és uradalmi tisztviselőknek, akik privát ügyeikben utaznak, előfogatokat ne adjanak s hogy bárminemű ingyen szolgáltatmány teljesítésére ne kényszeríttessenek, a mi különben úgy a vármegyének, mint az uradalomnak ezennel megtiltatik.

15-ször. Kegyesen megengedjük nekik ezenfelül, hogy a lábas jószág után a *réveknél* és a *legeltetésnél* a földeken szedetni szokott összeg fele részét a községek nyerjék, a másik fele rész azonban a görög *kereskedők és cigányok* adójával együtt az uradalomnak hagyassék, még pedig annak kijelentésével, hogy a görög kereskedők, akik már honfiúsítva vannak, azon helység bírāja alá tartoznak, amelyben laknak, — a török alattvalók azonban, mint tisztán uradalmi adózók, az uradalom és ennek tisztjei alá tartozzanak. Azon kereskedőknek pedig, akik a török *juris dictio* alá tartoznak, csupán csak török kereskedelmi cikkekkal és nem mással, engedtessék kereskedést űzni, egyéb árukkal, mint bor, gabona, jószág, fa és más efélékkel való kereskedéstől, elkobzás terhe alatt, eltiltassanak.

16-szor. *A bornak, pálinkának és sörnek kimérését* egész éven át kegyesen nekik engedjük át, úgy azonban, hogy a sört a mi kulai sörfőzdénkből szerezzék be és ezt, valamint a pálinkát és bort (amennyiben maguk elegendőt nem termelnének), a folyó áron, a jószágigazgatóval egyetértőleg, a korcsmák számára az uradalomtól tartoznak bevásárolni, kivéve azokat, akik lakodalmi vagy halotti torok alkalmára némi csekélyebb bormennyiséget kívánnak idegenektől venni és a kerületbe hozni s itt elfogyasztani.

17-szer. *A hit, vallás és egyházi szertartás* az előbb nevezett koronai kerület- vagy uradalomban úgy külsőleg, mint belsőleg,

nemkülönben az *ünnepeknek* a régi naptár szerint való megülése, melyek az általunk is kegyesen megerősített kiváltság szerint a görög keleti vallású népnek engedélyezve vannak, továbbra is szabadságukban marad és ezekben senki által nem zavartathatnak; a *papok*, a már említett kiváltság értelmében, földeikkel együtt sérthetlenek és azoknak kiváltságai mindig érvényben tartatnak.

18-szor. Ezen kerület vagy uradalom dísze és jövő előnye szempontjából legkegyelmesebben tetszett nekünk, hogy Becse, Zenta és Kanizsa helységek az említett tiszai koronai kerületben, *mezővárosokká* emeltessenek és nyilvános vásárok és heti piacok tartásának jogával ruháztassanak fel, mely okból már kegyesen elrendeltük, hogy a jelen iratunk keltével a szokásos kiváltságlevelek a mi magyar udvari kancelláriánk által kiszolgáltassanak.

19-szer. Mindezen jogok, uradalmi javak, a robot és ingyenes szolgáltatások alól való mentesség és kiváltsági engedmények ellenében, a kerület minden községe évenként *földadót* fizet az uradalomnak annyit, amennyit közadó gyanánt fizet, úgy azonban, hogy mivel most fejenként 3 forintot fizet, ezért földadóba minden forint után 30 krajcárt fizessenek; ezen adóilletménynek egyik felét Szent-Mihály, másik felét Szent-György vitéz és vértanu ünnepére a kamarai kezelőség pénztárába befizetni tartoznak. Hogyha pedig ezen kerület vagy uradalom lakossága növekedni avagy kevesbedni fog, valamint a közadó, úgy a földadó is ereje és tehetsége szerint fog arányosíttatni.

20-szor. Legkegyelmesebb indulattal vesszük tudomásul a koronai kerület vagy uradalom, azelőtt pedig katonai végvidék népének és lakosságának azon önként tanúsított hűségét és készségét, hogy egy bekövetkező török háború esetére fegyvert kívánnak ragadni, továbbá az ország általános insurrectiója alkalmával vagy ha a szükség bármikor kívánná, ők, mint a törököknek legközelebbi szomszédai, saját lak- és tűzhelyeik védelmére és egyúttal nekünk és a mi utódainknak a magyar királyi székekben, mindig fegyvert fognak ragadni; ezen alkalomból,

midőn fel fognak kelni, a míg a háború tart, minden adótól és dézsmától mentesek lesznek, a fölkelés terheit azonban ők viselendik. Egyebekre nézve pedig biztosítjuk őket, hogy — az uradalmi jogoknak épségben tartása mellett, — az itt előrebocsátott régibb és újabb engedmények, jogok és szabadalmakban, (hacsak az irántunk és a Magyarország szent koronája iránt tartozó köteles hűségüket és odaadásukat meg nem szegik:) szentül és sérthetetlenül meg fognak tartatni, ezen általunk saját aláírásunkkal és pecsétünkkel megerősített oklevelünk által.

Kelt a mi királyi várunkban, Pozsonyban, az üdvnek 1751. éve junius hónap 28-ik napján, uralkodásunk tizenegyedik évében.

Mária Terézia s. k., gróf Grassalkovits Antal s. k., ő császári és királyi felségének saját rendeletére: gróf Erdődy János s. k., Kruspér István s. k.

A tiszai koronai kerület második kiváltságlevele 1774-ből.

Mi Mária Terézia isten kegyelméből római császárnő, Magyarország királynője stb. adjuk emlékezetül jelen iratunk által mindazoknak, akiket illet, hogy jólehet mi az azelőtti tiszai határőrvidéki helységeknek, u. m.: Martonos, Ó-Kanizsa, Zenta, Ada, Mohol, Petrovoszelló, O-Becse, Szent-Tamás, Turia, Földvár, Csurog, Goszpodince, O- és Új-Kovilnak, az 1741. évi 18. t. c. értelmében bekövetkezett visszaacsatolása alkalmából előző hű katonai szolgálataikért, leginkább pedig azon kegyelmes célzattól, hogy jólehet ezen helységeknek lakosai azelőtt katonák voltak, midőn mi kegyesen rájuk bíztuk, hogy akár polgári állapotra térhetnek át, akár pedig katonák maradván, a Szerémségbe költözhetnek: mindazáltal köteles hűségüket és irántunk való odaadásukat azáltal is tanúsították, hogy a polgári állapotra áttérve, mint előbb a katonai, úgy most a polgári téren szolgálnak bennünket és úgy az adóra, mint a termény-dézsmára nézve a beszolgáltatandókat beszolgáltatják és a mi kegyes akaratunkkal

egyetérteni óhajtanak, ez okból a mi magyar udvari kancelláriánk által Pozsonyban, 1751. évi június 28-án kelt kiváltság alakjában némely szabadalmakat és engedményeket adtunk 20 pontban, még pedig csupán csak a szerb, vagyis görög keleti vallású nemzetség részére, mely az említett visszacsatolás alkalmával a tiszai határőrvidéket lakta. Mivel azonban e kerület régi lakosainak egy része, felhasználva a kiváltságlevélben nyújtott alkalmat, lakóhelyét és a polgári állapotot, melyre már áttért, elhagyta és közülök sokan részint a mi temesi bánságunkba, részint pedig Oroszországba költöztek át és ott katonai szolgálatba léptek, ennél fogva, — nehogy annyi családnak elköltözése által az adó és dézsma szolgálmány csökkenjen, — az említett tiszai kerületet be kellett telepíteni, amely telepítések következtében a római katolikusok száma ama 10 helységben, t. i. Kanizsa, Zenta, Becse mezővárosokban és Martonos, Ada, Mohol, Petrovoszelló, Szent-Tamás, Turia és Földváron (miután Csurog, Goszpodince, Szent-Iván, Felső- és Alsó-Kovil és Káty helységek, mivel azt a mi királyi felségünk iránt való szolgálat úgy kívánta, 1769-ben a csajkás kerületbe kebelezettek,) annyira szaporodott, hogy az ott lakó szerbek vagy görög keleti vallásúak majdnem egyenlő számuaknak, vagy legalább nem sokkal kevesebb számuaknak tekinthetők.

Ennél fogva mi méltányosnak ismerjük, hogy a tiszai kerület ama római katolikus lakosai, kik az adót és dézsmát a szerbekkel egyenlőkép fizetik, a kerület számára általunk engedélyezett szabadalmakat és kiváltságokat élvezzék és mindenben egyenlőknek tekintessenek; továbbá, hogy mindazon ügyekben, melyekben a szerbek választói joggal birnak, választhassanak; egyúttal kegyesen elhatároztuk, hogy az említett tiszai kerületben mindennemű viszály, veszekedés és összeütközés elkerültessék, és főleg azért, mivel eddig minden hivatalt és tisztséget a szerbek vagy görög keletiek viselnek és a római katolikusok, mint a kiváltságokon kívül álló alattvalóknak tekintettek és hogy tehát az e miatt a mi magas udvarunkhoz intézett felfolyamodásoknak

vége szakadjon, ennél fogva a kerületi hivatalok és tisztségekre tehetség és képesség szerint a római katolikusok is alkalmaztassanak, nevezetesen bírótársakul vagy az uriszek ülnökeiül, (vagy mint már nevezik:) *kerületi tanácsnokokul*, akiknek száma a mi előbbi kiváltságlevelünk szerint 12 volt, következétesen 6 alkalmas római kath. egyén választassék és ugyanannyi görög keleti hagyassék meg és ezen szám mindkét felekezetenél állandóan megmaradjon.

Egyszersmind elrendeljük, hogy a kerületben a *hatósági tisztviselők* választása fele részben a görög keleti, fele részben pedig a római katolikusok közül a tanácsnokok felügyelete alatt történjék. A kerület *jegyzőjévé* azonban, a vallásra való tekintet nélkül, a legalkalmasabb egyén választassék, a városi községi *bírák* és *esküdtek* választásánál mindkét vallásfelekezet számaránya figyelembe vétessék. Végre, hogy az ismételten említett tiszai kerület azon helységeiben, a melyek területük nagyságánál fogva még telepéseket fogadhatnak be, a gör. keleti és római katolikus felekezet minden viszály nélkül *egyenlőkép befogadtassék* és a letelepedés, valamint a beköltözésben semmi szín alatt ne akadályoztassék.

Egyébként a midőn az említett tiszai kerületünknek általunk kegyesen adományozott szabadalmakat, előjogokat és engedményeket a római katolikusokra úgy, mint a szerbekre kiterjesztjük: egyúttal kijelentjük, hogy a görög keleti papokhoz intézett rendeleteink 9-ik pontja értelmében az örökösök nélkül elhalt papok vagyona (az általunk az illyr nemzet számára kiadott szabályzat értelmé szerint is) az egyháza szál; a világiak vagyona pedig az ország törvényei értelmében a királyi kincstárra hármlik. A mi pedig a vallás gyakorlására vonatkozó 17-ik pontot illeti, ezutánra is ugyanazon kegyes szabályzatunk érvénye vétessék figyelembe és egyúttal ekként a többször említett tiszai kerületünknek a mi magyar udvari kancelláriánk által Pozsonyban 1751. évi június 28-án kiadott kiváltságlevelét, az uradalmi jogok épségben tartása mellett, ezennel kegyesen megerősítjük,

helybenhagyjuk és azt örök érvényességűnek nyilvánítjuk ezen saját aláírásunkkal és császár-királyi pecsétünkkel ellátott oklevelünk által. Kelt a mi Bécs városunkban, 1774. évi augusztus hó 1-én, uralkodásunk harmincnegyedik évében, Mária Terézia s. k., gróf Kolovrát Lipót s. k., Ő császári és királyi fõlségének rendeletére: Mayláth József s. k. — (P. H.)

Öskori tárgyak vármegyénkben.

Vármegyénk történelmi társulatának régiséggyűjteményében két különös alakú edény vonja magára a figyelmet. Ezen edények Prigl.-Szent-Iván község határában találtattak s az egyik már két év előtt, a másik csak a napokban ajándékozott muzeumunknak az említett község jegyzője által. Fő jellegük ezen edényeknek abban áll, hogy a csúcsban levő száj nem nyitott, hanem virág alakú fejjel záródik, oldalaikon pedig egyiknél három, a másiknál egymás alatt négy furott lyuk látható.

Mivel a korsók sajátos alakjuknál fogva első tekintetre házi vagy konyhaeszköz gyanánt nem szolgálhattak, némelyek figyelmét már régebben felköltötték s azokkal mások is foglalkoztak. Így az Arch. Értesítő 1893. évi kötetében (347—8. l.) dr. Borovszky S., a magyar tudományos akadémiai tisztségviselője, emlékezik meg ily edényről, melyet ő szintén Prigl.-Szt-Ivánról kapott s át is szolgáltatott a Nemzeti Muzeumnak. Ugyanitt említi Borovszky, hogy a midőn ő a múlt évben Prigl.-Szt-Ivánon járt és ott régészeti ásatást is végzett, szintén talált néhány cserép darabot és azok között több olyan korsófejet is, mint az általa a N. Muzeumhoz beküldött példányé. Megjegyzi végül azt is, hogy ily fajta edények a N. Muzeum gyűjteményében nem foglaltattak eddig, az általa beküldött korsó tehát e szerint valószínűleg unicum lenne.

Történelmi társulatunk Évkönyvének 1893. évi kötetében (178. l.) Rauschenberg szent-iváni jegyző levele olvasható, aki

a megyei muzeum számára általa beküldött virág alakú dísszel záródó korsót szintén olyannak deklarálja, amilyen Magyarhonban ez ideig még nem találtatott. A jegyző úr e fontos kijelentését bizonyára csak dr. Borovszky felvilágosítása nyomán tette, mert az ásatásokat közösen végezték s az edényeket együttesen szedték össze.

Társulatunk első titkára, tekintetbe véve a hozzá beküldött korsó szokatlan alakját, alkalmilag személyesen is kikérte egy némely fővárosi elismert régész véleményét a korsók eredete- és rendeltetésére nézve, azonban, mint tőle utólag értesültem, határozott felvilágosítást nem kapott. Némelyek díszedényeknek tartják e korsókat s a rajtuk levő lyukakat onnan magyarázzák, hogy azok az égetésnél az edény szétpattanását voltak hivatva meggátolni.

Bármint álljon a dolog, mindazon nyilatkozatokkal szemben, melyek eddig az itt föntebb említett szakfolyóiratok hasábjain megjelentek, részemről mindenekelőtt ki kell jelentenem, hogy a mi ez edények ismeretlenségét és unicum voltát illeti, mind dr. Borovszky, mind a megyei történelmi társulati Évkönyv tudósítója határozottan tévedtek, midőn azt állították, hogy ilyen edények eddig sem a Nemzeti Muzeum gyűjteményében nem foglaltatnak, sem pedig az országban sehol nem találtattak. Mert igenis ismer a Nemzeti Muzeum ezekből az edényekből már legalább is pár évtized óta, a mint ez az „Archeologiai Közlemények“ VIII-ik kötetében (182. l.) és „Bács-Bodrogh vármegye régészeti emlékei“ című művemben (54. l.) le is van írva. Találtatott pedig ez a korsó ugyancsak vármegyénk Bajsa községének határában.

Mivel a Bajsa község határában lelt különös alakú korsó egy sírban fekvő emberi csontváz mellett találtatott, az edény rendeltetése iránt sem lehetünk kétségben, amennyiben a sírokba rakott tárgyaknak, a vallással összefüggő népszokáson kívül, mindig volt valami praktikus rendeltetésök is. E különös alakú edények tehát valóságos korsóknak tekintendők, a milyeneket

némely néptörzsek, melyek az őshajdankorban vármegyénket lakták, a halottak sírjaiba is leraktak, hogy használhassák azokat a holtak, — épúgy, mint a többi sírba helyezett tárgyakat, — a másvilágon.

A kérdés már most csak az, vajjon ily különös alakú kor-sókat találunk-e az ország más vidékein is, mert ezen edényeket mindaddig nem lehet a Bácskaság speciális régészeti emlékeinek tekinteni, míg az ellenkezőről meg nem győződünk. Az edények korát és származását pedig majd csak akkor lehet meghatározni, ha esetleg a kort és származást jellemző más tárgyakkal együtt kerülnek felszínre.

D—s.

Tárca.

Társulati gyűjteményeink gyarapodása. Régiségtárunk újabban a következő tárgyakkal gyarapodott, u. m.: 1. egy szarvas agancsból készült régi divatú löportartó, 2. egy kard, úgynevezett espadon formával, egyszerű keresztvassal, egyenes kétélű pengével, valószínűleg a XVII. századból; 3. egy kő ágyúgolyó, találtatott Prigl.-Szent-Ivánon; 4. egy virág alakú fejjel ellátott cserépkorsó, oldalán négy lyukkal, találtatott ugyanott; 5. egy taréjos vassarkantyú, valószínűleg a XVI—XVII-ik századból. Ezen tárgyakat Schwerer János tagtársunk ajándékozta.

Swott Ottó pénzügyi tisztviselő egy Constantinus-féle római érmet ajándékozott éremgyűjteményünk számára. Ez érme a ritkább veretű fajokhoz tartozik, (a Kr. u. IV-ik századból), előlapján a császár arcképével és a következő felirattal: „Constantinus Aug.“, a hátlapján „Providentia“ körirat mellett egy végvidéki váracs képe látható egy kapuval és a tetején örökkel. Ez az érme a Siscia-ban (ma Sziszek) létezett római pénzverdeből való.

Társulatunk könyvtára részére a következő műveket kaptuk: „Századok“ VI—IX. füzet, „Arch. Értesítő“ III. köt., „Turul“

III. köt., a délmagyarországi tört. és régészeti muzeum-egylet közlönye, továbbá Schwerer János adományaként nyertük *Rómer F.*: „A magyar Nemzeti Muzeum feliratos emlékei“ című nagy díszművét. A lapok közül: „Bajai Közlöny“, „Szabadkai Hírlap“, „Gazdasági Értesítő“.

A magyar Történelmi Társulat kiadásában megjelent a Zichy okmánytár VI-ik kötete, mely vármegyénk történetére nézve is gazdag forráshalmazt foglal magában. A társulat választmánya f. évi november 7-én tartott ülésében hozott határozatával e művet — titkárságunk által előterjesztett kérelmünkre, — Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulatának megküldetni rendelte.

Iványi István társ. alelnökünk s kitűnő történetírónk „Bács-Bodrogh vármegye földrajzi és történelmi helynévtára“ című művének II-ik kötetére hirdetnek előfizetést az érdemes szerző szabadkai barátai és tisztelői. Az előfizetési díj (1 frt) folyó évi december hó végéig küldendő be a szerzőhöz Szabadkára. Ajánljuk e művet t. tagtársaink meleg pártfogásába!

Szakirodalom. Társulatunk tagjai közül *Grosschmid Gábor* Odry András egykori megyei alispán életrajzát közölte a „Z. Hírlap“ folyó évi 23. számában; *dr. Thim József* hosszabb tanulmányt közöl a szerbek 1848—49. évi küzdelmeiről a „Budapesti Szemle“ legújabb füzetében; *dr. Dudás Gyula* a milleniumi emlékkiállítás tárgyait nézve tett indítványt a „Bácska“ egyik közelebbi számában. Ugyanő a „Budapesti Látogatók Lapja“ című vállalat számára felkérés folytán elkészítette Bács-Bodrogh vármegye turistai leírását, súlyt helyezvén mindenütt a helyi történet szempontjaira. E dolgozat számos megyei érdekű illusztrációval, francia és német szöveggel együttesen fog nemsokára megjelenni. *Iványi István* külön lenyomatban is kiadta „Vidékünk az őskorban“, „Bács-Bodrogh vármegye főispánjai“ és „Adatok Bács-Bodrogh vármegye adózásának történetéhez 1848 előtt“

című régebben (részint a szabadkai gymnasium értesítőjében, részint folyóiratunkban) megjelent jeles dolgozatait.

Megyei monographiánk első kötete, mely a történelmi részt tartalmazza és összesen mintegy 40 nyomott ívre fog terjedni, elkészült s jelenleg a monographiai bizottság bírálata alatt áll.

Ujvidék szab. kir. város monographiája már teljesen készen van és legközelebb a magyar mellett német és szerb kiadásban is meg fog jelenni. E becses művet tudvalevőleg Érdujhelyi Menyhért kiváló történetírónk és tagtársunk írta. Ismertetésére annak idején még visszatérünk.

Hampel József dr. egyetemi tanár, a Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, kiváló jelentőségű régészeti művet írt, mely valóságos esemény számba megy az archaeologiai irodalomban. A mű címe: „A régibb középkor emlékei Magyarhonban“, kétszáz képes táblával és 48 ábrával. A M. T. Akadémia kiadása. Ára 5 frt.

Ormós Zsigmond, volt temesi főispán, a jeles akadémikus és nagy műbarát, a délmagyarországi Múzeum-társulat alapítója és örökös elnöke, f. évi november 17-én Budapesten elhunyt. Haláláról a Múzeum-egylet külön gyászjelentést adott ki, mely társulatunknak is megküldetett. Áldás és béke poraira!

Regesták az Országos Levéltárból.

Bács-Bodrogh vármegye történetéhez a XV. századból.

(II. közlemény.)

1405.

A bácsi káptalan bizonyáglevele, mely szerint Szilágyi László bácsi ispán (Comes comitatus Bachiensis) a Zsigmond király által (a Czoboroktól elvett és) neki adományozott birtokrészeket (nonnullas portiones possessionarias seu jura possessio-

naria in possessionibus *Chuburzenhthalm*, *Jannussy et Halmos* vocatis . . . „singulari dono caritatis“ címen) Miklós fiainak: Gergely, Mihály, Albert, Domonkos és Sebestyénnek adományozta.

(Kelt május 1.)

◦ 1405.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint „magister Ladislaus de *Zylagh Comes comitatus Bachiensis*“ úgy intézkedik, hogy a Zsigmond királytól adományozott *Choburzenhthalm*, *Jánossy és Halmos* bodroghmegyei birtokokban *testvérei* Gergely, Mihály, Albert, Domonkos és Sebestyén és László fia Gergely ajándéképen örököljenek.

(Er. a budai kamarai levéltárban.)

◦ 1406.

A bácsi káptalan előtt *Maróthi János* macsói bán egyrésztől, másrésztől Johannes abbas monasterii Sancti Georgii de *Dombo* megjelenvén, János bán a nevezett apátságra hagyja a Zsigmond királytól donatióként kapott bácsvármegyei vámszedési jogokat *Várfalván*.

(Kelt július 28.)

◦ 1406.

A titeli káptalan birtokba iktatja Zsigmond király rendeletére Nuso *Lászlót* (de Bozee) és fiait a neki adományozott keve- (Csurog, Diós és Félegyház), torontál- (Bordas) és *bácsmegyei (Szent-Péter)* helységekben.

(A király rendelete kelt július 13. A káptalané: in feria quinta proxima post festum beati Valentini martiris. (= febr. 17.)

◦ 1407.

A bácsi káptalan előtt „magister dominus Johannes de *Nemphy* vojvoda Transilvaniensis“ és Ladislaus filius Pauli de *Were* az utóbb nevezett öcscsének Istvánnak tartozásaira nézve meg-egyeznek. (Birtokról szó sincs.)

(Kelt szeptember 1.)

◦ 1407. *fl. 9021 dec. 17*

Maróthy János macsói bán oklevele (kelt Maróthon), mely

szerint a Gallus, Stephanus, Emericus et Thomas de *Reeg*, továbbá Tordas, Petrus et Cosma de *Reeg**) és társaik közt folyó birtokperben egyezség után ítéletet hoz *Reeg*, *Bakath*, *Chamakla*, *Baktethew*, *Calman* és *Zenthmarton* nevű birtokok ügyében.

(Zsigmond király 1409. évi átíratából.)

• 1408.

Bács vármegye alispánja, Szőlősi János, (Johannes de Zewles) Ladislaus de *Keresthur* és neje Katalin, továbbá bizonyos György, Benedek és Miklós között *Földvár* nevű birtok felett folyt perből kifolyólag a birtokrésznek Kereszthuri László részére való átengedésére határnapot tűz ki. (Az okmányinak $\frac{2}{3}$ része hiányzik.)

A kelet (napja nincs kitéve, hanem) így hangzik: Datum Bachini termino in prefixo anno domini M^o quadragesimo octo. 5. 9476.

• 1409.

A bácsi káptalan Zsigmond király (junius 27-én kelt) rendeletére birtokba iktatja Maróthi János fiát Jánost, macsói bánt, a valkómegyei *Athya* nevű possessio és mellette levő dunai rév jogára nézve, mely birtokokat ő csere címén Ladislaus filius Francisci filii Aynardi de *Kwke*-től szerzett.

A beiktatást *Jakab* kanonok Andreas filius Apoor de *Zenthlazlow* homo regiussal végezte.

(Kelt szeptember 10.)

Közli: D. Gy.

(Folytatás köv.)

*) Ezek Chama de Reeg unokái voltak.

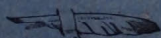
Tartalom.

	Lap.
1. Szlatkovics Máté, zombori róm. kath. plébános emlékirata. Latinból szabadon fordította és közli: Grosschmid Gábor	97.
2. Szabadkai régiségek. Gohl Ödöntől	112.
3. Ürményi József, Bácsvármegye főispánja. Grosschmid Gábortól	120.
4. Magyar László. Életleírás. Grosschmid Gábortól	123.
5. Bács-Bodrogh vármegyei alispánok és szolgabírák névsora. Iványi Istvántól	126.
6. A tiszai koronai kerület kiváltságlevelei. Fordította és közli: Muhoray Alfonz	128.
7. Őskori tárgyak vármegyénkben. Irta: dr. Dudás Gyula	138.
8. Tárea	140.
9. Regesták az Országos Levéltárból (II. közlemény.) Közli: D. Gy.	142.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA

BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT
ÉVKÖNYVE.

SZERKESZTI :

GROSSCHMID GÁBOR,
TÁRSULATI TITKÁR.

✠ X. ÉVFOLYAM. IV. FÜZET. ✠

ZOMBOR.
BITTERMANN NÁNDOR ÉS FIA KÖNYV- ÉS KÖNYVDAJÁBÓLJ
1894.

Tájékoztatásul.

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat 1883-ban alakult azon célból, hogy e vármegye történelmét egész kiterjedésében s minden ágában művelje.

E társulat **pártoló tagja** lehet minden történet- és régiségkedvelő, aki ez iránti szándékát írásban egyik elnöknél vagy a titkárnál személyesen, vagy valamely társulati tag által bejelenti és a társulat pénztárába évenként 3 frt tagdíjat fizet. A kötelezettség három évre szól. Aki ennek lefolytával a titkárnál nem jelenti be írásban kilépését, az további három évre marad e kötelezettség alatt.

Működő tagok azok, kik **tettlegesen** elősegítik a társulatot célja elérésében, felolvasásra munkákat küldenek be. S e címen a tagdíjak befizetése alól felmenthetők.

Alapító tag egyszer mindenkorra legalább 50 frt alapítvánnyal járul e társulat céljai előmozdításához.

A társulat minden rendű tagjai fel vannak jogosítva az őket megillető társulati címek használhatására.

A társulat elnöke Schmausz Endre vármegyei alispán Zomborban, al-elnöke Iványi István főgymn. tanár Szabadkán, titkára Grosschmid Gábor Zomborban, pénztárnoka Pozsonyi Béla Zomborban.

MAGY. AKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Töredékek Zombor krónikájából.

Írta: **Érdújhelyi Menyhért.**

Régi jó szokás szerint a Ferences szerzetesek zombori konventjökben is — úgy mint egyebütt — diáriumot írtak, melybe a kolostorban és városban történt jelesebb eseményeket följegyezték. Ezen diáriumok annyiban birnak értékkel, amennyiben egykorú följegyzések, azok írói szemtanui voltak a feljegyzett eseményeknek. A zombori Franciskánusok naplóból sok érdemes dolgot megtudunk, melyek a város történetének kiegészítő részét képezik. Főleg az egyháztörténetre vonatkozólag érdekesek ezen jegyzetek.

1. A diárium szerint a török háborúk után két sánc volt Zomborban. A kisebbik a Ferencrendűek kolostorát (a mostani plébánia-épület) s a kamarai adminisztrátor házáat körítette. A sánc közepén egy két emeletes ház állott, a katolikus templom előtt, melyben egykor a török katonák laktak. A nagyobb sánc 1717-ben még fennállott.

2. A török hódoltság idejében egy kis kápolnájuk volt Zomborban a katolikusoknak, mely Asszisi szent Ferenc tiszteletére volt felavatva. Tornya nem volt, csak úgy, mint Boszniában. A kápolnát boszna-argentínai ferencrendi szerzetesei építették, kik a törökök kiűzése után azonnal harangot szereztek s azt a kápolna mellé lábra állították. (Közbevetőleg megemlítem, hogy azon időben a kalocsai egyházmegye összes plébániáit Franciskánusok látták el.) Az említett kápolna azon helyen állott, hol később a Franciskánusok kertje, utóbb üres telek volt, a mai apáca-kolostor telkén. Mint a diárium megjegyzi, a Franciskánusok a pasztorációt saját életük veszélyeztetésével végezték. A Bácskának a török igától való felszabadítása után a viszonyok lassacskán konszolidálódtak, a Franciskánusok tervbe vették az új templom építését. 1717-ben hozzá láttak az építkezéshez, a nép adott ingyen napszámot, a régi török házakból bőven kitellett az építő-anyag. 1719-ben készen

állott az új templom, melynek hossza 12, szélessége 4 öl volt. Tetőzete a török házak görbe cserepeiből volt összeróva; tornya fából volt, két kis haranggal. Volt a templom mellett egy elhagyatott török ház, három szobával és konyhával. A Franciskánusok ezt használták kolostor gyanánt. Házfőnöküket Gyuresevics Lukácsnak hívták, ki egyúttal a zombori plébánia első rendes lelkesze volt; mivel előbb csak misszionáriusok működtek. A parokia 1718-ban lett szervezve.

3. A törököknek Zomborban 6 moseá-juk, vagyis dsámiá-juk (imaház) volt. Az első mosea a mai vásártéren állott, hol később a város kaput, illetőleg vámházat épített. A második mosea a város felső részén volt, ezt idővel a szerb papok elfoglalták és szerb templommá alakították. 1786-ban pedig földig lerombolták s telkén a szent János templomot építették. A harmadik mosea a sáncon kívül a nemes-militicsi országúton volt, hol később a szerbek keresztet állítottak. A negyedik Kulics Mária telkén állott, Buzagics János kereskedése mellett. Az ötödik azon telken volt, hol később a kétemeletes iskolát építették a sáncon belül. Ezen utcában volt a török basa háza, azért azt pašin sokaknak (basa utcája) nevezték. Végül a hatodik mosea a sáncon kívül volt, azon helyen, hol később a Franciskánusok kertje elterült.

4. Volt Zomborban egy török fürdő, melynek romjai 1725-ben az egykorú feljegyzés szerint még láthatók voltak Petrócy István kamarai provizor telkén. A fürdő 4 szobából állott; midőn elpusztult, egy homorú követ a Franciskánusok vittek szállásukra s a kúthoz alkalmazták, a régi idők emlékeül.

5. A szerbeknek a török hódoltság idejében egy kis templomuk volt, melynek sem tornya, sem harangja nem volt. A törökök kiűzetése után — mint említettem — elfoglallák a török moseát s azt templommá alakították. Minthogy sem egyik, sem másik templomnak nem volt harangja, a templom-szolga egy deszkán való kalapálással jelezte az istentiszteletet; azért a nép a sekrestyést „daszkal“-nak nevezte.

6. A pezsdülő város a törökök kiűzetése után a gabnadús Bácskának középpontja lett. Az egyes polgárok takaros házakat kezdtek építeni, csakhamar hozzáláttak célszerű középületek emeléséhez is. 1743. évben Patacsics Gábor kalocsai érsek letette a Ferencrendűek kolostorának (a mostani plébánia-épületnek) alapkövét. 1749. évi szt. István magyar király ünnepén Rédl Ferenc kamarai adminisztrátor letette a városháza alapkövét. 1742. június 24-én hozzáláttak az új (mostani) templom építéséhez. 1759-ben a szerbek építettek új templomot, melynek tornyát még 1744-ben kezdték építeni.

7. A róm. kath. plébániát, melyet előbb a Franciskánusok adminisztráltak, 1781. évben a világi papok vették át. Amint a kalocsai egyházmegyében a viszonyok konszolidálódtak s elegendő számú világi papok állottak az egyházmegyei hatóság részére, a plébániák egymás után mentek át a világi papok kezébe. A jelzett évi október 29-én Gaslyevics Antal kalocsai érseki helytartó Jagodics István ujonnan kinevezett zombori plébános kíséretében megjelent a gvardián szobájában és Márkovits József városi tanácsos, mint jövődöbeli szindikusz, valamint Piukovics Miklós alszolgabíró jelenlétében felolvasta a kalocsai érsek levelét, melyben az érsek kijelenti, hogy a Ferencrendűek juriszdikciója e hó végével megszűnik s november 1-én a plébánia vezetését átveszi Jagodics István plébános. Október 31-én a Franciskánusok az átadás tényét a szószékről kibírdették a népnek. November 1-én a Franciskánusok a plébániát, melyet már 250 év óta adminisztráltak, átadták az új plébánosnak; az egyházi hatóság egyelőre a temetőben levő Rókus-kápolnát jelölte ki plébánia-templomnak, hol Gaslyevics érseki vikáriusz Jagodicsot a zombori bitközség első plébánosának jelentette ki. Installációja november 21-én volt. — A Franciskánusok erre búcsúzó levelet írtak a városi tanácshoz, mint patrónushoz, melyben hangsúlyozták, hogy a plébániának világi papok vezetésére való bízását csupán az egyházmegyei viszonyok követelték, ez nem az ő képtelenségük, vagy hibájuk következménye. Mire a városi

tanács 1781. november havában tartott közgyűlésén meleg hangú átiratban válaszolt. Elismeri a tanács a Franciskánusok önfeláldozó működését és köszönettel adózik fáradozásaikért. — 1785. évi június hó 6-án Bachó János (császári) biztos inkognitóban bement a Franciskánusok kolostorába, azt és a templomot figyelmesen körülnézte, — mint a diárium megjegyzi, a következő év eseményei megmagyarázzák a kémkedés okát; mivel ugyanezen cs. biztos II. József császárnak vármegyeházul ajánlotta a kolostort, a templomot pedig plébánia-templom gyanánt. Úgy történt. 1786. július 2-án a császári biztos egész nap a Franciskánus kolostort vizsgálta, 8-án megérkezett a városba József császár s a kamarai adminisztrátornál megszállott. Másnap misét hallgatott a kolostor templomában s azonnal tovább utazott Szegedre. Mielőtt elutazott volna, Bachó cs. biztos javaslatára, a Franciskánusok kolostorát eltörölte s épületét vármegyeházul jelölte ki; a templomot pedig átadta a plébánia céljaira.

8. Bachó cs. biztos kérlelhetetlen szigorral hajtotta keresztül József császár rendeleteit. 1786. évi július 17-én az egész városi tanácsot elmozdította s más nap új hatóságot választatott.

Ezek a diárium érdekesebb pontjai, melyek némi világot vetnek a fejlődés első stádiumára. Egy még el nem döntött kérdés tisztázásához is lehet konkluziót vonni a diárium adataiból: a bunyevácok betelepedéséhez. Ez a misztikus kérdés még mindig nagyon homályos. Ezer bizonyíték van arra, hogy a bunyevácok — úgy mint a szerbek — a török hódoltság idején hullámozva jöttek Bosznia- és Hercegovinából Dalmácián és Horvátországon át Bácskába; de ezen bizonyítékokat csak más adatokból vonjuk le konkluzióképen. Annál kevesebb a pozitív adat. A főnnebb ismertetett diárium feljegyzéseiből is lehet valamelyes következtetést vonni. Ugyanis, mint láttuk, a Franciskánusok már a török hódoltság idején is Zomborban működtek, a régebbi szerzetesek mind bunyevácok voltak, a katolikus lakosság is bunyevác volt. Minthogy a mohácsi vész előtt a Bácska lakossága

csupa magyar volt, a bunyevácoknak okvetetlenül a török hódoltság idején kellett bejönniök. (Lásd a diárium első lapját.) E mellett szól a diárium azon 1781. évi feljegyzése is, (128. lap), mely szerint a Franciskánusok már 250 év óta működtek Zomborban. Minthogy a mohácsi vész előtt a katolikus magyarság pasztorációját világi papok végezték, kik a török hadak pusztítása alkalmával elpusztultak, vagy elmenekültek híveikkel együtt; azon körülményből, hogy a vész után a boszniai provincia szerzetesei veszik át a pasztorációt s később, midőn a vidék már felszabadult a török járom alól, őket csupán bunyevác híveikkel találjuk itt; méltán következtetjük azt, hogy ők a sanyargatott Boszniából és Hercegovinából híveikkel együtt költöztek ide. Ez mindenesetre figyelemre méltó körülmény, mely a bunyevácok betelepedésének kérdését némiképp megvilágítja.

Bács-Bodrogh vármegyének történelmi emlékei.

Alig van az országban vármegye, mely oly szegény volna történelmi emlékekben, mint épen Bács-Bodrogh. De nem is lehet csodálkozni, mert ennek a vármegyének sajátságos a jelleme, nincsen történelmi arisztokraciája, nincsenek egykori birtokosainak utódai sem, mert azok annyi tragikus katasztrófa után, melyek mind országos csapások is voltak, a néppel egyetemben megsemmisültek. A régi arisztokráciával és néppel azoknak a mult iránti kegyelele is elveszett. Az új Bács-Bodrogh vármegye pedig egészen más és más elemekből szervezkedett. Ezen vármegyének több mint kétharmadát elfoglalta a királyi kincstár fegyverjogi címen, a királyi városok polgárai adománykép, továbbá a tiszamelléki telepések és egy-két nagybirtokos a kalocsai érsekkel úgy, hogy csak egyharmada jutott az aránylag szegény, idegen és mindenfelől összesereglett gentri nemességnek, de ennek, valamint az új jövevény polgárok és volt jobbágyoknak mi összeköttetése sincsen a múlttal, különben is a jelen uralkodó

demokraciai irány nem barátja a mult történetének, követői csak a jelen gondjainak élnek, mit sem törődve a multtal.

Bács-Bodrogh vármegye tanítás dolgában talán a legelnyagoltabb része volt a régi, mint az újabb Magyarországnak, ez most boszulja meg magát, a vármegye népének legnagyobb része alig tudja mi volt és mi jelenleg Magyarország, minek következtében a mult emlékrét jelenleg csak a történészeknek jutott kötelességül a lehetőségig fentartani, kivéve 1848 —49-et, egyetlen egy emlék sem jelzi a mult nagy idők eseményeit, melyekben a két vármegye oly tetemes részt vett. Vegyük sorra azon nagy eseményű csapásokat, melyek vármegyénkben oly véstetjesen és oly rombolóan zúdultak át, az első voltak még IV-ik Béla király alatt, a tizenharmadik században, a tatárok, akik úgyszólván megsemmisítették a Dunáig történt bevonulások alkalmával mind a két szerencsétlen vármegyét. A Dunáig érve, kétfelé oszlottak, az egyik rész Kövi helységnél, melyet földig lerontottak, kelt át a folyón a Szerémségbe, az átkelés helyét a mostani Begecs község mellett, előbb Tatárrévnek, most Tarnicának neveznek. A másik és pedig a nagyobb része a tatároknak a mostani Monostorszegh helység mellett kelt át a Dunán Baranyába, e helyet szinte Tatárrévnek neveznek és a régi okmányokban gyakran előfordul. Ezen nagy eseményeknek más emléke, mint a két név nem maradt fen a vármegyében.

A második csapás érte a két megyét II. Ulászló alatt Dózsa György felkelése által a XVI. század elején. Ennek eseményeit sem hirdeti más, mint a történetírók tolla, pedig ezen alkalommal sem volt a vármegye lakossága minden tevékenység nélkül; leghűbben írta le a történeteket a régiek közül Verancsics, szerémi püspök, mint kortárs, az újabbak közül pedig Marki Sándor.

Dózsa György 1514-ik évben a parasztok hadából, Mészáros Lőrinc ceglédi pap és Nagy Antal vezérlete alatt 3000 felkelőt küldött Bács és Bodrogh vármegyébe, akik azután a nemesség ellen fordulva, tüzzel-vassal pusztíták a kurjaikat és a legkegyet-

lenebben bántak el személyeikkel, a pórhad ellenében a nemesség segítségül híván a szerbeket, velük egyesülve, támadta meg a lázadók csoportjait. Az első összecsapás Ujvidék táján volt, de itt Nagy Antal felkelő vezér lett a győztes, a második csata Becse vidékén történt, hol azonban Lőrinc pap serege a nemesség által utolérve és megtámadva, szétveretett, a harmadik mérkőzés és pedig többször ismételve, a bácsi vár körül vívott, hová a vármegye nemességének nagy része menekült. Ezen apróbb ütközetekben a várat szorongató Pogány Benedeket, lendvai Bánffy János, Lőrinc papot pedig Bornemisza Gábor és Zápolya János lovassága vette körül és Baranyába menekülni kényszerítette. Az utolsó ütközet Szent Lőrincnél történt, a mostani Szónta vidékén, hol Oláh Balázs és Nagy Gergely a Barabás pap vezérlete alatt harcoló és legyőzött lázadókból több ezeret levágtak, magát pedig Barabást elfogva, meggyújtott öltözetével egy toronyból (állítólag Bogojeván) levetették és ezzel a lázadást elfojtották.

De ezen eléggé szomorú eseményeknél sokkal siralmasabb volt még sorsa Bács és Bodrogh vármegye lakosságának a mohácsi vész után, ezen eseményeket soha sem méltányolta eléggé az utókor, főleg a két vármegyét illetőleg, pedig Bács és Bodrogh vármegye lakossága ez alkalommal sem menekült gyáván, hanem magát hősiezen védve hullott el hozzátartozandóival együtt; ezen gyásztelt katasztrófának egyedüli néma tanui Bács várának dűledező romjai és azon már-már tűnedező sáncok maradványai, melyek még mindig láthatók a Bács és Plávna közt elterülő erdőben és így ezen eseményeket sem hirdeti az utókornak más emlék, mint a történetírók feljegyzései, főleg magyar részről, mert milyen bőbeszédűek a török történetírók a mohácsi ütközet körülményeiről, ép oly szűkszavúak a bácsi és plávnai katasztrófáról.

Hammer Burgstall, az Osmanok birodalmának jeles történetírója volt az első, ki az ezen kor magyar történetíróit, különösen Verancsics, Broderics és Istvánffy feljegyzéseit a török írók

adataival összehasonlítván, ezen alapon írta meg az események történetét.

De beszéljen maga a történetíró:

„1526-ik évi szeptember 17-én készült el a dunai híd Buda és Pest között, melyen először a szultán a nagyvezérrel, azután pedig az egész török sereg akart átkelni a Duna balpartjára, de a híd a szultán átkelése után a harmadik nap elszakadt és a sereget nagy részben hajón kellett átszállítani, mi annyira késleltette az átkelést, hogy a sereg visszatérése csak szeptember 24-ére határozottatott el, mely nap a sereg meg is indult, nem hagyván egyebet maga után, egész átvonuló útján, mint füstölő romokat és széles vérnyomokat, mert nem segített sem ellenállás, sem megadás, mindenütt és mindenkit hasonló-kegyetlen sors ért. Gyors menetben sietett a szultán Pestmegye nagy pusztáin, a víz hiánya dacára, Bács és Szeged felé.

Bács vármegyében a lakosság tömegesen a bácsi várba és egyik nagy templomba menekült, hol magát hősiezen védve, egy egész nap ellenállott a heves támadásoknak, de végre kifogyván erejéből áldozatul esett, habár drágán adta el életét. Az itt elfoglalt zsákmány oly nagy volt, hogy például a nagyvezér és a deszterdár a prédából csak ürükből egyenkint 50,000 darabot kapott. Nemkülönben Bács és Pétervárad között rengeteg erdőben mocsárok között sok ezer menekülő sáncolta el magát a vármegye népéből, de ezen sáncok is megtámadtatván, bár rövid, de hősie ellenállás után bevétettek, azonban ezek meghódítása több osman életbe és vérbe került, mint a mohácsi csata és összevéve mindannyi erősség meghódítása az országban. Elesett nemcsak a janicsárok agája, de a másodvezér Samszandsi basi, valamint a csauszbasí is, de az elsáncoltak is meghaltak és pedig családotul, hozzájuk tartozóikkal együtt.

Ezen egyszerű történelmi előadás igazolja a hazai írók előadásait. Ugyanis, különösen Verancsics feljegyzései szerint, a vármegye egész népe a szultán közeledtének hírére megrémülve, egyesült a nemességgel és bízván a bácsi vár és egyik

temploma falainak erős voltába, nagy részben oda menekült, a kik pedig ott be nem értek, vagy az elsáncolást biztosabb védelmi eszköznek hitték, azok a Bács és Plávna közti rengeteg erdőségben, átgázolhatlan mocsarak között elsáncolva vélték magukat hozzátartozóikkal együtt megvédehetni, de csalatkoztak, mindannyian a bácsi falak között, ép úgy mint a plávnai sáncok között, mert mindannyian az ádáz török vadságnak áldozatul esve, vagy hőiesen meghaltak, vagy láncra fűzve rab-szolgákkint Konstantinápolyba hurcoltattak, hol a nők a háremek részére vásárra vitettek, a férfiak pedig a hadseregbe dugva az ázsiai csatateréken véreztek el; míg most is számos lelet bizonyítja a még fenlevő sáncmaradványok között a történetet, de ki sem gondol a leletekkel, melyek időjárással úgy is mindig gyérebbek.

Ily módon veszett el Bács és Bodrogh vármegyének egykori magyar lakossága, kevesen lehettek a menekülők, ez bizonyára az oka, hogy hasztalan keressük az egész országban a régi bácsi családok ivadékait. És ezen hősie, habár gyásztelt katasztrófát, egy kis kődarab sem adja tudtára a közönbösen elhaladó utókornak.

Ezek után halálsend következett mind a két vármegyében, a török hódítás idejében tétlen és néma lett minden, a vármegyék még neveiket is veszítették, még csak 1696-ik évben a hős Savoyai Jenő herceg szeptember 11-én Zentánál vívott diadala által mindent egy csapásra megváltoztatott és ezen nagyszerű nemcsak a monarchiára, de egész Európára szóló diadalnak sincsen hirdető emléke a csataterén, mert ha az készülöben is van, de még távol van a valósulástól.

Végre eljutottunk az új időkhöz, az 1848-ik és 49-iki eseményekhez, melyeket bizonyára méltán számíthatunk az előbb történetekhez. Ezen téren is valóban gyér a mi történt az emlékeket illetőleg és az 1848—49-iki szabadságharcunk annyi kalváriája közül csak egy lőn nálunk jelölve a vértanuk emlékoszlopával és annyi más vérmező a jövőben várja emlékét,

ezekhez számítom mindenekelőtt a kaponyai ütközetet, hol a Zombort kifosztó szerbek, a pétervári határszéli ezred és a sajkások zászlóalja önkénteseivel egyesülve Sztein és Dragics volt császári, akkor nemzeti tiszték által vezérelve, a körülfekvő szerb községek martalócai és idegen kalandorok által követve, 14 ágyúval Szabadka elfoglalására 5—6000 emberrel felvonulván, Speletics Bódog kormánybiztos hazafias buzgósága folytán, a Szabadkáról eleikbe menő magyarok 1849. évi március 5-én Gál László alezredes parancsnoksága alatt, csekély számú rendes honvédgyalogság és zombori mozgócsapatok, valamint a szabadkai nemzetőrök és önkéntesekkel összesen 3000 és 6 kis ágyúval a szerbeket megtámadták és tulerejük dacára nemcsak visszaverték, de 3 ágyú elfoglalása után vad futásba kergették és ezáltal nemcsak Szabadkát a pusztulástól megmentették, de a szerbek rakoncátlanságát nagyban korlátozták.

Mint a régi időkben úgy a jelenkorban is csak történetírásunk őrizte meg és pedig többnyire csak hagyomány után a történetek emlékét. Az 1849-ik évi juliushoz Hegyes és szomszédos vidékén vívott győzelemnek állított emlékoszlop volt az első kivétel, mely remélhetőleg a többi sorát megkezdette, de a mely méltó is volt erre, mert Guyon tábornok 1849-ik évi július 14-e éjjelén Kis-Hegyes, Szeghegy és Feketehegy határában, tíz órai harc után a kevély Jelasics bánt 12,000 emberével teljesen megverte 7000 honvédével, Jelasics futva menekült át a Ferenc-csatornán egész Titelig.

Ezt az ugynevezett hegyesi diadalt örökíti meg azon obeliszk, melyet megyénkben a telecskai dombok magaslatán, ott állítottak fel, hol Hegyes, Szeghegy és Feketehegy határai összegellenek, hogy ébren tartsák az utókorban ezen dicső tett emlékét.

A mozgalom az emlék felállítása érdekében még a hetvenes években vette kezdetét. Az ügyet később a bácsi honvéd-egylet vette kezébe, végre ennek és a vármegye alispánjának, társulatunk érdeimes elnökének, Schmausz Endré urnak buzgólkodása

folytán, a lelkesült közönség kegyelete hozzájárultával sikerült a maradandó emléket ércebe öntetni.

A kivitel sikerült, a szobor falazaton nyugszik, két szürke granit lépcső vezet hozzá. A vasba öntött obeliszk, tetszetős alakzatu, magassága öt méter és ezáltal messzire ellátszik, mind a négy oldalán öntött betűs felirattal van ellátva.

A keleti oldalról:

„Síremlék vagyok én, száz véténu nyugszik alattam,
Kik honukért, honodért estek el itt e mezőn,
Szent végrendeletük hálásan vésve szívedbe
Add unokáidnak még ezer évig odább.
Honfi! szeresd a hazát! Élj! halj! érette, csak akkor
Bármily sorban nagy, szabad és a tiéd.“

Déli oldalon ez áll:

„E hely környékén győzte le 1849. július 14-én Guyon Richard honvédtábornok 7000 honvéddel 42 ágyúval, Jellasicsnak 12,000 emberből, 79 ágyúból álló hadát.“

Nyugati oldalról való felirata így szól:

„Guyon a felnyomultában reá támadó Jellasics bánt Hegyes, Szeghegy, Feketehegy határában vitéz honvédeivel megvervén, Verbászon át Kátyra futamította s vármegyénkből kiszorította.“

Északi oldalon pedig ezt olvashatni:

„Bács-Bodrogh vármegyének a névtelen szabadsághősök iránt kegyeletes közönsége adakozásából emeltetett 1887. július 17-én.“

Az emléket négyszögű 6—6 méternyi oldalméretű vasrács keríti be 80 cm. magasságban.

1887-ik évi július 17-én ment végbe az ünnepélyes leplezés nagy népsokaság jelenlétében, mely alkalommal a csatának Zomboreseviés György által írt kinyomott története a jelenlevők között szétosztatott. Ezután következtek a felolvasások, a díszbeszédek és a szokásos alkalmi bankett.

A másik a vármegyében felállított emlék tulajdonkép a kegyeletnek emléke, noha a honvédség eseményeivel áll összeköttetésben. Ugyanis:

1849-ik év március hó elején csípős hideg napon Bresztovác községe felől két honvédhuszár, kik Kmety honvéd tábornok Kupuszina felől jött hadtestének hátvédőül kirendelt egyik csapatához tartoztak, bresztováci, akkor rácoknak nevezett, szerbek által megtámadtattva, a túlnyomó erő által szorítva Rác-Militics község határa felé futamodtak, de lovaik kifáradva lévén, az üldözők által elérettek, minthogy az egyik huszárnak lova a határárkon átugorni nem birt, a szerbek által lováról lelövetett. A földre hullottnak — üldözői örömrivalgása között — egyenrubájától megfosztott meztelen holtteste barbár módon megcsónkítva fekvé hagyatott. A másik huszár is elfogatván a szerbek által az elrablott lovakkal együtt elhurcoltatott.

Volperth József rác-militicsi földműves, kinek földjén fekszik a megölt, mert a katolikus pap a temetést megtagadta, a szegény halottat családja segélyével az országút mellett temettette el és magányos sírját kis fakeresztel jeleltette meg.

Itt feküdt a boldogtalan huszár elhagyatva egész 1883. évig, melynek őszén a Boszniából visszatérő helybeli katonák a sírt meglátogatván, némi lelkesedést ébresztettek, minek következtében az említett Volperth József, ki addig is a sírt kegyelettel ápolta; a buzgólkodó községi jegyző Radoysich Endre felszólítása következtében emlékfelállítására, mint első öt forintot ajánlott fel, mire a községben az adakozás megindult, habár eleinte lassu eredménynyel, de a buzgó jegyző irnoktársával mindent elkövetett a siker elérésére és sikerült is egy év alatt 90 forintot a kitűzött célra összedni, mely összegből egyik zombori szobrásztól egy sósokúti homokkőből készült obeliszk alakú emlékkő vásároltatott. Az obeliszk a föld felett két méter magas és 50 cm. széles.

Homlokzatán Kozma László tollából származott következő versek díszlenek:

18 + 49.

„Egy harcos pihen itt, sebe itt dönté le lováról,
Szent haza, érted halt, névtelen hősőd ez is,

Nem temető ez a tér, mely elmúlásra tanítson,

Itt hamu, kő, koszorú, honszerелеmre sugall!

A díszes kis emlék 1884-ik évben elkészülvén, kellő ünne-
pélylyel felállíttatott és pedig a zombor-hódságbi országút mellett
egy terebélyes eperfa árnyékában a községtől északkeletre. A
felírás betűi ismételve megaranyoztattak és az emlékkő fekete
farácsolattal körülkerítettett.

Ezen kis emlékkő ritka jele a valódi kegyeletnek és az
abban rejlő honszeretetnek, mi annál értékesebb, mert az német
ajkuak által emeltetett a magyar szabadságharc egyik névtelen
bajnokának.

De nem hagyhatom érintetlenül szabadságharcunk idejéből
a harmadik emléket sem, noha ez inkább a felbújtatásból szár-
mazó rajongó gyűlöletből eredő kegyetlenség szomorú emléke,
mintsem valamely hőstetnek hirdetője.

Ezer vértanú emlékére emeltetett ezen emlék Zentán. Nem
szándékom az 1849-ik évi gyásztelt emlékeket megújítani, az
idő és a körülmények fátyolt vetettek azokra, de mint történész
tartozom az igazságnak ezen emlék keletkezését, sine ira et
studio, úgy mint a tények történtek egyik megbízható szemtanú
tanuskodása alapján előadni.

1849-ik évi január havában, mikor a magyar seregek az
ország belseje felé összpontosítottak, a Bácsvármegyében létező
seregek is Szeged felé vonultak, Ennek következtében Eszterházy
Sándor gróf parancsnok Verbászt, Lenkey ezredes pedig Ó-Becsét
elhagyták és Szeged felé vonultak.

A szerbek amint értesültek a magyar seregek elvonulásáról
haladéktalanul három hadoszlopban vonultak felfelé. Az egyik
hadoszlop Kula felé tartott, a második hadoszlop Topolya felé
vonult.

A harmadik szerb hadoszlop a Tisza mentén húzódott
felfelé. Moholy elfoglalása után, Szuducsky és Davidovac egye-
sült Nenadovics és Simics csapataival és egyesülve támadták
meg Zentát, hová a magyarok az egész környékből menekültek.

A rendes katonaság elvonulása után Zentán Demcsa János honvéd őrnagy hagyatott mint parancsnok, az úgynevezett sárközi nemzetőri zászlóaljjal és a városi nemzetőrök és önkéntesekkel a város védelmére, de Demcsa nem volt képes a fegyelmet fentartani, főleg görög keleti vallása adott okot a gyanúsításra, de különösen rossz néven vette neki a nép, hogy Demcsa, mint parancsnok megróttta és rosszalta a három ízben érkezett szerb küldötteknek a zentaiak általi bántalmazását; ehez a sárközi zászlóalj meguntván a tetteleges szolgálatot haza kíváncsozott, erélyes fellépése következtében az ellene felbujtott nép annyira vetemedett, hogy a szerencsétlen Demcsát január utolsó napjaiban a piacra kihurcolván, ott kaszákkal agyon kaszaboltattott, a sárközi nemzetőri zászlóalj pedig otthagya Zentát és haza futott.

Ezen szerencsétlen eset után a nép Majoros Istvánba bízván, őt ismerte el parancsnoknak. Majoros igyekezett mindent megtenni a város védelmére. Szegedről ágyúkat és segélyt kért, de hasztalan.

E közben megérkezett a vészthozó február 1-eje, már kora reggel elterjedt a rémhír, hogy „jönnek a rácok“, erre megkondultak a vészharangok és az összes fegyvert fogható férfi lakosság, a menekült idegenekkel egyetemben, kaszával, lándsákkal, vasvillával fegyverkezve az országútra eleikbe vonult, de kellő vezetés nélkül, hiányosan fegyverkezve, az első ágyúlövésekre az egész népség a legnagyobb rendetlenségben megfutmodott, az ellenség röppentyűi és az általuk okozott tűzvész pedig csak növelte a rémületet.

Az ekkép megriadt nép most családjaik megmentése végett a városba visszaözlött, sőt a szerb lovasok által a menekülni akaró kocsik is a városba visszakényszerítettek, melyek összegomolyodván a legnagyobb zürzavart okozták.

A szerbek azon ürügy alatt, hogy a küldött parlamenterek bántalmazása árulás volt, a legvadabb dühbel rohantak a fegyvertelen lakosságra, iszonyú vérontás következett, folytoni ágyúzás között a betörők nem kimélték senkit, második, sőt harmadnap

is még házról-házra járva keresték fel a férfiakat és azonnal lemészárolták. A betörési nap a szerbek parancsnoka Trifkovics Mihály 48 órai szabadrablást engedélyezvén, a fosztogatók szinte házról-házra jártak pénzt zsarolni, de legkisebb ellenvetés elegendő volt a gyilkolásra.¹⁾

Az így elpusztult magyaroknak levágott fejeit a piacon létező Szentháromság szobrának párkányzatára rakatták körül és csak napok múlva hordattak ki feloszlásnak indult holt tetemeik a városon kívül létező sáncokba, hol elásattak.

Itt feküdtek a boldogtalanok nyugodtan egész 1889-ik évig. 44 esztendeig, mikor a szabadka-zentai vasuti építés alkalmával a vasuti töltés ásásánál a meggyilkoltak csontjai a régenten ott létező sáncgödrök helyén ismét napvilágra kerültek, mire azon évi január 29-ik napján tartott városi közgyűlés alkalmával Szekfü György városi főjegyző és 1848-iki volt honvédhadnagy megbízott a kérdéses helyen talált és még ott levő csontmaradványok kiásásával és egy közös sírbani temetésével. Mit Szekfü lelkiismeretes buzgalommal teljesítvén, mintegy 100 vértanu csontjait összeszedetett és ládákba rakva 1889-ik évi ápril 28-án nagy néptömeg jelenlétében egyházi szertartással beszentelve közös sírba eltemettette.

Ez alkalommal ébredt fel az eszme a szerencsétlen vértanuk emlékét emlékszoborral örökíteni meg. A gyűjtés a szükséges költségekre azonnal meg is kezdetett. A Szekfü és barátai által kiosztott aláírási íveken rövid idő alatt összesen 380 frt gyűlt össze, melyhez a város tanácsa 350 frtot adományozván, 730 frt állott rendelkezésre, mely összegből 600 frtért egy a célnak megfelelő gula alakú emlékkő vásároltatott.

Az emlék 4 méter magas csiszolt svéd fekete syenitből készült obeliszk.

A homlokzatán a következő felirat díszlik:

„+ A magyar szabadság 1849. február 1-én elvérzett fegy-

¹⁾ Helfert: Gech. Österreichs IV. 309.

vertelen zentai áldozatainak emeltették a hálás utódok 1893. Nyugodjanak békében.“

Az emlékkő a r. k. felső temetőben a zentai vasuti indóház közelében, azon nagy közös sír felett van felállítva, melyben közel 300 embernek földi maradványai temetvék, a meggyilkolt 1000 vértanuból, a többinek tetemei az egykori sáncokban a város körül szerte-szét nyugosznak, de felásatásuk majdnem lehetetlen volt.

A díszes emlék erős vas rácozzattal van körülvéve és 1893-ik évi október végén állíttatott fel, összesen 803 frt 77 kr költséggel.

Az emlékszobor felállításának sikere különösen Szekfű György buzgó és áldozatkész működésének köszönhető; ő reá bízott a felügyelet és a gondozás is, kinek vezetése alatt évente február 1-én, március 15-én és november 1-én a zentai honvéd-egylet zászló alatt kivonul meglátogatni és megkoszorúzni a minden tekintetben kiváló emléket.¹⁾

Grosschmid Gábor.

TÖRTÉNELMI ISMERTETŐ.

A római birodalom érdemeiről.

Ismertető tanulmány **Gohl Ödön** hasonnevű művéről **Grosschmid Gábortól.**

Méltó csudálkozás foghat el bennünket, ha felgondoljuk, hogy a rómaiak két ezreden át mily nagy mértékben árasztották el az akkor ismert három világrészt érmeikkel, melyek még jelenleg is, mint leletek vármegyénkben is oly gyakorta felszínre kerülnek.

A római érmeek ismerete egész tudományyá nőtte ki magát. Mostanában nemcsak a fővárosokban és több egyetemnél és más tudományos intézetnél, de számos műkedvelő főúr, vagy más tudományt kedvelő egyének tulajdonában is találhatók már római éremgyűjtemények, melyek Olaszországban kezdődtek, de lassan-lassan kiterjedtek az egész művelt világra.

¹⁾ Szekfű György levele a vármegye tört. társulat levéltárában 1895. január 8-áról.

Nagy művek irattak már a római érmekről, a munismatika mindinkább hódított a tudományos világban, ismerjük Babelon, Cohen, Eckhel, Mionet, Momsen, Sabatier stb. nagyszabású műveit, de ezek oly terjedelmesek, hogy csak hosszas tanulmányozás útján használhatók, azért köszönettel tartozunk Gohl Ödönnek, a szabadkai főgimnázium tanárának, aki „A római birodalom pénzeiről” című kisebb művében mind azt, a mi a nevezett nagy művekben terjedelmesen tárgyalatik, röviden összefoglalva elénkbe tárta, úgy, hogy aki azt figyelemmel elolvasta, hű képét nyerheti a római érmek mivoltának és történetének.

Az érmek ismerete karöltve jár a történelem tudományával és ha nem is lakták a rómaik állandóan vármegyénket, de minthogy bizonyára a Duna balpartján is birtak castrumokkal és hadseregeik is vármegyénkben gyakran megfordultak, de különben is az itt lakó barbárok a kereskedelembe, mint a többi barbár népek is sok ideig római pénzt használtak, mit leginkább tanúsít a számos itteni római érem lelet, a római érmek ismerete vármegyénket is közelebből érinti.

A római birodalom már a császárságot megelőző időktől kezdve két ezredéven át szórta világgá pénzeit, de maga a pénzverés nem a rómaiak találmánya. A kereskedés eleinte a rómaiaknál is háziállatokkal, majd nyers fémdarabokkal csere útján történt és csak Servius király alatt jöttek divatba fémrudak és a bélyeggel jelzett fémdarabok, Plinius szerint csak Krisztus előtt 450 év körül kezdtek vert érem darabok forgalomba jönni, de már sokkal előbb léteztek népek, melyek érmekeket használtak, melyek közül csak az egyiptomiakat és a phöniciákat nevezem meg, sőt magában Olaszthonban is léteztek érmek a római hatalom előtt.

Bármennyire nélkülözhetlennek tartjuk jelenleg az érmek forgalmi használatát, mégis tagadhatatlan, hogy ezer meg ezer évig tartott a csereberélés, de végre a nehézségek arra utalták az embereket, hogy valamely közhasznú, nem romlékony, könnyen

szállítható és kezelhető tárgyat fogadjanak el az értékek meghatározásánál, így jöttek divatba a fémek arany, ezüst, bronz, réz. Ezekből a rómaiak, kik eleinte szegények voltak, kezdetben csak a rezet használták, később az ólommal kevert rezet, a bronzot. Azonban a valódi érték meghatározása eleinte nagy nehézséggel járt és csak lassan állapodott meg. Rómában is az igazi pénz használatát, az aes signatum vagyis az ércnek, mint csereeszköznek a királyok által szentesített használata előzte meg. Ez Plinius adatai szerint főleg Servius Tullius király alatt történt legelőször.

Görögországban régtől fogva az ezüst érték (ezüst valuta) uralkodott. A legrégebb ismert görög ezüst érmek az aeginaiak. Számosak érmei Nagy Sándornak és atyjának II-ik Fülöpnek, macedoniai királyoknak. A görög számolási egység a talentum volt. Egyébiránt Göröghonban Darius perzsa aranyai és II-ik Fülöp macedoniai király aranyai hosszú ideig a legkedveltebbek voltak és tiszta fémből verettek.

Vármegyénkben a régi görög, sőt a bizanci érmek is ritkábban fordulnak elő, kivéve talán Fülöp és Nagy Sándor ezüst drachmáit, mi arra mutat, hogy a görögök ritkán fordultak meg a mi vidékeinken, ezen okból leírásunkban inkább csak a római érmekre szorítkozunk.

Közép-Itália érmei, a legszorosabb rokonságban állanak a római pénzekkel. A legrégebb közép-italiai pénzek bronzból készültek, ezüst és aranyérmek csak később, akkor is csak csekélyebb mennyiségben verettek. Súlyegységül az *as* szolgált és 10, 5, 3, 2 és 1 úgy $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{6}$, $\frac{1}{12}$, $\frac{1}{24}$ as értékű darabok voltak forgalomban, épen úgy, mint Rómában. A közép-italiai érmeken általában felirat nincsen.

Rómában a pénzverést a decemvirek korában (Kr. e. 450.) táján kezdték gyakorolni. A pénzverés külön pénzverőkkel, külön jogokkal felruházott tisztviselőkkel birt, kik azután változó technikával működtek a külön pénzverdékben.

A pénzverési jogot Rómában mindig a legfőbb hatalom

gyakorolta az állam nevében. Rómán kívül a pénzverő hatalom az imperatorokat illette, ilyen hatalmat gyakorolt Sulla, Valerius Flaccus stb., Cajus Julius Caesar volt az első, aki imperatori hatalmából kifolyólag magában Rómában veretett pénzt és első volt, aki a senatus engedelmével arcképével ellátott érmekeket veretett, mely példát azután utódai követték. Augustus tovább ment és minden pénzverési jogot maga részére foglalt le; csak a bronzérem jog maradt meg a senatusnak; később ezen kizárólagos jognak birtokában maradtak a császárok, noha a „provinciae foederatae“ a szövetséges tartományok, valamint több város is birt pénzverési joggal. Egyiptomban legtovább tartott a pénzverési jog.

A pénzverés intézetével megbízott tisztvisekről azt tudjuk, hogy körülbelül Kr. e. 289. óta a senatus rendszeren a „magistratus minores“ tisztviselők közé számított III. viri monetalesekre, akik Julius Caesar alatt IV. viri címet vették fel, bizta a pénzverést. Ezen leginkább a köztársaság idejében vert többnyire ezüst családi érmeke az emlékérmeken kívül a legszebb római érmekehez tartoznak és rajtuk látható Vénus, Minerva vagy Vesztalin fejek valódi remekeke, ilyen pénzverő egyének, illetőleg családokból 57-et említ fel Gohl.

Mily nagy erővel dolgoztak a pénzverdék Rómában, kitűnik azon történeti tényből, hogy Aurelianus császár alatt a római pénzverő munkások fellázadván, katonai hatalommal kellett őket megfékezni és hogy ezen alkalommal 7000 ilyen munkás öletett meg;¹⁾ ez volt oka valószínűleg annak, hogy később a császárok a tartományokban is állítottak fel pénzverdéket. Így a magyar korona területén Bácsvármegye szomszédságában Sirmiumban (Mitrovicán) Kr. u. 375-ig és Sisciában (Siszek)

1) Gibbon híres művében: „The decline and fall of the roman empire“ másképp adja elő az eseményt, ő is megerősíti a lázadás tényét, de azt mondja, hogy az ütközet a lázadók és a katonák között a Coclius dombon ment végbe, bizonyos Felicissimus szabaddá boesátott rabszolga izgatására, de nem 7000 munkás, hanem annyi katona öletett meg. XI. fejezet, 118. lap. Zozinus I. 1—56.

voltak pénzverdék. Különben voltak ilyen pénzverdék nemesak Európában, de Ázsiában és Afrikában is.

A mi az érmeik technikáját, készítési módját illeti, eleinte a nagyobb súlyú érmeiket öntötték, ilyenek voltak az as pénzek, azután pedig kalapáccsal verték az érmeiket, későbbben csak bélyegzőkkel préselték azokat, öntő minták számosak találtattak, valamint bélyegzők is. Az érmeik igen különbözők voltak, így Nummi auro vel argento tincti, könnyen aranyozott vagy ezüstözött ércpénzt is verettek Caracalla császár idejében. Nummi subaerati voltak azon érmeik, melyeknek réz belsője ezüst vagy arany vékony lemezzel volt behúzva. Az ily pénzek tulajdonképp arany vagy ezüstpénzt hamisító érmeik voltak. Numi recusinak hívták azon érmeiket, melyek idegen érmekből újból átverettek. Az érmeik külalakja majdnem kivétel nélkül gömbölyű volt, de léteztek négyszögűek és csipkés karimájúak is.

A pénzverés technikája koronként emelkedett vagy süllyedt. A társadalmi jólét és virágzás, valamint az állami hatalom emelkedése, mintegy visszatükrödzik az érmeik technikáján is, ha ezen tényezők süllyedtek, az érmeik értéke és technikája is alábbszállott külsőleg, mint belsőleg.

A rómaiak a pénzverésre szükséges fémeket két forrásból szerezték, a bányákból és hadvitelek által. A rómaiak széles és nagy kiterjedésű birodalmukban, ahol csak lehetett igen szorgalmas bányászok voltak. Pannonia és Dácia (Erdély) bányái művelésére kiváló gondot fordítottak, Trajanus és Diocletian felkeresték a pannoniai bányákat, melyek vasat és aranyat szolgáltattak ki, de még nagyobb hasznot húztak Erdély aranybányáiból, melyek már a rómaiak előtt műveltettek. Tanúsítja ezt a sok mindenféle lelet, melyek az elhagyott bányákban fenmaradtak. Nero császár idejében Dalmiácia is nagyban termelte az aranyat, Spanyolország aranyat és ezüstöt, Franciaország aranyat szolgáltat, így Macedonia is. Különös bányaérmeik is verettek Traján, Hadrian és M. Aurelius korában, melyeknek feliratai a bányákra vonatkoztak. De a bánya jövedelmek mennyisége csekélységre

zsugorodott össze az imperatorok hadisarcai ellenében. Az idegen tartományokban szedett adók, bérletek, sarcok és más jövedelmekből óriási kincsek gyűltek össze a római aerariumba, úgy, hogy már 167-ik évben Kr. előtt, mikor Paulus Aemilius meghódította Macedoniát, a polgárok megadóztatása feleslegessé vált, mert a macedoniai zsákmány meghaladta a 300 millió sestertiát, Carthago, Macedonia, Antiochia, Gallia kincsei a hódítás után mind a római kincstárba vándoroltak, Crassus, Pompejus, Julius Caesar, Servilius megszámlálhatlan mennyiségű arany és ezüsttel gazdagították a római pénztárakat.

A római érmeik anyaga bronz, réz, ezüst és arany. Az első érmeik bronzból készültek, öntve vagy verve, a bronz réz, ólommal vagy ónnal ötvözve, bronzérmek a decemvirektől kezdve (450. Kr. e.) egész a birodalom bukásáig folytonosan verettek. A gyarmatok és a szövetségesek pénzeik mindig csak bronzból verettek.

Ezüst pénzt Plinius és Livius szerint Rómában Fabius Sutor consulatusa alatt Kr. e. 268. vagy 269-ik évben kezdetek verni és egész a birodalom bukásáig szinte folyton verettek.

Az ezüstöt, ha túlnyomólag rézzel van ötvösítve, bilonnak nevezték és egész Diocletianusig használatban volt. Csak kevés városnak volt ezüstpénzverési joga.

Arany pénzt Kr. e. 217. évben kezdetek verni, de a köztársaság idejében kevés arany pénzt vertek, kivéve az imperatorokat Rómán kívül. Rómában először Julius Caesar veretett nagy mennyiségben arany pénzt, a galliai zsákmányból származott arany óriási mennyiségben öntötte el Róma városát, ezen idő óta folyton az arany pénz uralkodott Rómában, későbbben a byzanci császárok aranyaival.

Az arany és ezüstnek bizonyos ötvözését elektrumnak nevezték, de a rómaiak éremverésre nem használták.

Az érmeik benső értéke, azok nemes fém tartalmától feltételeztetik.

A régi köztársasági „Aes grave“ réz volt átlag 7% ónnal

és 23 % ólommal keverve. A császárok alatt, a sestertius bronzból, a kisebb érmek rézből verettek.

A köztársasági ezüst érmek Antonius triumvir érmeinek kivételével 99 %, sőt több % tiszta ezüsből készültek. Antonius vassal keverte denárjait.

A császárok alatt egyre hanyatlott az ezüst érmek finomsága. Augustus alatt 1—2 %, Nero alatt 5—10, Trajanus 15, Hadrian 20, Gallienus pedig már 80, végül Comnodus alatt 95 % rezet keverték az ezüst közé.

Diocletian segíteni akarván az ezüst pénz értéke csökkenésén, denariusai 15·5 % ötvegyű ezüsből verettek, ezáltal az érték némileg állandósított egész I-ső Constantin pénzügyi reformjáig, mely behozta az arany és ezüst kettős valutát, de utána csakhamar ismét nyilvánult a visszaesés.

Az arany érmek minden időben a legfinomabb tiszta aranyból készültek.

A pénzverésre használt érmeknek egymás közti értékviszonyai szinte nagyban ingadoztak.

Kr. e. 268-ban a bronz értéke úgy viszonylott az ezüsthöz, mint 1 = 250, azután a bronz értéke lassankint annyira emelkedett, hogy úgy viszonylott az ezüst értékéhez, mint 1 = 70, majd pedig Kr. e. 217-ben a Flaminius-féle törvény következtében, mint 1 = 112, I-ső Constantinus császár idejében pedig a réz értéke az ezüsthöz úgy viszonylott, mint 1 = 100 = 125, az aranyéhoz pedig, mint 1 = 1440 = 1800.

Az ezüstnek az aranyhozi értékviszonya az ó-korban általában 1 = 10 és 1 = 15 között ingadozott, míg napjainkban 1 = 20 = 27 közötti arányban változik. Rómában a nori cumi gazdag aranybányák üzembe vétele után (K. e. 2-ik században) körülbelül 1 = 8, a császárság két utolsó századában 1 = 12, Gallia meghódítása után 1 = 9, hamar utána 1 = 11½, Augustus korában 1 = 12·5, Septimius Severus alatt 1 = 15·5, I-ső Constantinus idejében 1 = 14·4, Kr. u. 422. évben 1 = 18. A középkorban az ezüst érték behozatala után 1 = 12. Ebből

láthatjuk az arany és ezüst fém értékének (valutának) időszakkonkinti nagy változását.

Minden állam egyszerre csak egy, kivételesen két fémét fogad el általános értékmérőül, ez az úgynevezett értékfém „valuta“, ez szolgál azután a forgalomban az adás-vevés közvetítésére.

A rómaiak eleinte, mint szegény nép, arany, ezüst hiányában kényszerítve voltak a bronz fémét értékmérőnek használni, a hatalom növekedésével, különösen hadi vállalkozásaik következtében és bányáikból tetemes mennyiségű arany és ezüst fémre tettek szert, minek folytán az ezüst érték hozatott be; az új pénzrendszer fő pénz darabja az új $\frac{1}{72}$ libra súlyú ezüst denarius lett, míg súlyegységül az eddig is használt libra vagy as maradt meg, ugyanakkor a bronz pénzek eddigi 10 unciányi alapsúlyát 4 unciára szállították le, vagyis az úgynevezett libralis as pénz helyébe a trientalis as pénz lépett, mely az ezüst érmek mellett csak mint váltópénz szerepelt.

Julius Caesar galliai zsákmányából (katonáit fejenként 200 arannyal jutalmazta) annyira elárasztotta Rómát arannyal, hogy hozzájárulván az előbbi meghódított tartományok összegyűjtött kincsei, az ezüstöt leszorította a forgalmi térről és az arany tényleg mint egyedüli értékfém szerepelt Rómában, de törvényesen és forma szerint csak I-ső Constantin hozta be az arany, illetőleg egy időre ismét a kettős értéket, elrendelvén, hogy egy libra finom aranyból 72 solidus veressék és az $\frac{1}{72}$ libra súlyú ezüst pénz darab értékét egy libra arany $\frac{1}{1000}$ részében állapíttatván meg, de később az aranyérték ismét az egyedüli uralkodó fém lett, nemcsak a hanyatló római birodalomban, de a szövetkezett szomszéd és a meghódított népeknél is egész a nyolcadik század közepéig, a mikor az ezüst érték általános behozatala az arany valutának véget vetett.

A római pénzrendszer súlyegysége mindig a libra (327.43 gramm) volt, mely mint pénzegység „as“ nevet viselt.

1-ször. Bronz pénz nemek voltak: decussis (= 10 as), quin cus

sis (5 as), tressis (3 as), dupondius (2 as). Továbbá az as mint főpénz darab és részei, u. m.: semis ($\frac{1}{2}$ as), triens ($\frac{1}{3}$ as vagy 4 uncia), quadrans ($\frac{1}{4}$ as vagy 3 uncia), sextans ($\frac{1}{6}$ as vagy 2 uncia). Ezen pénznemekből nem volt használatban mindannyi, a római pénzverés kezdetétől Kr. e. 74-ig tartott a bronz érem verés, ekkor a bronz érmek verése egészen beszüntetett. Kr. e. 15 évvel a császárok ismét vertek bronz érmeket és pedig következő pénznemeket: sestertius ($2\frac{1}{2}$ as), dupondius (2 as) más néven: Aenei 1 formae, továbbá as (Aenei 2 formae), semis (Aenei 3 formae) és quadrans (Aenei 4 formae). Nagy bronz érmeket a császárság alatt ritkán vertek és a kisebbek súlya annyira változott, hogy azok csak font, vagy zacskó számra használtattak.

2-szor. Ezüst pénznemek. Denarius (10 később 16 as, de nagyon változó értékben) K. e. 269, vagy 268 óta vertek, és e pénznem használata túlélte a bukott nyugati birodalom fenállását. A ritkább quinariust (=5 később 8 as) és sestertiust 268—317-ig verték. J. Caesar idejében ismét quinariusokat vertek egész I-ső Constantinig. Igen ritkán verték a libellát (= $\frac{1}{10}$ denarius vagy 1 as). A victoriatusok (= $\frac{3}{4}$ denar) és $\frac{1}{2}$ victoriatusok K. u. 150-ben szerepeltek; így jöttek egymásután forgalomba Caracalla, Julianus és Aurelius alatt az $1\frac{1}{2}$ denariusok, melyeket minutilusnak hívtak, utána I. Constantin Milarenseje ($\frac{1}{4}$ solidus), II. Constantin alatt a Siliqua ($\frac{1}{24}$ solidus) és Heracles alatt a hexagrammon, mint ezüst pénz.

3-szor. Aranypénzek K. e. 217 óta I. Constantinusig verettek, az aureus vagy denarius aureus eleinte 3-féle nagyságban 60, 40 és 20 sestertius értékben készültek. Augustus alatt előfordul a quaternio (=4 aureus). Vertek továbbá Caesar alatt fél aureus értékű quinariusokat, Valerianus alatt és az 5. századon keresztül $\frac{1}{3}$ aureus értékű trienseket. Végre I. Constantintól kezdve a birodalom végéig solidus, $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{3}$ solidus volt a forgalomban levő aranypénz.

Az érmek súlya és értéke folytonosan váltakozott, mert a

pénzlábat időnkint leszállították, a nehéz érmek mindig könnyebbek lettek, de azért névszerinti értéküket megtartották. A súlyegység azonban mindenkor a libra maradt. Oly nagy mértékben, mint a rómaiaknál, sehol sem devalválták az érmek súlyát a névérték meghagyása mellett.

I. A bronznak súlyegysége szinte a libra (fecit) volt, melyet mint pénzegységet as-nak neveztek. Eleinte bizonyára a súly megfelelt az értéknek, és egy as egy fontot nyomott, 1 libra = 12 uncia (327 43 gramm), 1 denar 11 uncia, 1 dertans 10 uncia, 1 dodrans 9 uncia, 1 aes 8 uncia, 1 septicius 7 uncia, semis fél as 6 uncia, quincius 5 uncia és mindannyinak külön jegye volt, de lassan-lassan az érmek mindig könnyebbek lettek, így volt a librának vagy asnak felosztási részleteivel is. Az as pénz előbb öntetett, később veretett, értéke a mostani érték szerint 30 kr. De az ily nagy és nehéz érmek kezelése nagy alkalmatlansággal járt.

Mikor azután az ezüstérték (valuta) behozatott, nem volt szükség, hogy a rézérmek nominális értékbe veressenek, mert megszűnt értékű pénz lenni, és csak váltópénz gyanánt, az állam által garantírozott névértékben maradt forgalomban.

A császárok alatt a bronz értéke, mint súlya nagyon változékony volt.

II. Ezüst érmek. A denarius súlya eredetileg (Kr. e. 268 tájban) $\frac{1}{72}$ libra (4·54 gr.) volt, fémértéke pedig $(98\frac{7}{8})$ ezüst tartalom), a mi megfelel a mostani $26\frac{7}{8}$ krajcárnak. A denarius ekkor 10 triennalis ast ért, a quinarius 5 as $\frac{1}{4}$ denarius értékű, sestertius pedig $2\frac{1}{2}$ triennalis vagyis 1 régi libralis (10 uncias) ast.

Mivel a sestertiust, úgy a régi fajta libralis, mint az újabb triennalis as pénzre legkönnyebben lehetett átszámolni, a rómaiak Kr. u. 3. század végéig nem denariusok, de sestertiusok szerint számoltak és erre nézve különös jegyeket használtak.

Kr. e. 217-ik évben a denar súlya $\frac{1}{84}$ librára (3·898 gramm) szállították le, azóta 1 denart 16 as értékbe számították. Egy ilyen denar értéke 18·7 krt ért. A quinariusok és sester-

tiusok értéküknek megfelelőleg verettek. Az egykorú victoriatikusok $\frac{3}{4}$ denart vagyis a régiek 20 ast, újabbak 14 krajcárt értek. Nero alatt, valamint utódai alatt is, az érték mindig csökkent és csakhamar 18 krról 16 krra szállott le. Diocletianus denarjai 16 krt értek. Az aranyérték behozatala után a denarius is váltópénz lett és $\frac{1}{25}$ aureusban állapítottatott meg. I-ső Constantin alatt $18\frac{1}{2}$ denart számítva egy solidusra $40\frac{3}{4}$ krt ért. Az 5-ik század óta egy denar értéke $\frac{1}{40}$ solidusban volt megállapítva. Aurelianus Antoninianna $1\frac{1}{2}$ denart ért, miliareuseje pedig $\frac{1}{14}$ solidust vagyis 53·2 krt ért. A siliqua 31 krt. Átlag $\frac{1}{2}$ miliareusba számították.

III. Az arany pénzeket a köztársaság idejében jobbra csak az imperatorok verettek és pedig Rómán kívül 60, 40 és 20 sestertius értékben, a mi az akkori ezüst pénz értéke szerint 2 frt 80 kr, 1 frt 87 kr és 93·5 kr, a mostani ezüst érték szerint pedig 4 870, 3 247 és 1 623 arany értékének vagyis 7 frt 98 krnak, 5 frt 32 krnak és 2 frt 66 krnak, mostani értéknek felelt meg. Julius Caesar denarius aureusának súlya $\frac{1}{40}$ libra (8·18 gr.) értéke az arany mai ára szerint 13 frt 41 kr. A fél aureus súlya (4·09 gr.), értéke 6 frt 75 kr. Augustus aureusa $\frac{1}{42}$ libra (7·79), értéke 12 frt 77 kr. Augustus quatermoja körülbelül 31 gr., fémértéke mintegy 50 frt. Innen fogva az arany súlya és értéke mindinkább súlyedt. Nero aranyának értéke 12 frt 13 kr, Tiberiusének 12 frt 69 kr, Aureliusének 10 frt 74 kr, Constantinus idejétől az aranyt solidusnak hívták, súlya volt $\frac{1}{72}$ libra, fémértéke 7 frt 45 kr, melynek $\frac{1}{2}$ és $\frac{1}{4}$ részletei is verettek.

Az emlékérmek súlya a használatban levő érmekhez alkalmazkodott, voltak érc, ezüst, arany és mindenféle súlyú emlékérmek. Így volt egy Justianus idejéből, melynek súlya 30 solidus volt, a melyet mint unicumot a párisi Louvrei gyűjteményből elloptak.

Az idegen érmeknek arányos értéke a római pénzekhez

mérve, csak az akkori piacviszonyokhoz hasonlítva határozható meg és igen különböző.

Az érmek feliratai tárgyi, mint alaki tekintetből igen különbözők. A régi érmeken más felirat nincsen, mint értékük jegyei. Nyelvük a feliratokban latin, de vannak görög betűs feliratok is, a pénzverő tisztviselők nevei rövidítve léteznek, vagy mint monogrammok jeleztenek az illető érmeken, vannak egyes jelző, illetőleg bélyegző betűk is a feliratokon kívül. A jelző betűk számosak. A feliratok tartalma leginkább személy és családnevek, címek, város vagy pénzverde nevek, úgy a pénzverők jegyei és nevei, utóbbiak monogramm vagy rövidítési alakban, Julius Caesar, M. Brutus, Cn. Pompejus, Qu. Labienus és M. Antonius triumvirek neveik az egyedüliek, melyek Augustus korán túl az érmeken előfordulnak.

Augustustól kezdve a császárok vagy hozzájuk tartozók képeit találjuk az érmeken. A nevek általában vagy kiírva, vagy monogrammba összehúзва, vagy egyes betűkkel jelezve, léteztek. A nevek Nominativusban vagy dativusban irattak ki. Az érmek hátlapjára istenek vagy személyesített fogalmak nyomattak. Ilyenek Venus victrix, Mars ultor, Victoria, Jovi conservatori, Aeternitas, Veneris felicis, Aeternitas sol stb.

A köztársasági érmeken a viselt hivatalok jelezve fordulnak elő III. vir. Consul, praetur VII. vir. pontifer maximus, Aedilis stb. Azután jönnek a megtisztelő címek Pater patriae, optimus, nobilismus, divus, diva, Germanicus, Dacicus, Sarmaticus, Arabicus stb., a császárok neveit a későbbi időben megelőzte a D. N. „domius noster“, a felirat mindenkor az imperatori címmel vette kezdetét és Augustus címmel végződött.

A pénzverő állam nevét vagy jelképét is találjuk az érmeken, így Róma város legrégibb érmein a hajót, a nőstény farkast, vagy a kiírt Róma nevet. A Colóniák jelképe a bika volt, ezek neveiket rövidítve tették ki az általuk veretett érmeken. Ily rövidített neveket a számos pénzverő helyek is használtak, pél-

dául Car. Carthago, N. Ni. Nic. Nicomedia, Sirm. Sirmium, Sis. Siscia stb.

A senatus által engedélyezett érmeken mindenkor látható S. C. Senatus consultus, minthogy pedig a Senatus a császárok idejében csak bronz érmekeket verethetett, ezen jelzés az arany és ezüst pénzekben nem fordul elő. Aurelianus a bronz érem verését is lefoglalta maga részére.

Az érem értéke is legtöbbször jelezve volt a pénzekben, rendszerint a római számok használtattak e célra.

A császári érmeken nagyobbára nincs értéket jelző felirat, csak anyaguk vagy alakjuk szolgált értékmérőül. A sestertiust és dipondiust sárgarézben, a többi kisebb érmet vörös rézből verették. Diocleciánus idejében ismét használtak értékjelzőket, XCVI. jel például azt mutatja, hogy 96 ezüst denart vertek egy librából. Így 1 Constantín solidusain a LXXII. jelzés mutatja, hogy 72 solidus veretett egy librából.

Az évszámot a rómaiak nem tették ki az érmeken, csak a jelzett címekből: Cons. II. III. Trib. p. pontifex m. lehet kulesolni az évre.

Az érmek felirata gyakran valamely történelmi tette hivatkozik, például *devictis germanis et signis receptis*, *Judaea, Armenia capta*, *Aegypto capto*, *Consecratio Augusti*, úgy a votív érmeken: *Vota Suscepta*, *Vota soluta decem*.

A felirat gyakran a személyesítést magyarázza meg, ilyenek: *Pietas*, *Aeternitas*, *Fortuna augusti*, *Gloria exercitus*, *Gloria Romanorem*, *Concordia Aug.*, *Marti conservatori*. A bizánci császárság érmein gyakoriak a kereszténység jelképei, *Christus* képével vagy monogrammjával, gyakori a „*Deus adjuta Romanis*“ körirat is.

Felemlítendőek a restituált érmek, melyek némely császárok elődeik emlékére újból verettek, de a veretők saját neveiket is hozzáadták a régi felirathoz. Figyelemre méltók továbbá a „*Consecratio*“ felirattal ellátott érmek. Ezeket az illető császár utóda vagy özvegye verette annak emlékére, hogy a meghalt

a senatus határozatából az istenek közé vétetett fel. A feliratban mindig előfordul a *divus* vagy *diva* szó. Nevezeteseek az ellenjeggyel ellátott érmek is, melyek későbbben a forgalomból kiment, de ismét forgalomba tett érmekre verettek, ilyeneket gyakran az egyes városok és tartományok is használtak.

Történeti és régiségtani értékük egy részét, de különösen aesthetikai értéküket a rajtuk levő ábráknak köszönhetik az érmek. Ezek igen változók. A köztársasági bronz érmek ábrái a hajóorr, mint Róma jelképe, úgy Minerva, Janus, Hercules, Merenrius. A legrégibb denarius és sestertius állandó ábrája az előlapon a sisakos Róma vagy Pallas, a hátlapon Castor és Pollux, a dioscurok lóháton. A victoriatusok állandó ábrája a hátlapon a trophaeumot koszorúzó Victoriával, az előlapon a victoriatus Jupiter vagy Apolló fejét viseli. A legrégibb aureusok az előlapon Mars fejét, a hátlapon pedig egy sast, mint jelképet mutatják, római felirattal.

Kr. e. 2-ik században változtak a tipikus ábrák; a bronz érmek hátlapján négyes fogatok, bikák, lófejek váltakoztak. Az ezüst érmek hátlapján pedig a dioscurok helyett kettős vagy négyes fogatok, Jupiter vagy szárnyas Victoriával verettek. Az előlapon ellenben a családi ősök, vagy külön istenségek voltak láthatók. Caesar volt az első, aki a keleti uralkodók szokása szerint saját képét verette érmei előlapjára Kr. e. 44-ben; példáját követték Brutus, Labienus, Pompejus, Antonius és Octavianus is, ez tartott majdnem kivétel nélkül a császárság egész idejében. Kivételkép két fej is látható az érmek elő- és hátoldalán. Körülbelül Kr. e. 120-tól kezdve az ezüst érmek előlapján Róma fejét más fejek kezdték felváltani, hátlapján pedig a pénzverők családi ábrái vagy más jelképek mutatkoztak, mint a Romulust és Remust szoptató farkas, elefánt fogatú biga, a Sabinnók rablása, a hazatérő Odiseus, Jugurtha kiszolgáltatása Sullának, a *Spolia optima* stb., úgy oltárok, Sphinxek, fogatok és effélék.

Különös csoportot képeznek azon emlékérmek, melyek Antonius

triumvir legióinak emlékére veretett, melyeken a triumvir neve és más hadi jelvények díszlettek. A legiók számával ezen érmek aranyból is verettek.

A császári érmek hátlapján az istenek vagy személyesített fogalmak és tárgyak díszlenek, leginkább láthatók Jupiter, Venus, Mars, Vesta, úgy hősök: Hercules, Prometheus, nemkülönben Abundantia, Aeternitas, Concordia, Constantia, Fecunditas, Pudicitia, Fortuna, Liberalitas, Securitas, Moneta, Tiberis, Danubius, Nilus, Afrika, Dacia, Armenia, Pannonia, Judaea, de történeti emlékek sem hibáznak, például Germanicus győzelme Németországban stb., Trajanus hídja a Dunán, a Colosseum, a circus maximus stb., a byzanci császárok már a kereszténység jelvényeit használták leginkább.

Említést érdemelnek azon szerény ábrák is, melyek olykor a főábrák mellett láthatók az érmeken, ezek többnyire a pénzverők családi jegyei, de vannak másféle kis jegyek is, melyek mintegy címerjegyeknek bizonyulnak, így a Metellusoké egy elefánt, a Calpurniusoké 8 ágú csillag, a Horatiusoké egy női fej stb.

Ilyen jelkép vagy címerrel bírtak némely városok, sőt tartományok is, így Rómának megvolt a hajóorr, vagy az ikreket szoptató farkas, Athenének a bagoly és a pallasfő, Corinthusnak Pegasus, Karthagóé egy ló, Boetia tartománynak egy pajzs.

Figyelemre méltó a császárok érmein a fejdísz, ruházat, fegyverzet, a haj és szakálviselet. A fej vagy minden dísz nélkül, vagy babérkoszorút, vagy fátyolt visel, Nero óta Caracalla és Aurelian fején sugárkoronát látunk. I-ső Constantin a diadémot hozta be, Probus alatt a sisak, néha a fénykör is látható, a consecratio érmein pedig a sugárkorona díszlik leginkább.

A régi rómaiak eleinte hosszú szakált viseltek, azután pedig egészen borotválkoztak egészen a 2-ik századik Kr. e. A császárok közül először Hadrian viselt szakált. Érdekes a női fők hajdíszé is, különösen a két Faustina császárnék fején.

Állandó jelképeik vannak az érmeken előforduló Isteneknek.

Jupiter villámköteget tart, mellette a sas. Mercurius szárnyas kalapot visel, Apollónak lantja, triposza és babérkoszorúja van, Minervának és Rómának sisak van a fején, Herculest az oroszlánbőr díszíti. Fortunát jelzi a bőség szarva. A gyászoló Judaeát és Armeniát fátyol borítja.

A római érmeken érdekes a császárok öltözete is, mely igen változatos, mert hol páncélban, hol tógával, vagy palliummal, paláستtal vannak ábrázolva, legfeltűnőbbek az öltözetek a későbbi aranyérmeken, hol állva különös szabású öltözetben vannak feltüntetve, mint például Honorius császár (423. K. u.) aranyain.

A római érmeek műbecse a birodalom felvirágzásával karöltve jár és annak hanyatlásával fokonként letűnik. Az ezüst érmeek körülbelül a Kr. e. első század közepe felé érték el fejlődésük legmagasabb fokát, melyet a Julius és Flavius dinastiák alatt megtartottak, de azután gyorsan hanyatlásnak indultak. Különösen az arcképek kivitele, mint hasonlatosság, mint műbecsükre nézve páratlan és méltán vetekednek a régi görög nagytökélyű érmeekkel.

Nem mellőzhetjük hallgatással a császári érmeek mintegy virágát a római emlékérmeket (medaillons) általában, de különösen, melyeket először Augustus korában készítettetek, melyek nem közforgalomra, de nagy események, ünnepélyek és kitűnő egyéniségek emlékére verettek és mint nagytökélyű kivitelre, mint anyagukra nézve messzi túlhaladják a közforgalmi, mindennapi érmeeket. Arany emlékérmeket leginkább Augustus, ezüsből Domitianus és bronzból Trajanus készíttetett. A későbbiek már lassan-lassan elvesztették jelentőségüket.

Hazánkban számos ily emlékérem találtatott, különösen Szilágy-Somlyón, Ó-Szőnyen és Tinnyén.

Rómán kívül verettek érmeek a Coloniákban és az arra a senatustól felhatalmazott városokban.

A gyarmatok a birodalom nyugati részében, Colonia agrippina (Köln) kivételével, az első császárok alatt megszűntek pénzt ve-

retni Itáliában Caesar, Afrikában Tiberius alatt. A keleti gyarmatokban Gallienus alatt szüntettetett be a pénzverés.

A katonai gyarmatok érmein a legió száma és neve is ki van írva.

Ezenfelül a szövetséges népek és tartományok is birtak autonóm pénzverési joggal, de azért a pénzverésre mindig Rómából engedélyt kellett kérni, különben némely városok, mint például Athenae és Tyrus minden engedély nélkül is verethettek érmeket, azonban a Rómán kívül vert érmekek leginkább csak rézből vagy bronzból készültek, de vannak kivételek, például Dirachma (Durazzo) város nálunk is található ezüst érmei.

Rómában Ricimer, Odoaker és a keleti Gótok királyai is verettek pénzt, a birodalom nyugati részének utolsó császára Romulus (Augustulus) volt. A keleti birodalom császárai egész 1453-ik évig a törökök hódításáig verettek pénzt. Aranyaik az egész világon el voltak terjedve. A bizanci érmekek utolsó időben csésze alakúak (homorúk) is voltak.

A Krisztus utáni 4-ik századtól kezdve a római érmekek idegenszerű merev alakot öltöttek, hozzá sablonszerű, természetellenes vonásokban utánozták a bizanci modort, mely lassan-lassan a kereszténység jelképeit mindinkább mutogatta, ízléstelen lapos veresű érmein.

A római műveltségnek befolyása túlélte magát a birodalmat és hatása messzire terjedt; a közkézen forgó római denariusok, solidusok, triensek sokáig még forgalmi pénzek maradtak, különösen a bizanci aranyok terjedtek el az egész világban. A római érmekek sokáig mintául szolgáltak, nemcsak a barbár népeknek, de mélyen a középkorban is, azonban ezen utánzások gyakran nagyon kezdetlegesek voltak és sohasem érték el mintáik tökélyét. A keleti Gótok érmei is határozottan a római mintákat utánozták, úgy a frank királyok is. A Merovingek megtartották az arany valutát, utánzók voltak végre a nyugati Gótok is Spanyolországban.

A pápák közül I-ső Hadrian veretett először pénzt a bizanci

mintára. Az arany érték, mintegy 774-ig Kr. u. mindenütt uralkodott és csak azután hozták be az ezüst értéket egész Európában.

Az angolok Kr. u. 600 körül római mintára Romulus és Remus szoptató farkassal vertek érmeket.

A legrégibb orosz ezüst pénzek 1000-ból származnak, a bolgár, szerb és bosnyák pénzek bizantin mintára vallanak.

Magyarországban ismeretesek IV. Béla bizantin mintájú rézérmei. Aranyokat csak Róbert Károly király kezdett veretni.

A római és bizanci érmei nevei is átszármaztak a későbbi kor pénzeire. Európa nagy részében, valamint nálunk is a denárok uralkodtak. Az arabok aranyaikat dinároknak, ezüst pénzeiket dirhemnek (drachma) nevezték. A milliaxentetől vette nevét a portugál milreis, a solidustól az olasz soldo és a francia sol, továbbá Ducas Constantin és Mihály bizanci császároktól elterjedt aranyaikról nevezték el az arany pénzeket „ducatoknak“.

Dacára, hogy a pénzhamisítók halállal bűnhődtek, Sulla pedig az „aquae et ignis interdictióval“ büntette őket, mégis minden korban és mindenütt voltak pénzhamisítók és pedig nemcsak egyesek vagy barbárok űzték a pénzhamisítást, de maguk a rómaiak császárai is. Így Caligula, Claudius, Nero, Caracalla, a bélelt érmeken kívül, aranyozott érmekeket hoztak forgalomba, e végből gyakran a forgalomban levő pénzek értéke a minimumra szállott le. Nem használtak a legszigorúbb büntetések és hasztalan lépett fel Constantinus a pénzhamisítók ellen. Egyébiránt a barbárok által sokszor igen kezdetlegesen vert pénzek nem a hamisítványok, de az utánzottakhoz tartoznak.

A 14-ik századtól kezdve, mikor a régi pénzeket tudományos szempontból, vagy kedvtöltésből nagyban gyűjteni kezdték és ezáltal a régi érmei mindig ritkábbak lettek, ismét akadtak hamisítók, illetőleg utánzók. Az első ily utánzók voltak már a XVI. században Parmában és Paduában, akik különösen a XII. első császár érmeit utánozták, később Florenceben és Hollandiában támadtak utánzók, akik sokszor művészileg jártak el. A hami-

sítások és utánzások különösen Olaszországban, a balkáni félszigeten, Szmírnában és sok más helyütt gyárilag üzettek és sokszor oly ügyesen, hogy alig lehet az utánzott érmekeket a valódiaktól megkülönböztetni és csak a gyakorlat és ügyesség adhatja meg a módot a különbözetet felfedezni.

Ha felgondoljuk, hogy a római érmek mintegy két ezer évig folyton verettek és pedig nemcsak Rómában, de az egész nagy birodalomban, ideértve a bizanci keleti császárságot is, ne csodálkozzunk azoknak nagy mennyiségén, így Eckkel az antik érmek válfajairól szólva, ide számítva a kisebb érmekeket is, azok számát 70,000-re becsüli, az általa idézett Bimardus pedig a római császárok arany érmeit 3000, ezüst érmeit 6000, egyéb ércérmeit 30,000-re becsüli. A köztársaság idejéből 185 család érmeit ismerjük. Ezen nagy tömeg volt oka, hogy a rómaiak bukása után, a népek még hosszú ideig új érmekeket igen csekély számban verettek és a közforgalomban kizárólag a római érmekeket használták. Innen van, hogy a római érmek jelenleg nemcsak az általuk lakott tartományokban, de messzire az általuk sohasem lakott vidékeken is találatnak.

A római érmek becsse művészi kivitelüktől és ritkaságuk által feltételeztetik, mert némely éremfaj számosabb mint más, sőt vannak császárok, különösen Bizancban, kiknek érmei egészen hiányoznak, minthogy pedig az emlékérmek sokkal ritkébbak a forgalmi érmeknél, azok mindig sokkal többre becsültetnek.

Aki a római érmek történetét rövidebb úton akarja megismerni és azoknak fajait áttekinteni, az olvassa el Gohl Ödön úr művének X-ik szakaszát, melyben kivonatban röviden mindaz befoglaltatik, amit én terjedelmesen előadtam és amit Gohl Ödön úr oly szakértőleg ismertett „A római birodalom pénzeiről” írt művében.

Aki pedig magának kimerítő és alapos tudományt óhajt szerezni a mondott érmekről, az forduljon a már említett nagy művekhez, hozassa meg Dannenberg, Halke, Schliekeisen és

Wirth kézi könyveit, de főleg tekintse meg azon számos éremgyűjtemények egyikét, melyek az ismertetésre legalkalmasabbak.

Bácsvármegyében nem létezik egyetlenegy nagyobbserű éremgyűjtemény, de kisebbserű éremgyűjteményeket már találunk, bár ezek mind újabb adatuak, ilyenek a vármegye történelmi társulatának, a szabadkai és zombori gimnázium gyűjteményei, de vannak magán egyének is, kik tetemes gyűjteményt birnak, ilyenek különösen Zomborban Schwerer János, Frey Imre és az ifj. Husvéth gyűjteményei, főleg utóbbinak a köztársasági családi ezüst érmek gyűjteménye, mely mindenesetre megérdemli a megtekintést.

Jegyzőkönyv.

Fölvétetett Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulata által Zomborban 1894. évi december 28-án tartott közgyűlésről.

Jelen voltak: Schmausz Endre alispán elnökle alatt Czirfusz Ferenc, Mibályi János, Karácson Gyula, Gräff Nikáz, dr. Pavlovics Simon, dr. Thim József társ. tagok, továbbá Grosschmid Gábor főtitkár, Pozsonyi Béla pénztáros és dr. Dudás Gyula titkár.

1. Titkári jelentés a társulat 1894. évi működéséről. — A jelentés tudomásul vétetik és megbízatik a titkár, hogy a társulati gyűjtemények számára beküldött tárgyak és könyvek ajándékozóinak a társulat köszönetét fejezze ki.

2. Az 1893. évi számadások bemutatása. — A számadások szerint az 1893. évre a jövedelem kitett 683 frt 76 krt, a kiadás pedig 314 frt 40 krt, az ez évi pénztármaradvány 369 frt 30 kr, mely áll 11 frt 24 kr készpénzből és 358 frt 12 kr takarékpénztári betétből. Ezen számadás a számvizsgáló-bizottság által helyesnek találtatván, a választmány ajánlata alapján a fölmentvény e számadásra nézve Pozsonyi Béla pénztárnoknak kiadatik.

3. Az 1895. évi költségvetés előirányzata. — A választ-

mány javaslata és tervezete az 1895. évi költségelőirányzatra nézve elfogadtatik és így az a következőkben állapíttatik meg:

a) Bevétel:

Készpénzben	69	frt.
Hátralékos tagdíjakból	15	„
Rendes tagdíjakból	240	„
Alapítványok kamatja	5	„
Takarékpénztári kamat	7	„
Folyóírat után	6	„
Összesen	342	frt.

b) Kiadás:

Nyomtatási költségek	250	frt.
Posta	10	„
Titkári átalány	50	„
Előre nem látott kiadások	32	„
Összesen	342	frt.

4. Tisztújítás. — A társulat tisztviselőivé egyhangulag megválasztottak: elnökké Schmausz Endre alispán, alelnökké Iványi István, ügyésszé dr. Grüner Samu, pénztárossá Pozsonyi Béla, főtitkárrá Grosschmid Gábor, titkárrá dr. Dudás Gyula. Választmányi tagok: Balla Pál, Bittermann Nándor, Czirfusz Ferenc, Dömötör Pál, Eigl József, Frankl István, Gräff Nikáz, Haverda Mátyás, Karácson Gyula, Koch József, Kozma László, Kuzmiák Sándor, dr. Lovászy Márton, Mihályi János, dr. Molnár István Lajos, Schlagetter Gyula, Szemző Gyula, dr. Spitzer Mór, dr. Thim József, Tormási Gábor, dr. Pavlovics Simon, Mokosay Mátyás.

5. Czirfusz Ferenc kir. tanácsos indítványa a községi évkönyvek behozatala iránt. — Az indítvány felolvastatván, egyhangulag elfogadtatott azzal, hogy a kérdéses évkönyvek megfektetése iránt a vármegye törvényhatóságához megkeresés intéztessék.

6. Felolvasások. — A társulati választmány kijelölése alapján felolvastatott: Érdujhelyi Menyhértnek „Töredékek Zombor krónikájából“, Grosschmid Gábornak „Bács-Bodrogh vármegye történelmi emlékei“ és dr. Dudás Gyulának „A török hódoltság Bács-Bodrogh vármegyében“ című dolgozata.

Egyéb tárgy nem lévén, elnök a közgyűlést berekeszti.

Kmft.

Grosschmind Gábor,
titkár.

Schmausz Endre,
elnök.

Cifkéri jelentés a tört. társ. 1894. évi működéséről.

Tisztelt közgyűlés!

A Bács-Bodrogh vármegyei történelmi társulat egyleti élete a most lefolyó XI-ik évének rendes folyamában a szokott keretben mozgott.

A társulati tagok szellemi tevékenysége a működő tagok csekélyebb számára szorítkozott ugyan, de azok buzgósága és önzetlen munkássága lehetővé tette, hogy társulati Évkönyvünk ez évi négy füzete igen bő és változatos tartalommal jelenhetett meg.

Mi a társulat gyűjteményeinek szaporodását illeti, erre nézve kiemelem különösen, hogy a M. T. Akadémia, Budapest főváros és a velünk csereviszonyban levő vidéki társulatok pontosan megküldötték kiadványaikat, azonkívül a Magy. Tört. Társulat kérésünkre az idén megjelent nagybecsű Zichy-codex VI-ik kötetét volt kegyes társulatunknak ajándékozni. Továbbá fel kell említenem Bittermann Nándor és Schwerer János tagtársainkat, kik közül az első nyomdájában megjelent összes kiadásait és „Bácska“ című lap utolsó évfolyamát adományozta a társulatnak, a második dr. Rómer Flórisnak „A nemzeti muzeum római feliratos emlékei“ című most már ritka és becses művével gaz-

dagította a társulat könyvtárát; ezen felül a régészeti gyűjteményt több tárggyal szaporította, különösen a szöntai erdőben talált egy különös alakú, bezárt szájú, az oldalon három lyukkal ellátott korsóval, egy kő ágyúgolyóval, egy különös alakú sarkantyúval, Batinán talált egy valószínűleg VI-ik Károly idejéből származó gyalogsági tisztí karddal (spádéval), végre egy szarvból faragott régi alakú puskaporos tülökkel, mely tárgyak a társulat muzeumában elhelyeztettek.

Nemkülönben felemlítésre méltó Vujevich Alajos adománya, mely Hammer Purgstall báró a Török-birodalom történetét magában foglaló nagy történeti munkájából áll. Mind a három adományozónak a társulat részéről köszönet nyilvánítandó.

A társulat örvendetes szellemi és anyagi gyarapodása mellett, sajnosan tapasztaltuk a folyó évben, hogy a társulati tagok száma nem szaporodott, de inkább fogyott, mert a társulat ezen évben négy tagját halálozás, kettőt pedig kilépés által és így összesen hat tagját veszítette el, minek következtében a tagok száma 118-ra olvadt le.

Az évi bevétel, hozzáadván a mult 1893-ik évi maradékot, volt 683 frt 76 kr, ebből levonván az évi kiadást 314 frt 40 krt, maradt 1895-ik évre társulati vagyon 369 frt 30 kr a zombori takarékpénztárban elhelyezve.

Mely jelentésem tudomásul vételét kérve tisztelettel maradtam

Zombor, 1894. dec. 26-án, a tek. társulati közgyűlésnek

kész szolgálja:

Grosschmid Gábor,

társulati főtitkár.

**A Bács-Bodrogh vármegyei tört. társulat
tagjainak névsora az 1895. évre.**

Alapító tagok: 1. Balla Pál ügyvéd, Ujvidék. 2. Gr. Zichy
Nep. János birtokos, Budapest.

Tiszteletbeli tagok: 1. Császka György kalocsai érsek, Kalocsa. 2. Oltványi Pál prépost, Szeged. 3. Dr. Szentkláray Jenő kanonok, Temesvár.

Működő tagok: 1. Bieber Gyula pénz. bírósági fogalmazó, Budapest. 2. Drescher Rezső ügyvéd, szerkesztő, Baja. 3. Dr. Donoszlovics Vilmos orvos, Zombor. 4. Dr. Dudás Gyula titkár, Zombor. 5. Erdélyi Gyula főjegyző, Baja. 6. Érdujhelyi Menyhért plébános, Kis-Kőrös. 7. Frankl István nyug. főgimn. igazgató Szabadka. 8. Fridrik Tamás tanító, Ada. 9. Gräff Nikáz tanfelügyelő, Zombor. 10. Grosschmid Gábor főtitkár, Zombor. 11. Gohl Ödön főgimn. tanár, Szabadka. 12. Iványi István tanár, alelnök, Szabadka. 13. Jung Ferenc tanító, Batina. 14. Kuzmiák Sándor tanító, B.-Keresztur. 15. Dr. Lovászy Márton jegyző, Ada. 16. Molnár István Lajos tanár, Budapest. 17. Pozsonyi Béla számvevő, Zombor. 18. Schwerer János nyug. pénzügyőri igazgató, Zombor. 19. Dr. Thim József járásorvos, Zombor.

Pártoló tagok: 1. Ada község. 2. Dr. Alföldy Gedeon ügyvéd, Zombor. 3. Arnold Antal jegyző, B.-Almás. 4. Bende Imre megyés püspök, Nyitra. 5. Bezdán község. 6. Bikitzky Tamás segédjegyző, Monostorszegh. 7. Bittermann Nándor nyomdajelölt, Zombor. 8. Boromisza János polgármester, Zenta. 9. Boromisza Tibor kanonok, Kalocsa. 10. Branovacszy Ignác városi tisztviselő, Zenta. 11. Cziráky József jegyző, Kis-Hegyes. 12. Czirfusz Ferenc kir. tanácsos, ny. tanfelügyelő, Zombor. 13. Csupor Gyula főszolgabíró, Palánka. 14. Dalmay József nyug. kir. pénzügyi tanácsos, Zombor. 15. Deák Zsigmond főszolgabíró, Almás. 16. Dudás István takarékpénztári igazgató, Zenta. 17. Eeigl József apát, esperes-plébános, Uj-Futtak. 18. Fischer Nándor községi jegyző, Gajdobra. 19. Fratricsevits János földbirtokos, Kis-Hegyes. 20. Gergurov Milán főmérnök, Zombor. 21. Dr. Grüner Samu ügyvéd, Zombor. 22. Gimnáziumi könyvtár, Szabadka. 23. Haverda Mátyás igazgató, Szabadka. 24. Dr. Holländer Adolf orvos, Jankovác. 25. Hoffmann Amália képezde-igazgatónő, Szabadka. 26. Dr. Huszágh Nándor ügyvéd, Zenta.

27. Jankováci olvasókör. 28. Kármán József lelkész, Uj-Verbász. 29. Karácson Gyula megyei főjegyző, Zombor. 30. Krappenheim József plébános, Veprovác. 31. Keszler Mátyás plébános, Bajsa. 32. Kleiner Adof esperes-plébános, Hajós. 33. Koch József lelkész, Kis-Kér. 34. Kis-Kéri olvasókör. 35. Kovalszky Lajos gimnáziumi igazgató-tanár, Uj-Verbász. 36. Korosy Emil lelkész, Szabadka. 37. Kozma László ügyvéd, Zombor. 38. Latinovics Géza földbirtokos, Borsód. 39. Lukácsevits István városi tanácsos, Zenta. 40. Malin Károly jegyző, Obrovác. 41. Matkovics Lajos főszolgabíró, Zenta. 42. Melkay György birtokos, Szabadka. 43. Mihályi János megyei árvaszéki elnök, Zombor. 44. Mokossay Mátyás plébános, Szabadka. 45. Nemzeti kaszinó, Szabadka. 46. Dr. Ognyanovics Illés orvos, Ujvidék. 47. Ó-Morovica község. 48. Papp Antal városi tanácsnok, Zenta. 49. Pártos Gyula műépítész, Budapest. 50. Dr. Pavlovics Simon vármegyei főorvos, Zombor. 51. Payerle János jegyző, Bukin. 52. Temerini polgári kör. 53. Dr. Rátay József nyug. megyei főorvos, Zombor. 54. Rauschenberger Adolf községi jegyző, Prigl.-Szt-Iván. 55. Rohonyi Gyula országos képviselő, Budapest. 56. Sándor Béla főispán, Zombor. 57. Schlagetter Gyula polgármester, Zombor. 58. Schmausz Endre alispán, Zombor. 59. Schenk Antal községi közgyám, Ada. 60. Schneeberger János lelkész, Uj-Verbász. 61. Sigmond Göntér községi jegyző, Ó-Sóvé. 62. Dr. Spitzer Mór tiszt. főorvos, Zombor. 63. Széchényi József kir. törvényszéki elnök, Zombor. 64. Szemző Gyula birtokos, Zombor. 65. Dr. Szemző Mátyás földbirtokos, Kernyaja. 66. Szilágyi Mór ügyvéd, Zombor. 67. Tipka Antal tanár, Szabadka. 68. Treer János igazgató-tanító, Prigl.-Szt-Iván. 69. Ujvidéki magyar olvasókör. 70. Ujvidéki főgimnázium. 71. Ujvidéki ipariskola. 72. Vujevics Alajos zombori takarékpénztári hivatalszolga, Zombor. 73. Valics János kanonok-plébános, Madaras. 74. Városy Gyula apát-kanonok, Kalocsa. 75. Vojnits Imre földbirtos, Szabadka. 76. Vujics György földbirtokos, Zenta. 77. Vuics Vazul földbirtokos, Zenta. 78. Dr. Zomborcsevics Vince orvostudor, Sza-

badka. 79. Valihora Ágoston plébános, Prigl.-Szt-Iván. 80. Zsigmond Göntér községi jegyző, Piros.

Összevonás: Alapító tag 2, tiszteletbeli tag 3, működő tag 19, pártoló tag 80, összesen 104.

Grosschmid Gábor,
titkár.

A pannonhalmi szent Benedek-rend névfára.

Az 1894 — 95. tanévre megjelent szent Benedek-rend névfára a következő érdekes adatokat tartalmazza:

Főapát	1
Apát	5
Áldozópap	154
Ünnepélyes fogadalmas szerpap	5
Egyszerű fogadalmas növendék	18
Növendék minden fogadalom nélkül	17
Novicius	10
Összesen	210

Ezek közül:

Hittudor	6
Böleselettudor	8
Gimnáziumi tanításra okleveles	75
A tanítás terén működik	87

És pedig mint:

Theologiai tanár	5
Tanárképző tanár	11
Gimnáziumi tanár	71

És pedig mint:

Okleveles rendes tanár	51
Rendes tanár	8
Gimnázium hittanár	2
Helyettes tanár	10

Lelkipásztorkodással foglalkozó	30
Gazdasági téren működik	12
Egyéb tisztségben	31
Növendék	50

És pedig:

IV-ed éves hittanhallgató tanárjelölt	5
III-ad éves " "	7
II-od éves " "	6
I-ső éves " "	7
Gimnáziumi VIII. osztályú	10
Gimnáziumi VII. osztályú	5
Novicius	10

A rend vezetése alatt áll:

Főiskola	1
Ebben tanuló	47
Főgimnázium	3
Ebben tanuló	1208
Kisgimnázium	3
Ebben tanuló	487
Plébánia	26
Fiókközség és egyéb csatoltrész	75
Templom és kápolna	44
A rend kegyurasága alá tartozó község	35.

A főapátsági egyházmegye területén, ide számítva a bakonybéli, a tihanyi, a zalavári és a dömölki apátságokat, a róm. kath. híve száma: 25,754. Ugyanazon a területeken az összes lélekszám: 41,969.

Közli: *Czirfusz Ferenc.*

Irodalom.

Futak történelmi helyrajza.

(Irta: **Iványi István.** Szabadka. 1895.)

Társulatunk érdemes alelnöke, Iványi István, ismét egy becses kis monografiával gyarapította helytörténet-irodalmunkat az által,

hogy Futak történelmi helyrajzát kiadta. Az érdekes kis füzet Futak község legrégibb történetével kezdődik úgy, a mint azt a tudós szerző már a Bács-Bodrogh megyei történelmi társulat Évkönyvének egyik korábbi füzetében is közölte, azután a török korszakbeli adatokat, majd pedig a hódoltság kora után újra telepített helység történetének fontosabb adatait közli s az ekként élénk tárt rajzot Futaknak és a hozzátartozó uradalomnak újabbkori történetével s a legújabb statisztikai adataival egészíti ki. Nemcsak Futak és környékét, de a vármegye minden intelligens fiát méltán érdekelheti e kis munka, melyet e helyen is melegen ajánlunk olvasóink szíves figyelmébe.

Ujvidék monografiája.

(Irtta: **Érdúj helyi Menyhért.** Ujvidék. 1895.)

Ujvidék szab. kir. város törvényhatósága a legtöbb vidéki törvényhatóságot megelőzte a millennáris monografia kiadásában. Méltó dicséretére válik Ujvidéknek, hogy történetét megíratta s magyar, német és szerb nyelven bocsátotta közre, mert ekként nem magyar ajkú honfitársainknak is alkalma nyílik e város és e vidék ezredéves történelmének tanulmányozására és megértésére.

Érdúj helyi Menyhért érdemes tagtársunk s egyik legjelesebb történetírónk, mint művéből látjuk, derekasan megfelelt a rábízott nagy és szép feladatnak, mert műve nemcsak a legszelesebb körű kutatások alapján s a legnagyobb szakavatottsággal készült, hanem egyuttal oly tárgyilagosságról és kiváló judiciumról tesz tanúságot, amely szerzőjét immár hazai elsőrangú monografia-íróink sorába emeli. E helyen sem terünk, sem alkalmunk nincs a nagyérdemű művet behatóbban ismertetni, azért annak tartalmi részletezésébe nem is bocsátkozunk. Lesz alkalmunk azonban még Ujvidék monografiájára visszatérni, addig pedig e város és környékének multja iránt érdeklődőket utaljuk a most megjelent becses mű közvetlen tanulmányozására. Midőn pedig ezt olvasóinkkal szemben tesszük, az érdemes szerzőt, legkiválóbb

munkatársaink egyikét, a magunk részéről a legmelegebben üdvözljük.

Dr. D. Gy.

Regesták az Országos Levéltárból.

Bács-Bodrogh vármegye történetéhez a XV. századból.

(III. közlemény.)

1416.

A bácsi káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Zsigmond király (nem citált!) ítéletlevele folytán kiküldött kir. megbizottak és Jakab kanonok által *Lengel Mihályt* és *Gergelyt*, továbbá *Deák Tamást*, *Jánost* és *Józsefet (de Mere)*, a bodroghmegyei *Reeg* és *Bakach* részbirtokaiba (melyek előbb Reeg-i Mihály és Tamás és Reeg-i Dakó fiai: *Bálint* és *György*, továbbá Reeg-i Péter fia: *Jánoséi* voltak) bevezette, bár Reeg-i Tamás és Mihály ennek ellentmondtak.

(Zsigmond király 1436. évi átiratából.)

1416. ápril 19.

A kalocsai káptalan oklevele, melylyel jelzi, hogy Zsigmond királynak (Budán, március 6-án kelt) rendeletére, János fiai: *Fülöp* (literatus) és *György*, Bako fia: *László*, továbbá *László* fiai: *Miklós*, *Mihály*, *Balázs* és *Bálint* (mindannyian: de *Zewlews*), nemkülönben *András* fia: *Balázs*, *Dömötör* fiai: *Domokos* és *Miklós*, Péter fia: *Mihály* (mindannyian: (de *Zechew*) az őket királyi donatióképen megillető Bodrogh vármegyében lévő *Zewlews*, *Zechew* és *Bwchw-Zeke* nevű possessiókba beiktatta.

Átirat 1783-ból.

1416.

A bácsi káptalan oklevele, melyben jelzi, hogy Zsigmond király rendeletére *Jakabfalvi Bálintot* (Valentinus Sclavus filius Stephani de Jakabfalva) a bácsmegyei *Dorozlo* és *Thothfalw*-ban levő részbirtokokba (melyek őt bizonyos Dorozslói Péterfia Simon után jog szerint illették) beiktatta. A beiktatást Petrus de Warjad

homo regius és Gallus kanonok végezték a részbirtokok nevei (Bács megyében): *Thothfalw*, *Cherefalwa*, *Berezgyl* et *Bakamonostra*.

(A budai kápt. 1486. évi átiratából.)

1416.

A bácsi káptalan előtt Oetrus filius Andree de *Gywrkem* eladja 300 frtért (pro trecentis florenis nove monete) *Gywrkem* és *Tankfalwa* nevű possessiókban (*nem mondja micsoda vármegyében feküdt e két birtok*) levő részbirtokait *Scolastica* nevű asszonynak Michael filius Stephani de *Mikola* nevű úr (magister) nevének. A birtok körülírva bővebben nincsen.

„Datum feria quinta proxima post festum nativitatis virginis gloriose“ = (szept. 10.).

1417.

A titeli káptalan oklevele, mely szerint Laurencius filius Gregorii de *Kaathy* ac Andreas et Demetrius filii ejusdem bizonyos birtokokat, névszerint: *Zenthycab*, *Pake*, *Gyngys*, *Tadinfalwa*, *Karan*, *Nandor* et *Zaglian* (Szerém vm.), továbbá: *Kysdy*, *Wjfalw*, *Vyzeskerek*, *Abranfalwa*, *Bukach*, *Bakod*, *Kaathy* et *Machcha* (Bács m.) rokonaiknak: Sigismundus de *Lochonch* és Georgius, Ladislaus et Nikolaus de *Machadonya* ajándékozzák.

(Er. a gr. Erdődyek galgóci levéltárában.)

1418.

A bácsi káptalan oklevele, mely szerint Perényi Péter országbíró rendeletére az *Ujlaki Imre* mácsói bán és Ujlaki László fia *János* tulajdonát képező bácsmegyei *Kwlp* nevű possessióban (Nicolaus de Doborusk homo regius és Gregorius kanonok által) határjárást tartott és a régi határjeleket megújíttatta. Szomszédos birtokok gyanánt szerepelnek: *Nadaskyrth*, *Rewfalw*, *Kwrchmen*, *Zenthyan*, *Krey*, *Zylbach*, *Eggres*, *Eghazaszenhiwan*. (Jól ismert oklevél.)

(Er. a budai kam. levéltárban.)

1418.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Sandrinus filius

Blasii de *Chygurdh* a maga és Fülöp fia nevében eladja 100 frtért *Garai* Jánosnak a bácsmegyei *Balintfalva* possessióban levő részbirtokát. (A pénzről azt mondja, hogy már jóval előbb megkapta.)

(Er. a budai kam. levéltárban.)

1418.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Gregorius dictus Hozyobachy, mint *Hozyobachy* István özvegye Anna és *Kwke-i* László özvegye Katalin rokona, ezen asszonyok nevében tiltakozását fejezi ki az ellen, hogy *Ladislaus* filius Andree de *Hozyobachy* bármely más káptalannál az asszonyok jogait sértő csaló fassiót tehessen. (Mert az asszonyok úgy hallották, hogy csalást akart elkövetni.)

(Ered. a báró Révay család levéltárában.)

1418.

A bácsi káptalan Perényi Péter országbíró (Budán ez évi ápril 14-én kelt) rendeletére határjárást tartat Ujlaki Imre macsói bán tulajdonát képező *Kulpi* nevű bácsvármegyei birtokban. Kulpin szomszédosai gyanánt Szentmihály, Kőfalu, Nádaskút, Keszi Eegyházaszentiván, Szilbás (*Zylbath*) említettnek.

A határjárást Gergely bácsi kanonok és Nicolaus de *Dobornok* homo regius végezték.

(Kelt május 15.)

1418.

A titeli káptalan átírja Szentmártoni Mihály fia: Péter számára (Zsigmond király rendeletéből) a *Baladfelden* nevű birtokra vonatkozólag Róbert Károly király által Temesvárott 1316-ban kiadott oklevelet. A káptalan új határjárást tartott s e szerint nevezett birtok a *Balad* nevű halászhelylyel együtt *Földvár*-tól nyugati irányban feküdt.

„Datum in vigilia apostolorum Simeomi et Jude. Anno domini M. CCCC. decimo octavo“.

1418.

A kői káptalan oklevele, mely szerint Sándor, Blasius de

Thygarde fia, eladja 100 frtért Garai Jánosnak (viro magnifico domino Johanni de Gara) azon részbirtokát, melyet a bácsvármegyei *Balynthfalva* nevű possessióban birt. A birtok nines körülírva, csak ez van mondva: „portionem suam possessionariam in possessione *Balynthfalva* vocata in comitatu Bachiensi existenti.”

Datum sabbato praximo post festum epiphanarum domini (január 8.).

1419.

Bodrogh megye hatóságának oklevele, (. . . de Varjad, Paulus de *Truchan* vicecomites, Ladislaus de *Ordod* et Paulus de *Bal* jud. nob.) mely szerint „domina Clara vocata consors Chyemen“ . . . kérelmére kiküldte négy emberét (Georg. és Petr. de *Borchan*, Valen. de *Aranyán* és Joh. de *Zenthmiklós*-t), akik nevezett nőt *Regh* és *Bakach* possessiókban levő részbirtokokba (miket anyjáról Márton fia Pál nejéről örökölt) beiktatták.

Kelt Bodrogh, (a nap hiányzik).

(Ered. a báró Révay család levéltárában).

1419.

A kőí káptalan jelenti Zsigmond királynak, hogy (a király ez évi március 17-én kelt rendelete értelmében) Ladislaus et Demetrius filius Johannis de *Berekzow* panasza folytán bizonyos szerémvármegyei (meg nem nevezett) halászhely (piscina) elfoglalása és visszatartása miatt *Ujlaki László* macsói bánt perbe idézte.

(Kelt ápril 8.)

1419.

János titeli prépost oklevele vagyis nyugtatványa arról, hogy Magister *Michael* et Ladislaus filius ejusdem de *Mikola* a káptalannak valkómegyei *Teleky* nevű birtokának használatáért 49 (forintot-e? nem mondja) lefizetett, erre nézve megjegyezvén, hogy ezt évente fizetni tartozik. (Pesty semmi jegyzetet nem tesz.)

(Er. a budai kam. levéltárban.)

1420.

A kő káptalan előtt *Margaretha* filia Stephani de Zenthmiklós a maga és rokonai nevében cserébe adja a bácsvármegyei *Zenthmiklós-on* levő részjóságát *Maróthi János* macsói bánnak a szerémvármegyei *Zabulyan* nevű birtokáért.

Nobilis domina *Margaretha* filia Stephani de Zenthmiklos consors vero Joannis de eadem „possessionaria in possessione Zenthmiklos habita in comitatu Bachiensi existente magistro Johanni de Maroth pro possessione sua *Zabulyan* vocata in comitatu Syrmieniensi existente modo concambinali... dedisset etc.

(Kelt január 13.)

1422.

A kő káptalan előtt *Blasius* de Chak leánya *Borbála* és gyermekei adóssága fejében átengedi és átruházza *Garai Miklós* nádornak a valkómegyei *Maryas* és a temesmegyei *Ethne* nevű possessiókban levő részbirtokat.

(Kelt július 25.)

1422.

Perényi Péter országbíró ítéletlevele a *Maróthi János* macsói bán által indított ama perben, mely szerint *Benedictus* et *Johannes* filii *Petri Pap* de *Gergery* fegyveresen megtámadták a bánnak bácsmegyei *Zenthmárton* nevű possessióját s ott jobbágyságot kirabolták s magukkal hurcolták.

(Ered. a budai kamarai levéltárban.)

Közli: *D. Gy.*

(Folytatás köv.)

Tartalom:

	Lap.
1. Mészáros Lázár életrajza. Irta: Grosschmid Gábor	1.
2. Adatok Bács-Bodrogh vármegye adójához 1848 előtt. Irta: Iványi István	17.
3. A Czobor uradalom összeírása 1724-ből. Közli: Muhoray Alfonz	31.
4. Jegyzőkönyv	36.
5. Titkári jelentés	39.
6. Bács-Bodrogh vármegye történelmi társulat tagjainak névjegyzéke 1894. évre	41.
7. Tárcza	43.
8. Regesták az Országos Levéltárból. Közli: D. Gy.	45.
9. Fröhlich Róbert dr. és a bácskai római emlékek. Irta: Muhoray Alfonz	49.
10. Adatok Szóntha helyrajzához. Irta: Iványi István	51.
11. Odry András. Irta: Grosschmid Gábor	61.
12. A Czobor-család és birtokviszonyai Bács-Bodrogh vármegyében. Irta: Dudás Gyula dr.	63.
13. Tárcza. Közli: d. gy.	93.
14. Szlatkovics Máté, zombori róm. kath. plébános emlékirata. Latinból szabadon fordította és közli: Grosschmid Gábor	97.
15. Szabadkai régiségek. Gohl Ödöntől	112.
16. Ürményi József, Bácsvármegye főispánja. Grosschmid Gábortól	120.
17. Magyar László. Életleírás. Grosschmid Gábortól	123.
18. Bács-Bodrogh vármegyei alispánok és szolgabírák névsora. Iványi Istvántól	126.
19. A tiszai koronai kerület kiváltságlevelei. Fordította és közli: Muhoray Alfonz	128.
20. Őskori tárgyak vármegyénkben. Irta: dr. Dudás Gyula	138.
21. Tárcza	140.
22. Regesták az Országos Levéltárból. (II. közlemény) Közli: D. Gy.	142.
23. Töredékek Zombor krónikájából. Irta: Erdújhelyi Menyhért	145.
24. Bács-Bodrogh vármegyének történelmi emlékei. Grosschmid Gábortól	149.
25. A római birodalom érmeiről. Ismertető tanulmány Gohl Ödön hasonnevű művéről Grosschmid Gábortól	160.
26. Jegyzőkönyv	179.
27. Titkári jelentés a tört. társ. 1894. évi működéséről	181.
28. A Bács-Bodrogh vármegyei tört. társ. tagjainak névsora az 1895 évre	182.
29. A pannonthalmi szent Benedek-rend névtára. Közli: Czirfusz Ferenc	185.
30. Irodalom. Dr. D. Gy.-tól	186.
31. Regesták az Országos Levéltárból. Közli: D. Gy.	188.

A BÁCS-BODROGH VÁRMEGYEI
TÖRTÉNELMI TÁRSULAT TULAJDONA
